

ПОСЛЕДНИТЕ НА ИЗЧЕЗНАЛИТЕ ЖИВОТНИ

НИКОЛАЙ
ЙОВЧЕВ

НАУКА
И ИЗКУСТВО

НИКОЛАЙ ЙОВЧЕВ
ПО СЛЕДИТЕ НА
ИЗЧЕЗНАЛИТЕ ЖИВОТНИ

chitanka.info

Авторът е добре известен зоолог-популяризатор. Неговите книги „Двубой в гората“, „Мъдрецът от Даун“, „Чудното поведение на животните“ и много други са познати и търсени от любознателния читател.

В предлаганата книга се разказва за необикновената съдба на изчезналите безвъзвратно през историческо време животни. Разглеждат се причините за измирането на повече от 240 вида животни през историческо време.

Изданието е илюстрирано с рисунки и оригинални снимки на изчезнали животни от различни музеи в света.

В книгата е дадена богата информация върху разгледаните въпроси. Тя е написана леко и увлекателно и се чете с голям интерес. Предназначена е за българските зоолози, за студентите-биолози, за младите природозащитници и изобщо за любознателния читател.

В тази книга не се разказва за предисторическите животни, чиито останки намираме днес във вкаменено състояние в земните пластове, каквито са например брахиозавърът, бронтозавърът, плезиозавърът, птеродактилът, диплодокът и много други, живели преди стотици милиони години и измрели, изчезнали напълно от лицето на Земята. Не става дума тук и за животните от предпоследната или ледникова епоха — пещерния лъв и пещерната мечка, саблезъбия тигър махайродус и други, с които нашият далечен прадед — пещерният човек, е трябвало да води непрестанна борба на живот и смърт. Повечето от тези негови съвременници са измрели напълно и само малък брой от тях са доживели до наши дни.

Тук се разказва за онези по-малко познати за нас животни, които са изчезнали през историческо време. Те са живели на Земята, тъй да се каже, в „наше време“, а други сега изживяват последните си дни — те са наши съвременници.

Но коя е причината за измирането на някои видове животни през историческо време? Причините са много, но несъмнено главната от тях е намесата на новия фактор в живота на Земята — културния човек. Неговата вековна дейност рязко е нарушила съществуващите от хилядолетия хармония и равновесие в природата и това въздействие е растяло непрестанно и успоредно с увеличаване на населението на Земята, както и с активното дръзновено проникване на човека във все по-нови и нови области от повърхността на нашата планета. Особено

пагубно се е отразило върху съществуващата в природата хармония изобретяването на огнестрелното оръжие, което дава възможност за масово унищожаване на животните. Да не говорим за онази безсмислена ловна страст у много хора, чрез която те се вмесват в сложните взаимоотношения между човека и природата. Да не говорим и за браконьерството...

ЧОВЕКЪТ КАТО ЗООГЕОГРАФСКИ ФАКТОР

*„... Човекът крачи през
планетата
и пустинята го следва по
петите...“*

Някога, в най-дълбоката човешка древност, не е било така. Взаимоотношенията между нашия палеолитен прадед и природата коренно се различавали от днешните. През най-ранния период от своето развитие първобитният човек е бил, така да се каже, едно цяло с природата, неделима съставна част от нея. Подобно на всички останали представители на животинския свят той е бил дотолкова зависим от нея, че не е могъл да ѝ окаже забележимо въздействие. Впрочем през целия дълъг период на своето предисторическо развитие човекът малко се отличавал от животните и неговите възможности активно да въздействува върху заобикалящите го условия били съвсем нищожни, макар вече да притежавал огъня и да се занимавал с лов и риболов — основни източници на неговата прехрана.

Наистина някои учени са на мнение, че именно неолитният ловец е бил първопричината за изчезването на такъв гигантски представител на животинския свят като мамута, но това мнение едва ли може да се приеме за напълно меродавно. Преди всичко броят на хората през ония далечни времена е бил толкова нищожен и техните оръдия на труда, както и оръжията им за лов и риболов са били толкова първобитни, че не са могли да повлияят и в най-малка степен върху числеността и видовия състав на животинския свят, който ги заобикалял. В някои райони на света това е било така и до най-нови исторически времена. Така например преди белите заселници да нахлуят в северноамериканските прерии със своето огнестрелно

оръжие тук са пасели на воля повече от 60 милиона бизони независимо от това, че тяхното месо било почти основна храна за коренното индианско население. До откриването и завладяването на Новия свят от европейците природата на американския континент била напълно девствена, а животинския му свят неизброим. В продължение само на две-три столетия от бизоновите стада не останал и помен. Само благодарение на щастлива случайност бизонът оцелял като вид до наши дни и сега може да се види само в някои национални паркове и резервати в САЩ и Канада, както и в различни зоологически градини в света. Същото се отнася и до много други животни от видовия състав на американската бозайна и птича фауна, като, разбира се, не се смятат напълно изчезналите вече животни, които никой не може да „възкреси“. А нима всичко това не се отнася и до Австралия, Африка и почти до всички острови в Световния океан, заселени от белия човек през последните столетия?

С увеличаването на народонаселението в света и с все по-бързото развитие на техниката и цивилизацията човекът придобива все по-голяма власт върху природата, оказва все по-активно въздействие над нея и наред с това черпи без мярка нейните богатства. С течение на времето той все повече и повече се очертава като лош стопанин на природните блага, разточителствува с тях, превръща девствените кътове в безплодни пустини.

Тук му е мястото да кажем няколко думи за така наречения „демографски взрив“! Независимо от високия процент на раждаемост на населението в света броят на хората в миналото не се е увеличавал бързо, тъй като честите войни и опустошителните епидемии от чума, холера, едра шарка и други болести, както и високата детска смъртност непрекъснато вземали своя дял и възпирали бързия прираст. Едва през 1830 г. човечеството достигнало 1 милиард. Само в продължение на 150 години оттогава до днес човечеството нарасна на повече от 4 милиарда. Толкова хора живеят днес на земното кълбо. За едно денонощие сега се раждат повече от 200 000 нови жители на планетата. Учените са изчислили, че ако се запази и занапред този темп на раждаемост, към 2000-та година населението на Земята ще достигне невероятната цифра 6–7 милиарда. Това именно извънмерно увеличаване на населението на земното кълбо беше наречено „демографски взрив“. А за да се изхранят толкова хора, по най-реални

изчисления на специалистите, продукцията от селското стопанство ще трябва да нарасне с 200–300 процента.

И така неразумното и хищническо експлоатиране на почвата и естествената растителност от човека земеделец и скотовъдец, което навярно ще продължи да се засилва, изстребването на дивеча и останалия животински свят на планетата водят до нарушаване на природното равновесие, до гибелни последици за самия човек и народното стопанство.

Първите тежки последици в това отношение идват от унищожаването на горите. През епохата на палеолита, пък и през първите хилядолетия на човешката история Земята почти изцяло е била покрита с безкрайни девствени лесе. С гори били обрасли дори много от районите, където днес господствуват безотрадните пустини. Известно е например, че само допреди пет-шест хилядолетия, т.е. през историческо време, планинските възвишения на днешна Сахара са били покрити с гори, в които се въдел многоброен и разнообразен дивеч. Но брадвата и трионът, изкуствено предизвикваните горски пожари, за да се освободят пасищни площи, ралото и плугът направили своето. Лишената по този начин от защитна растителна покривка почва бързо се измивала и подложена на непрекъснати ерозионни процеси, постепенно се превърнала в безплодна пустиня, обитавана само от змии и гущери.

В наши дни този процес се развива много по-бързо. Ако благоразумието не надделее и изсичането на горите продължи със същата безразсъдна последователност, за по-малко от две хилядолетия цялата Земя ще бъде лишена от естествената си растителна покривка, животните ще изчезнат и планетата ще се превърне в безкрайна пустош и мъртвило.

Ето защо ние не можем да не си припомним с благодарност онези думи, които индианският писател Сивата Сова е казал за гората:

„Човек, аз имам пред вид цивилизования човек, трябва да влиза в гората с чувство на уважение и дори благоговение, което изпитват хората, пристъпвайки под сводовете на огромен древен храм с великолепна архитектура. Този, който се е възвеличил като властелин на

света, би трябвало да снесе не само шапката си, когато влиза в гората, но и обувката си. И той скоро сам ще разбере това, тъй като гората превъзпитава човека.“

Съвременният Хомо сапиенс — „господарят на природата“, както сам се величае човекът, още по безброй косвени начини е спомогнал и спомага за унищожаването на животинския свят.

В стремежа си да завоюва все повече и повече площи за селскостопанската си дейност човекът поголовно унищожава блатата, без да държи сметка за това, че по този начин лишава от естествения им биотоп голям брой водоплаващи птици и ги осъжда на неминуема гибел. А не бива да се забравя, че блатата са източник на блага — риба, раци, тръстика, папур и др. Те са ценни естествени резервоари за напояване на селскостопанските култури, а при това и важен климатичен фактор за поддържане относителната влажност на въздуха.

Безогледното усвояване на пустеещите целини за селскостопански цели също отнема обиталищата на много видове дивни животни, лишава ги от хранителни източници и водопоища, от условия за чифтосване и гнездене, от укрития за възрастните и малките, в резултат на което ги осъжда на постепенно изчезване.

Замърсяването на сладководните водоеми с отпадъци на промишлените предприятия и отточните градски води създава условия за тяхното обезрибяване, както и за частичната или пълната гибел на населяващите ги животински организми, включително и на водоплаващите птици.

Водните запаси на планетата са напълно достатъчни да задоволят всички нужди на човечеството. А те са много: водата е необходима на всекиго, на всички и за всичко. Животните и човекът пият вода и това поддържа организма им, растенията също не могат да живеят без вода. Водата е нужна на хората за миене и за задоволяване на много битови нужди. Изчислено е, че населението на Ню Йорк изразходва всекидневно повече от 5 милиарда литра вода. Селското стопанство също не може без вода — в сушави години добивите рязко намаляват. Знае се и това, че за получаването на 200–400 кг въглища са нужни 1000 л вода; същото количество вода се изразходва и за

получаването на 50–60 кг стомана; на 7–20 кг хартия или 2 кг изкуствени влакна.

Количеството на световните запаси от вода е огромно. Изчислено е, че водните запаси на планетата са достатъчни да задоволят всички нужди на човечеството. Те биха ги задоволявали още хилядолетия напред, но при условие, че не се замърсяват. А ние ги замърсяваме! В това именно се състои един от големите проблеми на културното човечество.

Ако човек използва разумно водните запаси на планетата, ако не замърсява поради нехайството си реките и езерата, моретата и океаните, на Земята може би не би настъпил никога така нареченият „воден глад“. Но както по отношение на цялата природа, така и по отношение на водата човекът често се проявява като неразумен и недалновиден стопанин.

Главни замърсители на сладководните водоеми са битовите отходни води на големите градове и най-вече промишлените отпадъчни води, изхвърляни от различни предприятия.

Европа и Америка, най-замърсените континенти, ни дават твърде показателни примери в това отношение.

Така например река Рейн, „сините води“, на която са толкова често възпявани в древните германски балади, днес е една от най-замърсените реки в света. Нейните води са не само „мъртви“, защото в тях няма никакъв живот, но не могат да служат вече и за напояване. Установено е, че всяка година Рейн отнася в океана около 60 милиона тона твърди частици.

За най-замърсен сладководен водоем в света се смята северноамериканското езеро Ири (Ери) в САЩ. Това езеро, което има огромна площ — близо 26 000 кв. км, и дълбочина до 62 м, влиза в системата на Великите американски езера. Само допреди 3–4 десетилетия водите му са били кристалночисти и гъмжели от най-различни видове риба. Днес то е вече напълно мъртво.

Но какво е положението у нас?

Не трябва да се забравя, че България е страна със сравнително ограничени водни ресурси. В това отношение ние сме на последно място сред страните на Балканския полуостров.

И все пак само допреди няколко десетилетия това нямаше никакво значение. Чистите води на нашите реки и езера гъмжаха от

риба и бяха рай за въдичарите. Сега тази картина е коренно променена.

Ето и някои факти! Само през 1974 г. у нас е била изтрвена с промишлени води рибата в 46 естествени и изкуствени водоеми: в 38 реки, 2 езера, 4 рибовъдни стопанства и 2 язовира. Това е само броят на регистрираните случаи, а колко са останалите, никой не знае. От подробно разследваните 24 случая е установено, че количеството на изтрвената риба е повече от 110 000 кг.

След аварията с танкера „Тори Каньон“ покрай Нормандското крайбрежие огромен брой морски птици станаха жертва на разлеия се по океанската повърхност нефт

Такава е картината в почти всички наши равнинни реки. През година-две в един или друг участък реките се обезрибят напълно. Река Искър например, чиито води са сравнително чисти до Панчарево, след гара Искър се превръща в същинска мътилка, и то отровна мътилка. Къде са чистите бистроструйни води на Янтра, описани в легендата за Рачо Ковача? Щом минат през Габрово, те вече носят мътилка и отрова за рибата. След Плевен водите на Камчия и Вит са напълно мъртви. Същото може да се каже и за долните течения на Марица, Огоста и много други наши реки. Тази язва засяга вече и някои от нашите планински реки. Нечуван рекорд е една бистра

планинска река като Чая да се превърне в мъртва река в продължение на цели километри.

Морските води също се замърсяват с битови и промишлени отпадъци от пристанищните градове и крайбрежните предприятия, с отпадъчни продукти от нефтопреработвателната промишленост и от корабите, което носи опасност за много от морските обитатели, както и за морските птици. Оперението на последните, напоено с нефтопродуктите, които покриват повърхностния слой на водата, губи топлоизолационните и водонепропускливите си свойства и в последна сметка често става причина за тяхната гибел. Опитите с ядрени оръжия на изолирани острови сред океана, както и изхвърлянето на бетонни контейнери с високоактивни остатъци в океанските дълбочини могат да станат причина за радиоактивно „заразяване“ на големи райони, което представлява опасност не само за морските обитатели, но и за хората, консумиращи „радиоактивни“ риби и водорасли.

Ето какво казва за замърсяването на морето големият френски изследовател Жак Ив Кусто:

„Океанът постепенно умира. За двадесет години животът в него е намалял с 40 процента. От петдесет години насам повече от хиляда вида са изчезнали. Замърсяването е общо...

За щастие не всичко е проиграно, не всичко е загубено. Ако човечеството пожелае, още е възможно да се спре зловредното влияние на замърсяването. Бъдещето на морето зависи вече от човека, от представата, която той има за опасностите, на които то е подложено.“

Замърсяването на въздуха също крие голяма опасност за живота и здравето на човека и животните, за правилния растеж и развитие на дивите и културните растения. Колосалното развитие на промишлеността във високоиндустриализираните страни в наши дни е основната причина за наличието на аерозоли в атмосферата. Това са твърдите и течните микроскопични частици на веществата, разпръснати свободно във въздуха, който дишаме. Димът от комините, частиците въглищен прах, изкуствените торове и отровните химикали,

които се пръскат със самолети за наторяване и обеззаразяване на селскостопанските култури и горите, оказват своето зловредно влияние върху човешкия и животинския организъм. Бензиновите пари и изгорелите газове, които се изхвърлят от моторните превозни средства, тютюневият пушек и колко още отровни вещества насищат до краен предел атмосферата и я замърсяват! Замърсяването на почвата с нечистотии от животновъдните ферми, с изкуствени торове и пестициди също носи опасност за хора, животни и растения.

Силното замърсяване на въздуха предизвиква дълбоки изменения в тъканите на растенията, уврежда хлорофилния им апарат и нерядко води до гибелни последици, особено за младите издънки. В районите, където атмосферата е силно замърсена с пушеци и газове, много от животните (особено птиците) напускат местообитанията си, което нарушава биоценозите, биологичното равновесие.

Известно е, че през последните две-три десетилетия химизацията в селското и горското стопанство взема все по-големи размери. Наистина народното стопанство има неоценима полза от химичните препарати, използвани за наторяване, за борба срещу плевелната растителност, насекомите-вредители, бактериалните, гъбните и други заболявания по културните растения, но истина е и това, че химизацията е нож с две остриета. Наред с несъмнената полза, която принася, тя крие и големи опасности за природата, за животинския и растителния свят, за човека. „Няма съмнение — пише Ю. Медведев в книгата си «Безмълвният фронт», — че тези препарати, мощни биологичноактивни молекули, притежават потенциалната способност да нанасят вреда на реколтата, на добитъка, на дивите животни и на самия човек, ако не се прилагат правилно.“

Преди всичко пестицидите в тяхната съвкупност — кои повече, кои по-малко, — наред с вредителите унищожават и останалите насекоми, включително полезните, и птиците, които се хранят с тези вредители и техните ларви, принасяйки с това неоценима полза на селското и горското стопанство. Наред с това попадналите по растенията химични отрови се поемат от дивеча и домашните животни заедно с храната. А измити от дъжда и разтворени, те попадат във водоемите, където постепенно унищожават рибата и останалата водна фауна. След като проникнат в почвата, те могат да достигнат и до източниците на питейна вода за населените центрове, откъдето пък

попадат в организма на човека и домашните животни, натрупват се постепенно и предизвикват редица заболявания. Не трябва да се забравя и обстоятелството, че някои от препаратите за растителна защита притежават удивителна трайност и могат да се запазят в почвата до 17 и повече години.

С особена токсичност се отличават някои от инсектицидите и най-вече хлорорганичните пестициди. В обработваните с подобни препарати гори рядко може да се чуе птича песен или да се видят риби в кристално бистрите води на реките.

Разпространението на хлорорганичните съединения — пестициди, е получило в наши дни такива размери, че известни количества от тях са били открити дори в мастната тъкан на пингвините и тюлените в районите на Антарктида. Това означава, че те са пренесени с океански течения на стотици и хиляди километри разстояние от местата, където са били използвани за борба с вредителите, за да достигнат до този най-отдалечен район на планетата.

Остатъци от тези отрови се откриват днес в дивеча, рибата, месото, мазнините, млякото и яйцата на домашните животни и птици. Те се откриват дори в много плодове и зеленчуци. С други думи, съвременният човек е подложен на бавно, непрекъснато отравяне. Биолозите и медиците са установили, че един процент, макар и засега съвсем незначителен, от мъртворажданията в цивилизованите страни се дължи именно на пестицидите. Да не говорим за това, че тези отрови дават отражение върху половата система, върху наследствените качества на потомството.

У нас пестицидите започнаха да се използват в селското и горското стопанство от 1947 г. и оттогава насам, употребата им се увеличава непрекъснато. Всяка година над засетите със селскостопански култури площи и над горските насаждения се изсипват по различни начини, включително със специални самолети, хиляди тонове най-различни видове химични отрови. Само за борба срещу гъботворката при каламитетното ѝ размножаване през 1956 г. са били употребени 1280 тона ДДТ и НСН. Над големите наши градове, като София, Варна, Бургас и др., неведнъж са били разпръсквани със самолети десетки тонове ДДТ срещу мухите, комарите и други хапещи насекоми. След това ДДТ беше забранен не само у нас, но и в цял свят.

А сега следва да си зададем въпроса, дали не трябва всички пестициди да бъдат обявени за нежелани и незабавно да бъдат изхвърлени от употреба в областта на селското и горското стопанство? На този въпрос мъчно би могло да се отговори категорично, поне докато не бъдат открити нови радикални средства за борба срещу насекомите и другите вредители в селското и горското стопанство. Едно обаче е неоспоримо: с тези отрови трябва да се действа крайно предпазливо! Те трябва да се използват в ограничени количества, и то само в най-належащите случаи. Не случайно в много страни вече са изградени и се изграждат специални органи, комитети и комисии от различни специалисти, свикват се международни симпозиуми и конференции на най-високо равнище, където се обсъждат задълбочено и отговорно въпросите, свързани с вредното въздействие на пестицидите върху животните и човека, дават се насоки за ограничаване на тяхното използване с оглед на пълното им отстраняване от употреба през близките години. У нас също се вземат мерки в тази насока.

Тези леопарди са станали жертва заради „ловците на трофеи“

Може би не е далеч времето, когато ще бъдат открити пак от голямата химия нови, безвредни средства за тази цел. Отсега обаче се знае, че бъдещето принадлежи на по-ефикасния, напълно безвреден и

почти безплатен биологичен метод на борба срещу насекомите-вредители.

Но наред с косвеното човекът оказва по различни начини и пряко въздействие върху дивата фауна.

Така ловът, особено неразумното и хищническото изстребване на някои видове животни, е станал причина за пълното изчезване на много от тях. Жертва на безразсъдното отношение на човека-ловец са станали например такива ценни представители на европейската дивечова фауна като европейския бик — тура, два вида пиренейски кози, дивия кон тарпан и галицийската древна коза. В Африка са изстребени окончателно квагата, зебрата на Бърчел, синята конска антилопа, червената газела и други. Обедняла е с голям брой видове и фауната на Северна и Южна Америка, на Азия, Австралия и Океания. Особено силно са пострадали в това отношение островите. Общо на земното кълбо са изчезнали през историческо време около 110 вида бозайници и повече от 140 вида птици. Преследвани в продължение на цели столетия заради вкусното им месо, голям брой ловни бозайници и птици в света днес се намират на границата на пълното им изчезване.

Но човекът преследва животните не само за месото. Някои видове са станали жертва на ловците заради рогата и кожата им, смятани открай време за ценни ловни трофеи. В резултат на това са били напълно изстребени най-едрият представители на лъвовете — берберският и капският, както и много копитни бозайници на Африка и Азия. Тигърът и леопардът, американската сива мечка гризли и безобидната австралийска торбеста мечка коала, горилата и орангутанът също са жертва на ловците-„спортсмени“, любители на трофейни кожи. Все заради ценната им кожа, използвана в обувната, кожарската и кожухарската промишленост, са били почти изстребени такива бозайници като гвереца, чинчилата, бобъра, калапа (морска видра), речната видра, сребрилата лисица и много други. Тук могат да се изброят и нилският крокодил, американският кайман и дори някои по-едри змии, като питона и боата, чиито кожи се ценят високо и се търсят и досега на световния пазар. Голям брой птици измежду най-красивите представители на световната орнитофауна, каквито са например колибрите и нектарките, папагалите и райските птици, щраусите и фламингото, голямата и малката бяла чапла-райер и много други, са станали жертва на „ловците на пера“.

Хавайската рибарка заедно с албатроса и буревестника, гнездящи на вулканичните и кораловите острови на Хавайския архипелаг, едва не станали жертва на ловците на пера

Маймуната гуереца също за малко не била унищожена от ловците на ценни кожи

Така например само в Индия до започването на Първата световна война са били ловени годишно повече от 250 милиона папагалчета, чиито пера били експортирани в Европа и Америка за украса на дамските шапки. През първите десетилетия на нашия век дамската мода е оказала решително влияние за намаляването на белите чапли в Европа. „Птичийт текстил“, така ценен в миналото, е станал причина за масовото преследване и избиване на лебедите, пеликаните, дивите патици и гъски, гмурците, потапниците, кормораните, гагарките и много други птици, от чиито кожи се изработвали елегантни и топли дрехи — палта, шуби, якета и други подобни. Много животни са били

масово изстребени заради действителната или мнимата целебност на рогата им. Така и до днес още в много страни на Азия, особено в Китай, от рогата на африканските и азиатските носорози народни лечители приготвят и продават скъпо и прескъпо по тайни пътища универсалното лекарство срещу много болести, включително и срещу... импотентност. Сайгата, тази европейска антилопа, допреди няколко десетилетия беше почти напълно изстребена само защото от рогата ѝ се приготвя ценен лечебен препарат. Същото може да се каже и за далекоизточния елен-марал, от чиито млади рога (панти) днес в Съветския съюз се приготвява прочутото лекарство пантокрин. Гигантското влечуго от островите на Малайския архипелаг — комодският варан, едва бе запазено от пълно изчезване само защото от опашната му мас се приготвява целебен мехлем срещу различни кожни заболявания и изгаряне.

От незапомнени времена човек преследва по най-безпощаден начин различните видове хищни бозайници, като тигъра, леопарда, койота, видрата и много други, както и дневните и нощните грабливи птици, без да се държи сметка за пагубните последици от това. Нарушаването на естественото равновесие в този случай става причина например за прекомерното размножаване на гризачите — този враг номер едно за селскостопанските култури, или пък за бедственото намножаване на някои растителноядни копитни бозайници, които масово унищожават културните насаждения. Пълното или прекомерно унищожаване на хищниците в даден район може също така да доведе до гибелни епизоотии сред техните дотогавашни жертви, тъй като те са се хранили преди всичко със слабите и болните животни и по този начин са възпрепятствували разпространението на болестите.

Необмисленото и погрешно разселване и аклиматизиране на някои видове животни в нови райони също може да окаже понякога пагубни последици върху дивата фауна и селското стопанство. Нека си припомним само какви огромни загуби причини в продължение на цели десетилетия на австралийските земеделски стопани и скотовъдци пренасянето на заека-подземник на този континент.

И така столетия и хилядолетия наред, та чак до наши дни човекът се е проявявал като лош и неразумен стопанин на природата. Но нека не бъдем песимисти докрай, нека се надяваме, че осъзнал гибелните последици от досегашната си хищническа експлоатация на

природните ресурси и от грубата намеса в естествените закони на природата, човекът ще положи всички усилия да поправи сторените грешки. Само така ще може да се запазят от изчезване застрашените повече от 600 вида бозайници и птици на земното кълбо.

ЕВРОПА

Европа винаги е била един от най-гъсто населените континенти, което естествено се намира в пряка връзка с намаляването на дивечовата фауна и безвъзвратното изчезване на някои видове животни.

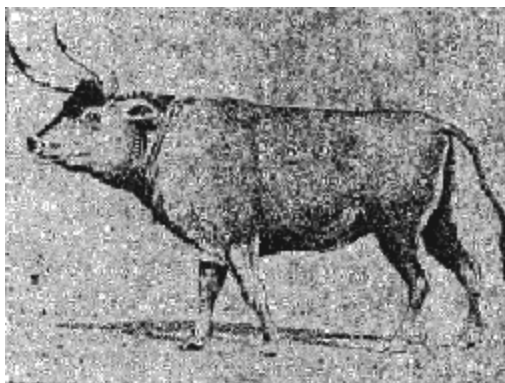
Този процес на обедняване на фауната се засилва най-вече през средните векове, когато земеделието било все още слабо развито и продукцията от него била недостатъчна да осигури прехраната на бързо растящото население. Главният поминък на хората, първоизточникът за съществуването им, особено на преобладаващата селска маса, си оставали ловът и риболовът. Чрез лова те си осигурявали не само месо, но и кожи за облекло, обувки, постелки и завивки. Безспорно е, че в „ловното меню“ на човека от онези времена преобладавал едрият дивеч. В резултат именно на това, че най-усилено били преследвани едрите животни, с тях започва и печалният поменик на загиналите видове, изчезнали напълно от фауната на европейския континент през историческо време: тура, дивия кон, исполинския елен, пиренейския козиерог и някои други. Разбира се, не трябва да се забравя, че първопричина за изчезването на много видове животни и изобщо за обедняването на дивечовата фауна представлява бурният разцвет на цивилизацията и културата в Европа през последните столетия. Това е свързано с непрекъснатото завоюване на целинни земи за увеличаване на селскостопанските площи, с пресушаването на блатата, с увеличаването на домашния добитък и съответно усвояване на нови пасища, с широко разгърналото се жилищно, индустриално и пътно строителство и с редица други явления, неизбежно съпътстващи напредъка на човешката цивилизация.

Трябва да се подчертае обаче, че най-големи и непоправими последици за нарушаването на равновесието в природата и произтичащото от него намаляване на числеността и ареала на животните винаги е оказвало и оказва безконтролното унищожаване на

горите, които до недалечното историческо минало са покривали по-голямата част от континента.

Лъв (*Felis Leo spelaeus*). Той е едно от първите животни, заличени от списъка на европейската фауна в резултат на безпощадното им преследване от страна на човека.

На зоолозите е добре известно, че в миналото през предисторическо и историческо време лъвът е бил разпространен широко, освен в цяла Африка още в Югоизточна Европа и Мала Азия до Предна Индия.

Уникалната картина на тур, открита в Аугсбург от английския зоолог Хамилтън Смит

Най-старите писмени сведения за европейския лъв, които намираме в историческите източници, датират отпреди 2500 години, т.е. от V в. пр.н.е. Като описва похода на персите срещу гърците, Херодот (около 484–425 г. пр.н.е.), споменава, че когато войските на Ксеркс минавали през Мигдония към Терма (днешен Солун), те срещали голям брой лъвовете. Лъвовете излизали на лов през нощта и най-интересното, на което се удивлява самият историк, е това, че те нападали само камилите, докато на хората и конете не обръщали никакво внимание. Пак от Херодот научаваме, че лъвовете обитавали главно района около горното течение на р. Аксай (сега Вардар) и крайбрежието на Термейския залив, но се срещали и на изток до р. Нестос (Места). Известният гръцки историк Ксенофонт (около 430–355 г. пр.н.е.) също споменава, че в Пангей (Кушница планина) и Китос (в съседство с Македония), както и на Олимп и Пинд се срещали лъвовете. Според Аристотел (384–322 г. пр.н.е.) лъвовете имало на територията между реките Ахелой (днешна Аспропотамос) и Нестос.

Плиний допълня, че лъвовете в долината на Нестос били сравнително по-дребни от африканските и малоазиатските си събратя. По-късно елинският писател и пътешественик Павзаний (II в.) потвърждава, че в долината на Нестос чак до Олимп се срещали лъвове. Плутарх, Дион Хризостом и Клавдий Елиан също споменават в своите съчинения, че лъвът обитавал Гърция и съседните на нея земи на старите траки.

В „Илиада“ Омир пише, че връхната дреха на гръцкия пълководец и цар на Микена Агамемнон била направена от лъвска кожа. Наистина би могло да се предположи, че тази кожа е била подарена на знатния войн или изобщо била доставена от другаде, но по-приемливо е, че той сам е убил някъде в пределите на своята страна лъва, чиято кожа му е служела като горна дреха.

Едно сериозно основание да се смята, че по времето на траките лъвът все още се е срещал по техните земи, е това, че на много от запазените до наши дни обредни плочки на Тракийския конник е изобразен лъв, преследван от ловец.

Митът за Немейския лъв, който бил победен от Херакъл, също потвърждава, макар и косвено, съществуването на лъвове в древна Гърция.

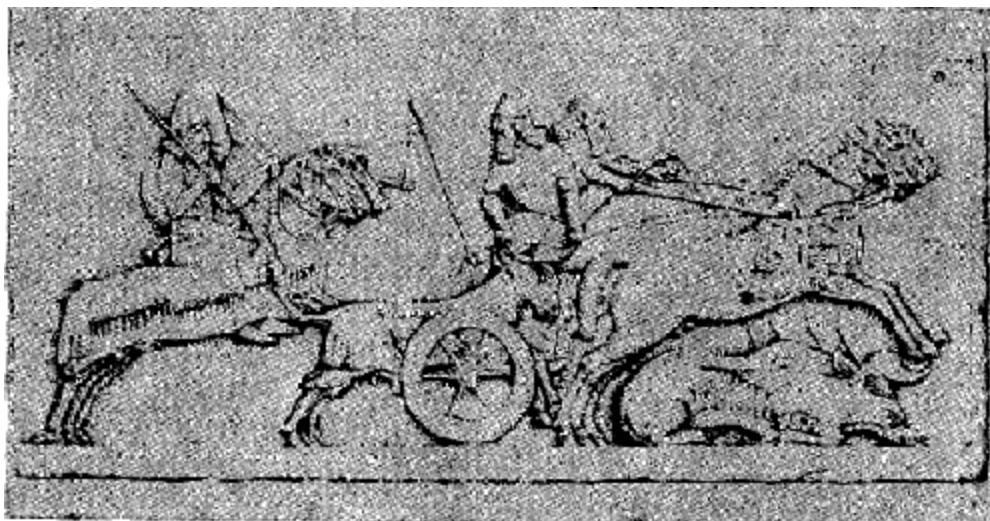
Тур (*Bos taurus primigenius*). Интересна и необикновена е историята на европейския бик — тура, наречен още диво говедо. За зоолозите фактически тя започва през 1827 г., макар че последният представител на това легендарно животно загинал тъкмо две столетия преди това — през 1627 г.

Пещерна рисунка на тур

Историята накратко е следната: През един летен ден на 1827 г. английският зоолог Хамилтън Смит, като се разхождал безцелно из улиците на малкия баварски град Аугсбург, надникнал в едно забутано антикварно магазинче. Тук за своя голяма изненада покрай другите редкости той открил една картина, която направо го изумила. На тази картина било нарисувано с маслени бои животно, което отначало се сторило на учения-зоолог непознато. След като се вгледал обаче добре, той разбрал, че пред него се намира оригинална рисунка на тур, едно отдавна изчезнало животно, за което се разказвали най-различни легенди. Неговото предположение се потвърдило и от надписа, който забелязал едва по-късно. Този надпис бил „Тур“.

Смит купил веднага картината и след като се посъветвал със свои колеги и прибягнал до консултация с художници и изкуствоведи, успял да открие, че животното било рисувано от натура. След дълги издирвания най-после било установено и това, че картината била работа на неизвестен художник, който я рисувал около двеста години преди това, и то в Полша. Следователно налагало се предположението, че по това време в тази страна е имало живи турове. Така стъпка по стъпка, след упорити проучвания и издирвания историята на легендарното животно била напълно възстановена.

Тази фреска изобразява лов на турове в древен Египет

Турът съпътствувал живота на нашия далечен палеолитен прадед още отпреди десетки хиляди години. Първобитният художник го е изобразявал като ловно животно по стените на пещерите, обитавани от него. Такива рисунки, датиращи от ранния палеолит, са открити в Югозападна Франция и Северна Испания. Една от най-хубавите рисунки на тур е открита през 1940 г. в една пещера край село Ласо в Южна Франция. Френските специалисти смятат, че тя датира отпреди около 25 000 години пр.н.е. Една от петте гигантски картини, открити в тази пещера, представлява рисуван с черна боя тур, дълъг близо шест метра. Главата му, която достига на дължина един метър, е нарисувана много естествено, с живи изразителни очи, и представлява истински шедевър на вдъхновения първобитен художник.

Освен в цяла Европа дивото говедо — турът, било широко разпространено в далечното историческо минало и в Северна Африка, Мала Азия, Месопотамия, Сирия и другаде. Херодот пише, че турът е живял в Египет и Либия. За това свидетелствуват и изображенията на тур върху вази и други предмети, както и стенни гравюри и барелефи, датиращи от 4000 до 1180 г. пр.н.е. и запазени до наши дни. При разкопки в Месопотамия е открита чаша, датирана от специалисти отпреди около 3000 години, върху която е изобразен релефно тур, нападат от лъв. Небукаднезар II (608–562 г. пр.н.е.) украсил голямата порта на Вавилон с изображение на тур.

За това, че турът се е запазил в Европа до по-късно историческо време, свидетелствуват много писмени източници. В горите на

Германия турът бил известен от времето на Юлий Цезар (102–44 г. пр.н.е.). В съчинението си „Галската война“ той пише, че турът се срещал в гъстите гори по северните склонове на Алпите. Римляните наричали това животно *урус*. Сенека (роден около 4 г. пр.н.е. и умрял през 65 г. от н.е.) нарекъл тура *урус*, а зубъра — *бонасус*. Старите немски автори често споменават в съчиненията си за дивото говедо, като го наричат *ауер*, *ауерокс* или просто *ур*. Алберт Магнус (1193–1280) и Томас фон Кантимбре (1186–1283) добре различавал тура от зубъра. За тура се споменава и в старинния германски епос „Песен за Нибелунгите“ от XIII в. В него се казва, че Зигфрид убил във Васгенския лес във Вогезите освен многото други животни също четири тура и един зубър. През 1240 г. все още имало турове в Бранденбург, а през 1400 г. — в границите на бивша източна Прусия.

През средните векове турът в Европа започнал да се изтегля постепенно от запад и юг на изток и север. Във Франция той изчезнал напълно през XIII в., а в Германия просъществувал до XVI в. Запазени са сведения за това, че през 1501 г. Максимилиан I Хамбургски, император на така наречената Свещена римска империя, изложил на публичен показ в Нюрнберг пет живи тура.

Европейското диво говедо се запазило най-късно в Русия, Литва и Полша. Немският пътешественик и хронист Сигизмунд Херберщайн (1486–1566), който през 1517 и 1526 г. пропътувал тогавашна Русия и Литва, издал през 1549 г. книга за своите наблюдения в тези страни, в която пише, че освен диви коне в Литва той видял турове и зубри. В книгата си авторът дава две доста наивно направени рисунки — дърворезби на тур и зубър.

Скелет на тур

В Русия турът бил известен от най-стари времена. За него се споменава в най-различни творби на фолклора: той е възпят в множество песни, в юнашкия епос за Добрина Никитича и Марина, за Василий Игнatieвич и Соловей Будимирович, за него се говори също в много предания и легенди. За съществуването на турове в древна Русия свидетелствуват такива старинни писмени източници като „Игнatieвска летопис“, „Песен за полка на Игор“, „Поучения към децата“ на княз Владимир Мономах и много други. С тура са свързани и редица религиозни обреди, народни обичаи и поверия. Така например през онова далечно безпросветно минало коланите, приготвени от кожа на тур, имали много висока цена, защото се вярвало, че те улесняват раждането. За широкото разпространение на тура из цяла Русия говорят и редица наименования на селища и други географски обекти: гр. Тур в Белорусия, много села носят името Турово, Туров дол и други подобни. Край гр. Киев едно възвишение било наречено „Турца гора“ във връзка с това, че през 1320 г. тук литовският княз Гедимин убил един грамаден тур. Естествено най-сигурното доказателство за съществуването на тура са изкопаемите останки, открити на много места в земните пластове.

Могъщи са били рогата на тура

След като през периода XV-XVI в. турът изчезнал също от Средна и Източна Европа, последно негово убежище останали девствените горски пущинаци — пушит в Полша. Последното стадо турове в света оцеляло в гората Мазовице, която влизала в просторните владения на могъщия граф Мазовицки. Това го накарало да забрани лова на турове в своето имение, като само от време на време организирал лов за най-знатните си гости. И все пак стадото бързо намалявало и в началото на XVII в. то било напълно унищожено. Запазени са сведения, че през 1564 г. в границите на Жактаровското (Яктаровското) лесничейство на около 55 км южно от Варшава все още се срещали 8 стари бика-единаци, 22 стари крави, 3 млади бика и 5 телета. През 1599 г. това стадо наброявало едва 24 животни, а три години по-късно от тях останали живи само четири. През 1620 г. оставала жива само една турица, която умряла през 1627 г. Оттогава вече никъде не се срещат турове.

* * *

Но да се върнем отново към „Аугсбургския тур“, към картината открита от английския зоолог Смит в антикварното магазинче на баварското градче. След като учените установили по безспорен начин, че турът, рисуван от натура от неизвестен полски художник в началото на XVII в., е живял по това време, било предприето усилено търсене на останки от него не само в Полша, но и в цяла Европа. В резултат на това били открити пожълтели останки от рога, копита и дори цели

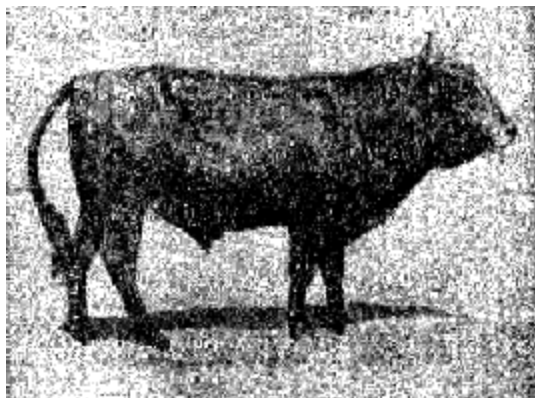
скелети от тур. Въз основа на сумираните данни от изследванията било установено, че европейският тур достигал на големина колкото най-едриите домашни бици. Той имал черна лъскава козина със светла ивица по продължение на целия гръб. Туриците били тъмнокестеняви. На главата си това силно и свирепо животно носело големи, насочени напред рога. Турът обитавал предимно блатисти, горски и лесостепни райони. Някои специалисти са на мнение, че в Европа съществувал и друг, по-дребен вид тур, от който са произлезли някои европейски породи домашни говеда. Това обаче не е доказано.

Освен европейския тур е известен и *азиатски тур*, който е живял в Северна Индия, Китай и степните райони на Сибир. Азиатският тур също е изчезнал напълно през историческо време.

Опитомяването на тура започнало през епохата на ранния неолит. Дивите турове били изтребени окончателно в по-ранно или по-късно историческо време, но хилядолетия преди това европейските, азиатските и северноафриканските скотовъди отглеждали като домашен добитък опитомени и одомашнени турове. Смята се, че сивото степно украинско говедо, както и сибирският едър рогат добитък са преки потомци на тура. По бързината и силата си, по устройството на скелета си те твърде много приличат на своя прадед. Към потомците на тура трябва да се отнесат също така и някои породи английски, холандски и унгарски говеда. Голям брой измежду тези преки потомци на европейския тур са запазили не само буйния нрав на своя свободен прадед, но и много от неговите външни белези. И ето че това навело учените на мисълта да „възкресят“ тура.

През трийсетте години на нашия век с тази трудна, но благородна задача се заели братята Луц и Хайнц Хек синове на видния берлински професор-зоолог д-р Лудвиг Хек. За тази цел те преди всичко проучили наличният остеологичен материал, открит при разкопките. Запознали се подробно с изследванията върху морфологията на тура, издирили оскъдните описания върху биологията и поведението на животните и като имали пред вид картината на „Аугсбургския тур“, започнали своята работа в зоологическите градини на Берлин и Мюнхен. Те подбрали грижливо известен брой животни от различни породи домашни говеда, преди всичко от андалузката порода, които се използват в Испания на арените за бикоборство, като се спирали на такива индивиди, които

притежавали белези, най-близки до тези на тура. След внимателен подбор и умело кръстосване братята Хек постепенно отстранявали всички белези у опитните животни, придобити през хилядолетния процес на опитомяването и одомашняването, и в резултат успели да създадат стадо бикове и крави, които имали значителна прилика със своя отдавна измрял прадед. По много белези „възкресеният тур“ приличал на „Аугсбургския“. Той притежавал характерния черен цвят на козината на дивия бик, светлата ивица по продължение на гърба и белезникавата муцуна. Цветът, формата и извивката на рогата също били като тези на дивия им прадед. Не достигала мощността на рогата и преди всичко обхватността на обема им при основата. Освен това дивият тур достигал на височина при холката 2 и повече метри, а женската била много по-дребна, докато, както ни уведомява В. Хере, „отново възстановените“ турове на братя Хек били много по-дребни. Те достигали на височина около 1,40–1,50 м, без да притежават ярко подчертания полов диморфизъм на дивите си прадеди.

Рисунка на възстановения от братя Хек тур

Може би впоследствие братя Хек са щели да постигнат повече, ако за съжаление по време на Втората световна война цялото стадо възстановени турове, което се намирало в Берлинския зоопарк, не било унищожено напълно при бомбардировките.

Тук му е мястото да кажем, че някои генетици и работещите на научна основа животновъди през 1945 г. се отказаха от подобни „възстановявания“ (на тура и тарпана). Международният съюз на директорите на зоологическите градини също отрече „възстановяването на вида“. „Умре ли веднъж последната двойка от даден вид животно — твърдят те, — то никога вече не може да се

появи в по-нататъшната история на земното кълбо.“ Не трябва да забравяме обаче големия успех в това отношение, който Ветулани и неговите приемници в Полша постигнаха с тарпана.

* * *

Като спомен от дивия тур са ни останали само описания на ловни сцени, наименования на географски обекти, рисунката на „Аугсбургския тур“ и няколко рога, които в същност са били използвани като ритони (чаши).

Полша притежава в бившия музей на Краковските жупи във Величка уникален рог на тур, който представлява шедьовър на златарското изкуство. Изработването му се приписва на известния ренесансов златар Анджей Дюрер. Върху инкрустацията са издълбани годината 1534 и гербовете на управляващата тогава кралска двойка, както и на двете шляхтишки семейства, владеещи тогава пушите.

Другият уникален рог на полски тур с гравирана върху него година 1620 и с надпис на полски език се намира понастоящем в Музея с арсенал в Стокхолм. Той навярно е попаднал в Швеция към средата на XVII в. по време на полско-шведските войни.

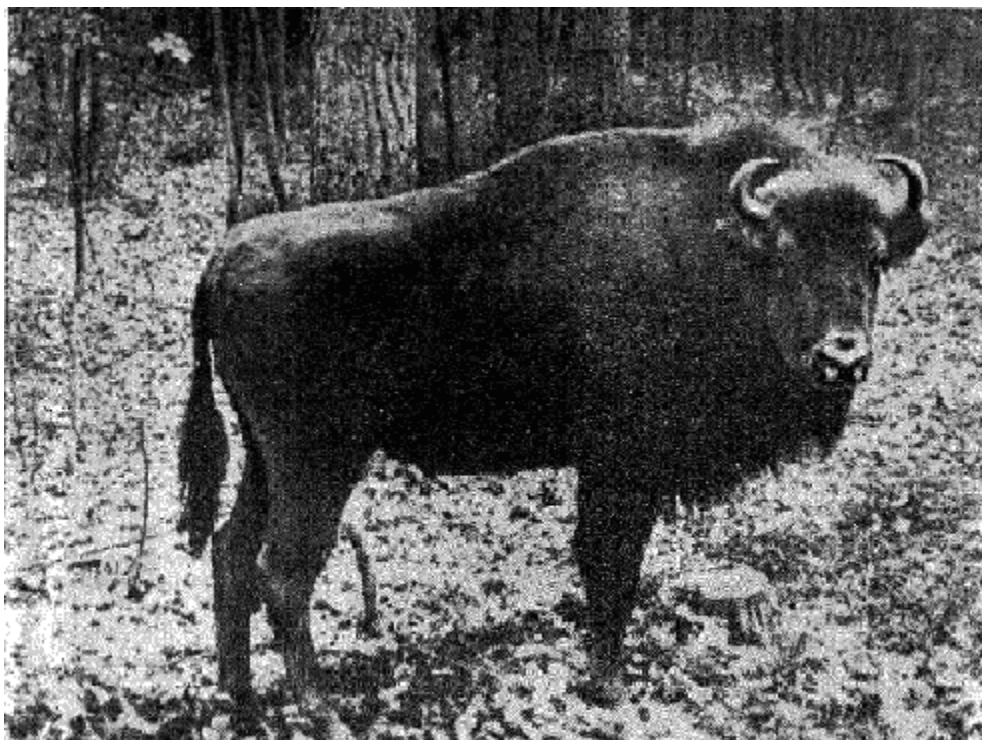
Зубърът (*Bison bonasus*), наречен още **европейски бизон**, принадлежи към сем. *Кухороги* (*Bovidae*), разред *Чифтокопитни* (*Artiodactyla*) от бозайниците. Пълна с драматизъм и интересни подробности е историята на европейския бизон. Томове биха могли да се напишат за тази история, една изобличителен летопис за безгрижието и безразсъдството, с които съвременният културен европеец се отнася към природата и нейните богатства.

Зубърът е най-едрото животно измежду копитните бозайници на европейската фауна. В Европа съществуват два подвида зубри: равнинен, или беловежки, и планински, или кавказки.

Беловежкият зубър (*Bison bonasus bonasus*) е най-едрият представител на род *Бизони* (*Bison*). Възрастните мъжки индивиди достигат на дължина до 3,5 м, на височина при холката до 180–200 см и на тегло до 1000 кг. В миналото се срещали и по-едри животни. Както съобщава Брем, през 1555 г. в Прусия бил убит зубър, който достигал на дължина 4 м, бил висок 210 см и тежал повече от 1000 кг.

Цялото тяло на беловежкия зубър е обрасло със сивкавокафява козина, която в предната част на подбрадника се удължава до 40 см и образува нещо като грива, а най-отпред — същинска брада.

В далечното историческо минало, когато почти цяла Европа била покрита с гъсти широколистни и иглолистни лесове, този своеобразен горски бик се срещал почти навсякъде. Но наред с изсичането на горите намалявал и неговият брой. Също така се разкъсвал и ограничавал ареалът му. Само допреди 3–4 столетия европейският бизон се е срещал все още на свобода във Франция, Германия, Унгария, Румъния, Полша, прибалтийските държави Русия, България. Вследствие на изсичането на горите и най-вече поради безпощадното му преследване от страна на човека неговата численост непрестанно намалявала. Освен ловците от народа, които преследвали ценния дивеч за месото и кожата му, зубърът бил обект на преследване и безпощадно избиване и от страна на „височайши“ стрелци-спортсмени. Така например германските и руските императори често устройвали в миналото забави за знатните си гости, при което между другото организирали и масови хайки и избивали зубрите за задоволяване на ловната си страст. Както съобщава Брем, по време на един „блестящ“ лов на зубри, организиран от крал Август III през 1752 г., били убити тъкмо 42 екземпляра от тези горски гиганти, а също 13 лоса и 2 сърни. На 18 и 19 октомври 1860 г. руският император пък устройл лов в Беловежката гора, по време на който сам той убил 6 зубъра, а един херцог и един принц, които били негови гости, убили още 6 животни.

Беловежки зубър от Полша

Към края на миналото столетие в цяла Европа се наброявали не повече от 2000 зубъра, и то само в Беловежката гора и в Кавказ. В Беловежката гора имало около 1700 зубъра от равнинния подвид, а в Кавказ — около 300 планински зубъра. Никъде другаде в Европа вече нямало зубри; те били унищожени. Непосредствено преди започването на Първата световна война в Беловежката гора останали само 737 от тези ценни животни. Истинската трагедия на беловежките зубри обаче настъпила през годините на войната. Голям брой от тях били избити по време на ожесточените сражения, развили се тук между руските и германските войски, други станали жертва на немските „реквизиционни“ комисии, които търсели с какво да нахранят гладуващите войници. След пълното окупиране на тези места от германската армия в Беловежа останали само 200 зубъра. Едва тогава някой се сетил да се погрижи за запазването на тези „последни мохикани“ на европейската горска фауна. Охраната им била възложена на видния германски лесовъд д-р Емерих. Той наистина се помъчил да спаси последните представители на този измиращ вид, но изгладнелите германски войници, които на връщане от фронта помитали всичко пред себе си, доунищожили и последните зубри от

Беловежката гора. През 1918 г. там се наброявали всичко на всичко 76 животни, една част от които били убити, а останалите откарани в Германия. Краят настъпил скоро!...

Ето какво пише във връзка с това видната немска зооложка Ерна Мор: „Последният свободен зубър в Беловежката гора бил убит на 9 февруари 1921 г. от бившия лесничей в Беловежа Бартоломеус Шпакович: нека неговото име подобно на името на Херострат остане през вековете!“

Унищожени били и зубрите от беловежкия подвид, които се намирили на територията на Русия. Останали живи само животните, пръснати из различните зоопаркове в света.

Опасността от пълното изчезване на беловежкия зубър обезпокоила зоолозите-природозащитници от цял свят. По предложение на полския зоолог Ян Скотлеман през 1923 г. било създадено Международно дружество за защита на европейския бизон. От направеното преброяване по това време се установило, че в Европа останали само 56 чистокръвни беловежки зубъра, които били събрани в три групи: една в Пшина (Плес) — Силезия, друга в Берлинската зоологическа градина, а третата — в Швеция, където животните били пренесени от Беловежката гора по време на войната.

През 1929 г. полското правителство купило от Германия на баснословна за времето си цена (240 000 довоенни злоти) три чистокръвни бизона. Може би това са били тъкмо отвлечените от Беловежката гора животни или пък техни потомци.

По сведения на полската секция на Международното дружество за защита на европейския бизон през 1938 г. в Европа вече се наброявали 96 зубъра. От тях 35 били в Германия, 30 — в Полша, 9 — в Швеция, 8 — в Англия, 8 — в Холандия и 6 — в различни зоологически градини в Европа.

През 1941 г. (след окупацията на Полша от войските на Германия) хитлеристите „подарили“ на Гьоринг Беловежката гора заедно с всичкия дивеч в нея, включително и зубрите. Така прочутата полска Беловежка пуша станала „ловен парк“ на още „по-прочутия“ хитлеристки генерал и райхсминистър. След разгрома на германския вермахт Беловежа представлявала жалка развалина — старинният ловен замък бил изгорен от отстъпващите хитлери, а дивечът бил почти изцяло изстребен. Останалите няколко живи зубъра в

Беловежката гора били в окаяно положение; те едва не умрели от глад. Следвоенната власт в Полската народна република предприела веднага най-енергични мерки за възстановяване на дивеча в Беловежката гора. В резултат на това в началото на 1948 г. в Народния парк в Беловежа имало вече 53 зубъра.

По данни на Международното дружество за защита на европейския бизон към 1 януари 1955 г. в различни резервати, паркове и зоологически градини в света се наброявали 194 зубъра. Днес в Европа има вече към 2000 зубъра. Най-голям брой от тях има в Полша, след това в Съветския съюз, Германия, Швеция и Холандия. У нас във Воденската гора живеят повече от 80 зубъра.

Кавказкият зубър (*Bison bonasus caucasicus*), който се отличава от своя беловежки събрат главно по това, че е по-дребен и козината му е по-тъмна, имал още по-трагична съдба от него.

В началото на Октомврийската революция в горите на Кавказ се наброявали не по-малко от 500 до 600 зубъра. За съжаление по време на Гражданската война те били напълно избити. През 1926 г. в Кавказките планини вече нямало нито един екземпляр от това могъщо и красиво животно. Фактически кавказкият зубър — подвид на европейския бизон, трябвало да се счита за напълно измрял, тъй като той не се срещал вече никъде на свобода в диво състояние.

Ето какво пише по този въпрос в капиталното съветско съчинение „Жизнь животных“, написано от най-изтъкнатите съветски зоолози.

„Не надживели дълго беловежките си събратя и кавказките зубри: през 1923 г. (според други данни — през 1927 г.) последният от тях станал жертва на браконieri в урочище (капище — б.а.) Тигиня. Зубърът като вид в естествени условия престанал да съществува.“

За щастие в някои зоологически градини имало запазени известен брой европейски бизони с примес в кръвта им от кавказкия подвид. Няколко от тези животни били доставени в „Аскания-Нова“, където почнали работа по възстановяване на кавказкия зубър, основана на подбора на индивидите, които се отличавали с най-малки

отклонения от изходната форма. Следователно съветските специалисти започнали да правят онова, което се прави с тарпана. Какви са резултатите, ние не знаем. Но поради това, че нищо не се пише по този въпрос, предполагахме, че все още не са постигнати никакви сериозни резултати.

Освен това в „Аскания-Нова“ се работи отдавна върху създаването на стадо „зубробизони“ — хибриди, получени от кръстосването на европейския с американския бизон. Сега там има няколкостотин зубробизона и други „зуброметиси“.

Тарпан (*Equus caballus gmelini*). Само допреди едно столетие по просторните равнини на Югоизточна Европа и по специално по черноземните степи на Южна и Югоизточна Европейска Русия и в Западен Сибир пасели многобройни стада от диви коне, наречени тарпани.

Киевският княз Владимир Мономах (1053–1125), като описва подвизите си в своите „Поучения“ към децата си през 1117 г., пише: „Това съм извършил в Чернигов; със собствените си ръце съм уловил двайсетина диви коне (тарпани — б.а.) и когато пътувах из Русия, яздох същите коне.“ На друго място пак в „Поученията“ пише: „А ето как се трудех, ловувайки: диви коне ловях със собствените си ръце в пущата и в равнината и ги връзвах живи.“ Това било през XII в.

Първите сведения за тарпана достигат в Европа през 1814 г. заедно с победоносната руска войска, което преследвала чак до Париж разгромената армия на Наполеон. Тук английският зоолог Хамилтън Смит при дружеските си разговори с казашки офицери научава изненадващата за него новина, че в Монголия — близо до границата на Русия, живеят в степта на свобода диви коне. А западноевропейските зоолози отдавна били издали некролог за дивите коне! Според тях те не се срещали вече никъде по земното кълбо. „Подивели коне — да, но същински диви коне не може да има никъде вече по Земята!“ — такова било тяхното категорично мнение.

Все пак Смит се отнесъл с доверие към разказите на своите руски приятели и още щом се завърнал в Англия, публикувал с подробности онова, което чул от тях за дивия кон. „Дивите коне или на татарски — тарпани, писал той, живеели на големи табуни, които се състоели от големи стада, предвождани от един стар жребец. Най-

чистокръвните тарпани се срещали близо до границата на Китай и предпочитали степните простори.“

Дивият кон тарпан бил волен обитател на южноруските степи само допреди едно столетие

Разбира се, нито Смит, нито казашките му приятели са могли да знаят, че няколко десетилетия преди това голяма експедиция на Руската академия на науките установила, че макар и да са силно намалели, тарпаните все още се срещали в просторните целинни степи на Югоизточна Русия. Най-подробни и интересни сведения за тарпана дава руският пътешественик и натуралист Самуил Г. Гмелин (1745–1774) в съчинението си „Пътуване по Русия за изследване трите царства на природата“, издадено в четири тома през 1771–1785 г. Според него през 1740 г. в околностите на гр. Воронеж пасели цели табуни диви коне. По-късно обаче те били изтласкани в по-отдалечените степи — югоизточно от Воронеж. През 1768 г. Гмелин организира лов на тарпани на около 50 км от гр. Бобров. На 6 км от с. Чихонка Гмелин и спътниците му забелязали стадо диви коне, предвождано от опитен и предпазлив жребец. През следващите дни те имали възможност да наблюдават много повече тарпани. Скоро ревностният натуралист имал щастието да се сдобие с няколко диви коня, между които бил и жребецът-водач на стадото.

Гмелин пръв дава подробно описание на тарпаните. В сравнение с повечето породи домашни коне те били по-дребни на ръст — височината при холката достигала до 116–130 см. Главата им била

сравнително голяма и „гърбата“, ноздрите — широки, очите — малки, живи и „зли“. Ушите им били островърхи и насочени нагоре. През лятото козината на тарпаните била къса, гъста и вълниста, почти къдрава, а през зимните месеци тя се удължавала и ставала още по-гъста. Лете цветът на козината им бил сив до жълто– и тъмнокафяв, а зиме — значително по-светъл. Като изключения през зимата били наблюдавани и бели коне — албиноси. Гривата, опашката и една ивица по продължение на гърба на тарпана били напълно черни.

Въпреки дребния си ръст тарпанът бил набито и яко животно. Извънредно издръжливи били и късите му крака.

Подобно на останалите си диви и подивели събратя тарпаните живеели на големи стада, които често наброявали стотици глави. Тези стада се разпадали на по-малки групи — семейства, предвождани от един жребец. Диви, предпазливи и плашливи животни, тарпаните при най-малка опасност се впускали в бяг. Щом обаче им се наложело да влязат в двубой с някой хищник, те започвали самоотвержена борба на живот и смърт, като се хвърляли срещу него с цвилене и удряли с предните си копита.

Големите стада тарпани причинявали значителни щети на земеделските стопани в обитаваните от тях райони, като нападали посевите и изяждали оставените в полето запаси сено. Още по-големи били загубите от това, че те често отвеждали за „харемите“ си пасящите на полето домашни кобили, с които се кръстосвали. Може би тъкмо това е дало основание на някои автори да твърдят, че тарпаните били не диви, а подивели коне, каквито са например мустангите от северноамериканските прерии и димароните в Аржентина. Преобладава обаче мнението, че тарпаните са били същински диви коне. Според Брем татарите и казаците, които са отлични познавачи на конете, смятали тарпана за див кон.

Според видния съветски зоолог Сергей Иванович Огнев (1886–1951), макар поставените при неблагоприятни условия тарпани да са се смесвали с домашни кобили, вследствие на което те не могли да бъдат напълно чистокръвни, все пак са запазили устойчивия първоначален тип на своята порода. Огнев също така е на мнение, че по общия си вид и жизнените си качества тарпаните се приближавали до монголския див кон, открит от Н. М. Пржевалски. При това те

мъчно се поддавали на опитомяване. Не успявали да ги опитомят дори такива опитни дресировачи на коне, каквито са монголците.

Поради големите щети, които причинявали на селските стопани, както и заради месото и ценната им кожа тарпаните били подложени на усилено преследване. Това, както и унищожаването на естествените пасищни площи, станало причина те да изчезнат най-напред в Европейска Русия, а по-късно и в Азия. Смята се, че тарпанът е изчезнал напълно като вид през 1876 г.

Предполага се, че преди ледниковия период дивият кон е обитавал саваните и степите на Европа и Азия. Наименованието, дадено му от Антониус през 1912 г., е *Equus caballus gmelini*. Направените по-късно изследвания от Т. Ветулани през 1925 г. доказват, че тарпанът от южноруските степи, известен ни от изкопаеми останки в Средна и Северозападна Европа (Полша, Германия, Великобритания) от ледниковия и следледниковия период, вследствие на някои преобразувания и под влияние на климатичните условия се обособява като две форми див кон: *степна* — с горепосоченото наименование, и *горска* — с даденото ѝ от Ветулани наименование: *Equus gmelini Antonius, 1912, subspecies silvatica*, изменена от същия автор през 1936 г. на *Equus gmelini Antonius, 1912 forma silvatica Vetulani, 1936*.

Съществуват много данни за това, че дивият кон е обитавал Европа. Най-ранните от тях датират още от времето на първобитния човек, който е обитавал пещерите и е нарисувал по техните стени сцени от лов на диви коне. Такива рисунки са запазени например в пещерите на Франция и Испания. Първите исторически писмени данни ни дава Херодот, който пише за диви бели коне, които живеели на север. Други данни намираме у Варон, Страбон, Плиний и др. Сведения за съществуването на диви поне през средните векове в Западна Европа намираме в писмото на папския пратеник Бонифаций, изпратен от папа Григорий III да покръсти езициците в Тюрингия, Хесия и Саксония, в което той пише, че тук хората употребяват за храна месото на дивите коне, а в отговор папата му пише да се бори с този варварски обичай. В съставения в края на X в. молитвеник настоятелят на манастира в Сен Гален — Екер, пише: „Нека да ви бъде вкусно месото на дивия кон под знака на кръста Христов.“

Според Ветулани (1927) друга причина за обособяване на формата горски тарпан е увеличаването на населението в Западна Европа през средните векове. През ранното средновековие тарпанът се е срещал в Испания, Франция и Германия, но в резултат на преследването и избиването му е бил прогонен на изток, където населението било по-рядко. Като бягал от преследването и търсел безопасни места, тарпанът бил принуден да мине от гъсто населените равнини в горите, където било по-спокойно. Там край блатата и на горските поляни той намирал храната си.

През XVI в. в Западна Европа дивият кон бил напълно изстребен и останал да живее само в горите на Прусия, Полша и Литва. Независимо от горския тарпан в Източна Европа — в черноморските степи и в долните течения на реките Днестър, Днепър, Дон и Кубан, живял степният тарпан, добре приспособен към тези условия, които съществували до началото на XX в.

Сведения за горските диви коне в Прусия и Литва са запазени доста. Такива намираме например в книгата на Ф. Рюнгер — ценно произведение за животните на Тевтонския орден, в което се разказва за дивите коне през XV в. Пруският княз А. Хохенцолерн (1490–1568) — последен велик магистър на Тевтонския орден, отделял голямо внимание на дивите коне в своята зверилница близо до днешния Калининград. А. Шнебергер (1530–1581), който описал природата на Полша и Латвия, описва и дивите коне. Важни данни за дивите коне може да се намерят в правния статут на Литва от 1529 г., издаден повторно през 1566 и 1588 г. В 13-ия раздел на този статут пише, че дивият кон, който по това време се срещал в горите, но бил много рядък, е забранен за лов и ако някой застреля див кон, ще бъде наказан със смърт.

Полският учен Тадеуш Чацки (1765–1813) пише през 1798 г., че само 30 години преди това дивият кон можел да се срещне в горите на Литва и Полша. Пак той дава последни данни за свободно живеещите диви коне, които били изловени и предадени на Граф Замойски за отглеждане в местността Звежинец близо до Билгоря, воеводство Люблин. За тях пише и полският писател Каетан Козмян (1771–1856): „На три мили от Замосча си спомням за животни, които се намираха в малък парк, в който имаше животни от различни видове: елени, сърни, лопатарии, а хищниците тук бяха изстребени. Веднъж попаднала в парка

мечка и веднага била убита. Там се отглеждаха и размножаваха също диви коне, които видях. Видът им е дребен за коне, но са набити и с дебели гладки крака и много силни. Сега от известно време ги няма, защото се налагало да ги дохранват със сено.“

Интересно съобщение за дивия кон в Полша и Литва е направено от главния лесничей на Полското кралство Юлиусон фон Бринкен, който пише в книгата си, че не е минало и столетие от времето, когато дивите коне (*Equus silvestris*) са живеели в пущата от 40 години и са се срещали до 1786 г. В горите на Литва и в специалните места за отглеждане те не допринасяли никаква полза, а само имало разходи по тях и поради това били раздадени на селяните от околните села през 1806 г.

Бедните селяни от този район имали такива коне, които били с височина при холката 110–130 см и с черна линия на гърба. Те били извънредно издръжливи и непретенциозни към храната — задоволявали се с малко и бедна растителна храна.

До 1927 г. не били правени никакви изследвания относно това, дали тези коне са аборигенни и дали са продължители на горския тарпан. Не е проучван и въпросът, дали горският тарпан е идентичен със степния. Въз основа на данните за изкопаемия тарпан в Европа и Азия и направените краниологични изследвания на полския „конник“ от околностите на Билгород, където били раздадени последните диви коне, Ветулани идва до извода, че горският тарпан е разновидност на степния и че примитивният полски конник стои много близко до него, и му дава съответно наименование на латински, което бе споменато по-горе. Това наименование е възприето днес от повечето зоолози в света.

В началото на XX в. започва работа по реставрацията на тарпана. Центрове за селекция на аборигенните тарпановидни коне се организират в Янова Подласки през 1923 г. и в Кшемецкия лицей през 1928 г. С особено увлечение по реставрирането на горския тарпан се заема сам проф. Ветулани (1897–1952). През 1922 г. той започва усилено да издирва примитивни коне, подобни на горския тарпан, базирайки се на литературни данни и описания. Насочва своите изследвания в околията на гр. Билгород, където са живели последните диви коне. През 1936 г. в Беловежката пуца се организира резерват на площ 4 хектара за 5 кобили и 4 жребеца. През 1939 г. животните били вече 40 броя. В резултат на връщането към първичните сурови условия

на живот животните започнали да придобиват някои ценни атавистични белези на дивия прародител, като например избеляването на козината през зимата, характерно за някои диви животни. До 1939 г. това явление било наблюдавано при 9 животни. Още Херодот пише за бели диви коне, но до реставрацията на дивия тарпан не се е знаело за какви животни става дума. Друга ценна атавистична черта, която се проявила по това време, била късата и изправена грива.

За съжаление Втората световна война прекъснала работата и всичко постигнато до 1939 г. било фактически заличено. Освен това през 1942 и 1943 г. в Германия били закарани 32 от опитните животни. След войната цялата работа по реставриране на тарпана е трябвало да започне отначало. През 1947 г. в резервата отново имало 26 животни: 18 кобили и 8 жребеца. Като място за реставриране и връщане на полския конник — тип тарпан, към естествени условия на живот остава резерватът в Беловежката пуца. По-късно той бил преместен в Попелно, воеводство Олщинско, на Мазурските езера. В едно от езерата на един от полуостровите през 1952 г. се създава резерват, който през 1955 г. минава към Полската академия на науките. Площта му е 1600 хектара, на която територия живеят на свобода 30 животни без всякакви подобрения от страна на човека, като се изключи подхранването им през зимата.

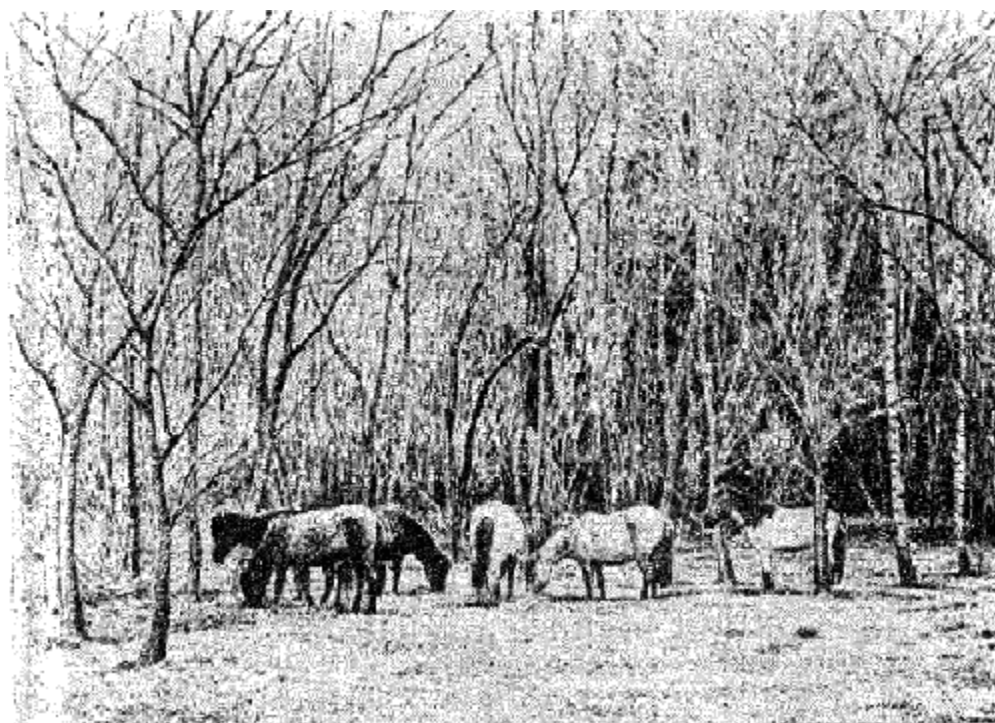
Островът на тарпаните е покрит със смесена иглолистно-широколистна гора, а край брега на езерото има ливади и поляни. Тези свободни коне са образували две стада, всяко от които си има водач-жеребец, територия за паша и водопой. Конете живеят под открито небе през цялата година в дъжд и сняг, без това да оказва каквото и да било вредно влияние върху тях. През лятото те пасат трева и ядат листа, като доста се охранват, а през зимата се хранят с клонки, с листа и суха трева. При дълбок сняг ровят с копитата си, за да стигнат до тревата, а освен това биват подхранвани. Пролетта те посрещат слаби, но с оправяне на времето бързо се възстановяват и започват да линейт, като се отличават с висока жизнена плодовитост.

Преди 5–6 години, за които разполагаме със сигурни сведения, общият брой на конете в Попелно е бил 80, като 51 от тях са живели в оборите, а 29 — на свобода.

И така в продължение на три десетилетия специалистите са успели да направят „чудо“ — да създадат цели табуни тарпани.

Стремежът бил не само хармонично да се обединят известните от описания и рисунки външни белези на тарпана, но и да се отстранят всички придобити по-късно белези, появили се в продължителния процес на одомашняването. Така десетилетният труд на зоолозите бил богато възнаграден с това, че успели да „върнат назад“ едно историческо развитие, продължило цели столетия. Разбира се, получените животни не са от „чиста раса“, но притежават толкова много характерни белези, че почти не се различават от дивите си прародители.

Освен в Попелно и Беловежката гора сега стада от тарпани има и на други места в Полша, както и в Мюнхенския зоопарк, който също разполага със стадо тарпани, които се показват на посетителите.

Възстановени коне тарпани в Полша

Интересно е да се отбележи, че навсякъде в страните, където тарпанът се е запазил до най-късно историческо време — Русия, Литва, Чехословакия, Германия и др., учените открили в отделни частни стопанства домашни коне, които притежавали много от характерните белези на тарпана. В Чехословакия например се е запазила гуцулската порода коне, които се смятат за преки потомци на тарпаните. Те слабо са повлияни от човека и все още носят някои

примитивни белези. Тялото им е масивно, краката са дебели и сравнително къси. Достигат на височина 135–145 см и теглото им е около 400 кг. Особено са характерни дебелия шия и голямата глава. Гуцулите се използват като впрегатни и товарни животни в планинските райони. Сега във връзка с механизацията на горското и селското стопанство те са намалели извънредно много. През 1972 г. към Съюза за опазване на природата и ландшафта в Прага беше създаден „Гуцул клуб“ — дружество за запазване на гуцулската порода коне. В резултат на неговата дейност сега броят на конете от тази порода е нараснал на повече от 40 животни и е предотвратена опасността от изчезването им. Основното ядро на конете от гуцулската порода коне е било създадено около словашкия град Снин.

Сега да се спрем на някои биологични и екологични особености на възстановения кон от типа тарпан.

Той се отличава с голямата си издръжливост и бързо приспособяване към тежките условия на живот в гората. Отначало в резервата „Беловежа“ били построени навеси за опитни животни, но с преместването на резервата в Попелно те били оставени да живеят на открито и не проявили никаква реакция на неиздръжливост. Не боледуват, макар че през зимата космената им покривка често е покрита с лед. Дъждът също не им оказва влияние. Горещините избягват, като се крият в храстите на сянка.

Във връзка с живота им под открито небе през зимата тарпаните обрастват с гъста космена покривка, която ги покрива като руно, а през пролетта започват да линееят — възрастните от март до май, а младите от средата на май до средата на юни. Есенното линеене започва през септември и протича бързо.

През лятото пасат нощем и сутрин рано, а през горещите часове на деня почиват. През зимата търсят храна и през деня. Освен трева ядат и клонки на боровинки, върба, елша, както и кора на млади дървета. През зимата изравят тревата изпод снега, но при дълбок към 40 см сняг това става невъзможно.

От пролетта до есента нямат нужда от допълнително подхранване и зимата посрещат охранени. През зимата се подхранват от хората, като се дават по 5 кг сено и 3 кг цвекло на всяко животно. Вода пият от езерото, като през лятото отиват на водопой рано

сутринта, а през зимата — след обед около 15 часа. Зимно време ядат и сняг за утоляване на жаждата.

Поради това, че живеят в резервати, тарпаните не са подложени на преследване от страна на едри хищници, например вълци, затова и животът им е спокоен и монотонен. Дори се случва рядко да галопират. През лятото след нощната паша отиват на водопой, след което почиват. Нощем жребецът ги охранява и не позволява на кобилите да се отделят от стадото. През нощта спят около 1 час лежешком. Сънят на младите е по-кратък. Сутринта цялото стадо е отново на паша.

Жребецът се стреми да държи цялото стадо на куп, но неговата власт не е абсолютна, каквато е била в миналото при дивите коне. Сега кобилите често вземат инициативата за придвижване от едно място на друго и цялото стадо върви след тях. Водачът се отнася враждебно към младите полово зрели жребци, като постоянно ги хапе и ги гони от стадото, което обикновено ги принуждава да се държат далеч от стадото. Разбира се, след време те отново се присъединяват към него. Някои от младите жребци не се връщат в стадото, а живеят самотно и се стремят да си направят собствено стадо, към което се присъединяват млади кобили или пък изгонени от стадото стари кобили.

Често жребецът на стадото е немилостив и към кобилите, и към младите животни, които живеят в стадото, а са наблюдавани и случаи на жестоко изпохапване и изгонване на кобили от стадото, както и убиване на малки кончета.

Често при среща на две стада жребците се бият помежду си, но никога до смърт.

Женските животни стават подово зрели на две години. Разгонването започва от април и продължава до юни. За да се избегне близкородственото кръстосване, при кобилите се пускат жребци, отгледани на друго място. Случва се женските да се разгонят по друго време на годината, като те също биват покривани от жребеца, водач на стадото. Малките се раждат от края на март до юни обикновено на открити поляни. Самото раждане протича бързо. Малките са жизнени и издръжливи, бозаенето продължава до една година и повече, но още на четвъртия ден от раждането си те започват да се хранят с млада трева. При майката остават до 2,5-годишна възраст. Женската ражда веднъж на две години.

Макар тарпановото стадо да живее на ограничено пространство, то скоро започва да проявява признаци на дивеене. Външните белези на животните се променят. Така например, както вече се каза, през зимата космената покривка става по-гъста и по-дълга, а косъмът, макар и не на всички животни, започва да белее. Забелязват се и вътрешни промени — преди всичко животните сами си осигуряват храна и макар да не допускат човека близко до себе си, не се боят от него. При хващане младите бързо се приспособяват към новите условия. Наблюдавана е проява на агресивност от страна на кобилите и нетърпимост към новите, присъединили се към стадото животни. Някои кобили се жребят всяка година. Тарпановите стада започват да пасат в блатистите местности, което е било характерно за дивия горски кон.

„Възкресяването“ на горския кон тарпан е голямо постижение не само за полските зоотехници и зоолози. То има голямо научно и практическо значение и може да служи като основа за по-нататъшна селекционна работа. Голямата екологична пластичност и богатата генетична наследственост на тарпановидните коне дава възможност да се създадат нови породи домашни коне, които да са издръжливи и непретенциозни към храната. Интересът към опитите в Полша с тарпановидния кон е много голям от страна на редица учени в Европа и Съветския съюз, което е напълно закономерно.

Исполински елен (*Megaceros hibernicus*). Той е наречен още **гигантски елен** и е известен в Европа от алувиални субфосилни останки главно от Ирландия.

За неговото съществуване в историческо време може да се съди само от твърде ограничени писмени източници, които при това не са и съвсем категорични. Първите фолклорни сведения за животното, наподобяващо исполинският елен, са от старогръцки произход. В някои древноелински легенди се говори за животното играгелафос, т.е. за козеловиден елен (от играгос — коза, и елафос — елен).

Интересни данни за това животно дава М. Русков в една своя статия в сп. „Природа“ (г. XXXVII, кн. 5):

„Това, че в алувиалните пластове се намират останки от исполински елен, пише той ни накарва да приемем с по-

голямо доверие думите от «Песента на nibelungите», че между много други животни Зигфрид убил и един «лют елен». В текста е казано «grimmen Schelch», а според Бук под средногерманската дума «Schelch» и старогерманската «scelo» трябва да се разбира благородният, едрият козеловиден елен.

В потвърждение на това са и историческите данни, които се намират в книгата «Vita Hariolfi» на Емерих, животоописание на франкския благородник Хариолф, написана на латински език. Според нея към средата на IX в. Хариолф убил и един tragelafus. Тълкувателят на това произведение Гъонер е на мнение, че това се отнася именно за исполинския елен, тъй като в противен случай Емерих би трябвало да употреби думата «alzes», т.е. латинското наименование на лоса.“

По-нататък от статията на М. Русков научаваме, че според тогавашната традиция рогата на убития от Хариолф исполински елен били изпратени на крал Пипин или Карл Велики, пред когото Хариолф се ползувал с голямо благоволение. По-късно по заповед на Карл VII (към 1147 г.) от тези рога било приготвено копие, което било изложено в замъка Драйлинден на принц Фридрих Карл Пруски. Според Гъонер въпреки невероятните размери на рогата, които били дълги 2,60 и 3 м, а разстоянието помежду им 2,58 м, съществуването на това копие изключвало всяка възможност да се смята тази история за плод на някаква фантазия или мистика. Рогата били нечифтен осемнадесетак и нямали нищо общо с рогата на лоса. Изобщо исполинският, или гигантският елен, за който става дума тук, не трябва да бъде смесван с неговия събрат и едноименник *гигантския елен* — Cervus (Megaceros) euryceros, който населявал Европа през дилuviума. Наистина останки от него са намерени около Париж в раннонеолитични пластове, но докато рогата на този вид са лопатовидни като на лоса, рогата на изчезналия в късно историческо време исполински елен били цилиндрични и на върха остри като тези на благородния елен.

Кога точно е изчезнал исполинският елен, не е установено. Що се отнася обаче до причините за измирането му, би могло да се

предположи, че те се крият в усиленото му преследване от страна на човека, както и в грамадните му тежки рога, пречка за спасяването му от врагове, което явление се наблюдава и у съвременния американски елен. Това е особено показателно за наистина великанския представител на еленовия род — ирландския лос.

За ирландския лос, доживял до историческо време, интересни сведения ни дава известният съвременен американски учен и пътешественик Рей Ъндрюз. Впрочем, както и сам той отбелязва в своята книга „All about strange Beasts of the Past“ („Чудновати животни от миналото“), ирландският лос в същност не е бил никакъв лос, а прадед на съвременния петнист елен-сика, обикновен обитател днес на европейските паркове и резервати.

Ирландският лос безспорно е най-едрият представител от семейството на елените. От многобройните находки на субфосилни останки в ирландските торфища се установява, че той е достигал на височина при холката до 2 м, а разстоянието между върховете на гигантските му разклонени рога надминавало 4 метра. Шията му, която носела огромните и тежки рога, била масивна и силна. Главата му обаче била несъразмерно малка в сравнение с едрото му тяло и огромните му рога. Тънките му и стройни крака се отличавали със своето изящество и малките си копита. Изобщо целият скелет на гигантския ирландски лос сякаш бил непригоден да носи огромната тежест на тялото и рогата. И все пак външният вид на това животно бил величествен.

„Какво чудесно зрелище е представлявал живият ирландски лос! — възкликва Ъндрюз. — Наистина това било царствено животно. Дъхът на човека можел да пресекуне пред неговата сила и красота. Впрочем някои ирландци навярно са имали възможност да видят красивото животно, тъй като ирландските лосове са измрели едва преди няколко столетия.“

За науката е трудно да намери обяснение на въпроса, защо са се появили грамадните рога у ирландския лос. Защо са му били нужни те? Може би те са били в услуга само на половия отбор, като оръжие при брачните борби. Иначе той не е имал никаква полза от тях. Напротив, нерядко тежките рога го довеждали до гибел. Те му пречели да избяга от преследващите го хищни врагове, както и от първобитния ловец. Освен това, когато в търсенето на храна попадал в

предателските пукнатини на торфените блата, той потъвал по-лесно. Грамадните рога му пречели да се измъкне. Затова не случайно при разработката на торфищата в Ирландия толкова често се срещат отлично запазени рога и скелети от лосове. Интересно е да се отбележи, че кости на женски животни рядко се намират — на тях им било по-лесно да се измъкнат от гибелните капани на тресавищата, тъй като нямали рога.

Пиренейският козел или **пиренейски кози**рог (*Capra pirenaica*) наричан още **иберийски кози**рог или **планински скален козел**, принадлежи към род Същински планински козли от сем. *Кухороги* (*Bovidae*) на разред Чифтокопитни (*Artiodactyla*). В резултат на разпространението им в няколко планински района иберийските козироси са известни с 4 подвида, 2 от които са вече напълно изчезнали.

Пиренейският козел е изчезнал в началото на нашето столетие

Пиренейският козел е красиво и сравнително едро животно. Възрастните мъжкарите достигат на височина при холката до 80–90 см, а на дължина — до 160 см, при което на опашката се падат около 12 см.

Женските животни са сравнително по-дребни. От своя събрат — алпийския козирог, той се отличава малко по телосложението си и главно по слабо извитите си лировидни рога, върховете на които са насочени нагоре и навътре един срещу друг.

Рогата на пиренейския козел са леко набраздени напречно и по броя на „гънките“ може да се определи възрастта на животното. Рогата на възрастните мъжкарите могат да достигнат на дължина до 70–80 см, а понякога и повече при обиколка на напречното сечение в основата 20–25 см. Докато рогата на мъжките продължават да растат през целия им живот, тези на женските от известна възраст прекъсват растежа си и достигат средна дължина едва около 15 см.

Цветът, дължината и гъстотата на козината варират в зависимост от пола и възрастта на животното, както и от местообитанието и сезона, но, общо взето, през зимата козината е по-гъста и по-тъмна, а през лятото — по-рядка и по-светла. Окраската на мъжкарите винаги е по-тъмна от тази на женските животни — тъмнокафява до черна. Окраската на козите варира от сърненокафява до светлокафява, като само предната страна на краката е черна, а на задната страна козината е предимно черна, примесена със сиво. През гърдите също минава една черна надлъжна ивица. През май животните линееят.

През по-голямата част на годината мъжките и женските пиренейски козирози живеят на отделни стада, като само по време на брачния период, който започва в началото на ноември, те се събират в общи стада, наброяващи в отделни случаи и до 100–150 животни. Общите стада и отделните по-малки групи се предвождат винаги от най-старото, най-силното и най-опитното животно. По време на брачния период се водят ожесточени борби между мъжкарите, след което през декември стадата отново се разпадат, като някои млади мъжки животни от една до тригодишна възраст остават при женските. В края на април до началото на май женската ражда малките козлета, които няколко часа след раждането вече са в състояние да следват майка си.

Пиренейският козел обитава високите планини и се придържа, особено през лятото, към билото. През зимата стадата слизат по-ниско, особено по южните склонове. Женските стада още през есента се спускат надолу към каменистите склонове на планината, а през големите зими стигат дори близо до селищата.

Врагове на пиренейския козел са главно вълците, които могат да се приближат до стадата само през зимата. Белоглавият лешояд и царският орел нападат само малките козлета, а възрастните животни не смеят да закачат. Най-големият враг на пиренейския козел обаче винаги е бил човекът, който го преследва за вкусното месо и кожата му.

В миналото са били известни и широко разпространени в Пиренеите и много други планини на Испания и Португалия същинският пиренейски козел и още четири ендемични подвида. Два от тях сега са съвсем редки, а **същинският пиренейски козел** (*Capra pirenaica pirenaica*) и още един от подвидовете са вече напълно изчезнали.

Capra pirenaica lusitanica е изчезнал през последното десетилетие на миналия век — около 1892 г. От същинския пиренейски козел до 1907 г. са били наблюдавани 10–12 животни по цялата планинска верига на Пиренеите, а няколко екземпляра са се запазили по скалистите върхове на Перидо и Хуеска до 1913 г. Оттогава насам представител на този вид не е убиван, нито пък е наблюдаван в Испания, което дава основание да се смята, че е напълно изчезнал.

Галицийската древна коза (*Capra prisca*), наречена още първобитна коза, е едно от най-интересните и най-загадъчните европейски животни, изчезнали през историческо време. Загадъчно е, защото някои от специалистите изобщо отричат неговото съществуване. И все пак това животно се е срещало в древността.

През 1913 г. при изкопни работи за водопровода при Злоцов в Източна Галиция били открити в земните пластове, преходни между дилuviума и алувиума, три черепа на диви кози. Три години по-късно (1916 г.) тези черепи били изследвани и описани от виенския учен Л. Адамец. Той установил, че двата черепа били от мъжки животни, а третият — от коза. Рогата на тази коза били завити в посока, характерна за повечето европейски домашни кози, т.е. били ясно извити навън и освен това били спираловидно завити по посока на часовниковата стрелка. При това черепът на тази коза приличал и по други подробности на черепите на някои домашни породи планински виторози кози, които и до днес се срещат на Балканския полуостров и особено в Босна.

Л. Адамец нарекъл тази неизвестна дотогава за науката дива коза *първобитна*, или *древна коза*. Това новооткрито от него животно

попълва една важна за науката празнина в схващането за произхода на европейската домашна коза. Тя безспорно е най-важната родоначална форма на съвременната домашна коза. До нейното откриване се смятало, че само два вида диви кози (безоаровата и винторогата) са дали началото на нашите домашни кози.

Галицийската древна коза, която е известна на науката само от споменатата уникална находка, е изчезнала неизвестно кога, но все пак в историческо време.

Черният качулат ибис (*Comatibis eremita*), наречен още **европейски ибис**, е една от най-едрите птици, изчезнали от Европа по неизвестни причини. Срещал се е през XVI в. в Швейцария, където гнездял край езерата. За неговото съществуване пише видният швейцарски природоизпитател Конрад Геснер (1516–1565) в меродавното си петтомно съчинение „История на животните“.

Понастоящем черният качулат ибис все още се среща в Северна Африка и Близкия Изток, макар че и там е вече доста рядък.

АФРИКА. МАДАГАСКАРСКА ЗООГЕОГРАФСКА ОБЛАСТ

Безспорно е, че Африка е един от най-богатите континенти във фаунистично отношение. Нейните просторни саванни полета, непроходимите ѝ лесове, склоновете на планините, долините, реките и езерата ѝ просто са гъмжали от дивеч само допреди едно столетие. Днес фауната на африканския континент е значително обедняла, а много видове са напълно изчезнали. Най-много животни са били изтребени след масовата колонизация на континента. Не случайно видният американски писател Хемингуей възкликва в книгата си „Зелените хълмове на Африка“: „С нашето (на белите хора — б.а.) появяване континентите бързо обедняват!“ И наистина белите заселници идвали тук винаги със своето модерно огнестрелно оръжие, избивали безразборно и хищнически дивеча заради месото и кожата, както и за ловни трофеи. Този процес на хищническо изтребване на африканските животни продължава до наши дни вече не само от страна на колонизаторите. Местното население, което страда от недостиг на белтъчна храна, сега също въоръжено с модерно оръжие, с помощта на капани и примки безконтролно преследва и избива дивеча. В резултат на това много видове, особено по-едри животни, се намират на границата на пълното им изчезване.

Измежду големия брой изчезнали животни в Африка ще се спрем само на най-характерните.

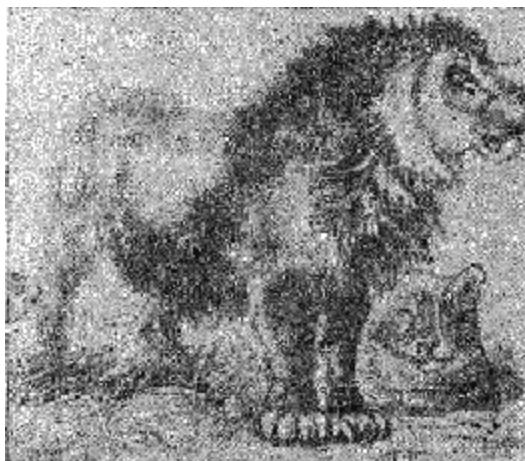
Берберският лъв (*Panthera leo* Leo, *Felis leo barbaricus*, *Leo leo* leo) е наистина „цар на животните“. Това мощно и красиво животно е една от най-свидните жертви в поменика на изчезналите африкански животни.

На мнозина е известна историята на „великия“ ловец и „всепризнат герой“ Тартарен Тарасконски, който, жадувайки за подвизи и слава, напуска родния си град Тараскон във Франция и заминава за Алжир, за да се прослави като безстрашен ловец на лъвовете. Но независимо от това, че злополучният тарасконец не можал

да срещне истински лъв в Алжир, все пак по негово време, т.е. през втората половина на миналото столетие, в Северна Африка имало много лъвовете. В Алжир, Тунис и Мароко, известни като Атласки земи, до края на миналото столетие се срещал берберският лъв, най-достойният от всички лъвовете за прозвището „цар на животните“. Бербери се наричат група народности, съставляващи коренното население на западната част на Северна Африка — оттам и наименованието на лъва, който се срещал в земите на берберите.

Черногривият берберски лъв бил не само най-красивият, но и един от най-едрият представители на африканските лъвовете. Не случайно за него Брем пише: „Ще започна с берберския лъв, тъй като именно той се е прославил още от най-древни времена и е получил прозвището цар на животните за своята смелост, храброст и могъщество, за своето безстрашие и сила, за геройството, благородството и великодушието си, за своята сериозност и спокойствие.“

Възрастните мъжки екземпляри на берберския лъв достигали на дължина до 2,80 м, от които 75–90 см се падали на опашката, а височината му при гривата достигала до 80–100 см. Предната част на тялото на лъва вследствие на широката му гръд и по-голямата височина изглежда много по-силна от задната. Масивната му, почти четириъгълна глава завършва с широка и тъпа муцуна. Очите му имат обикновена големина, но, както казва Брем, „са живи и пълни с огън“, а ушите му също не са големи и са закръглени. Краката на лъва са къси и много силни; лапите му са по-големи в сравнение с тези на другите представители на сем. Котки. Дългата му опашка завършва със снопче косми. Гладката къса козина на берберския лъв със светъл ръждивожълт или бледокафяв цвят покрива цялото му тяло. Около главата и шията му расте гъста и дълга грива, а по цялото продължение на корема му също има дълги и гъсти косми.

Черногривият берберски лъв е бил един от най-красивите и най-едриите представители на лъвското семейство

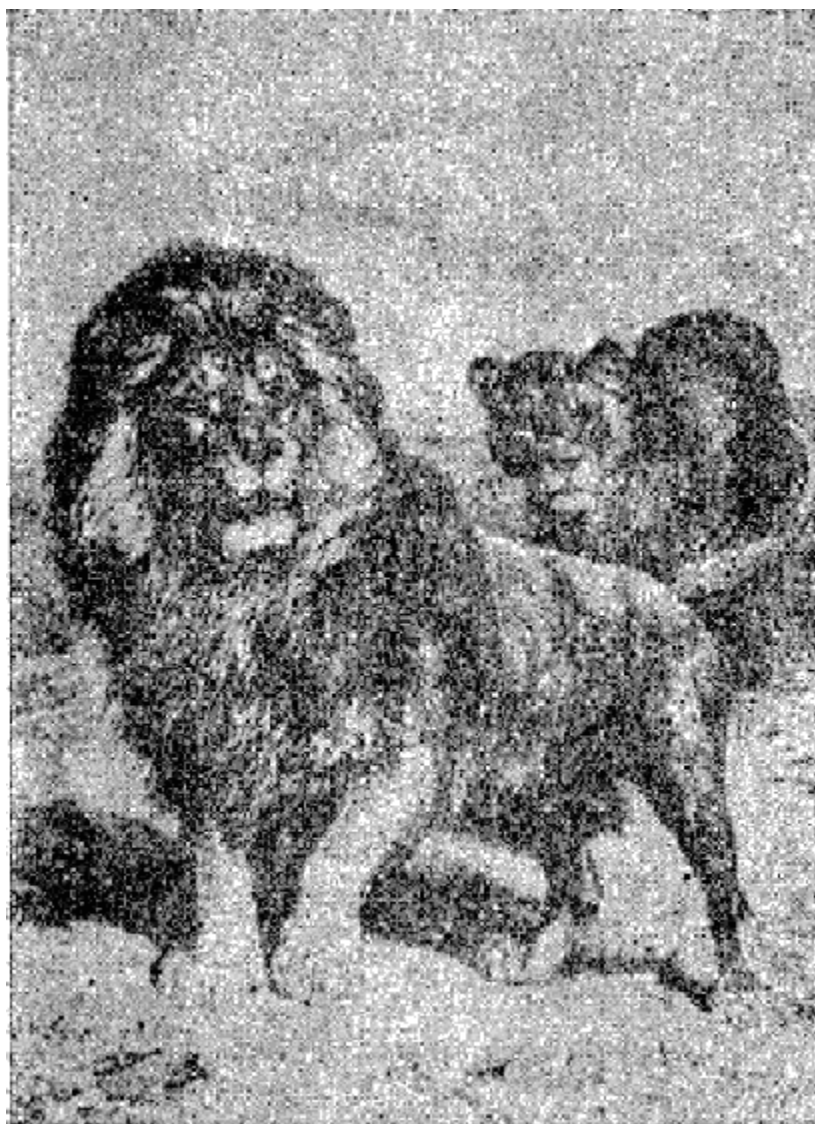
Лъвовете „възмъжават“ и стават полово зрели към третата си година. Берберският лъв се отличава с кроткия си нрав.

Известно е, че през 1892 г. все още се срещали лъвове от този вид по склоновете на планината Идъф край алжирския град Бон. Последният берберски лъв бил убит през 1922 г. в Атласките планини, последно убежище на този красив и силен представител на рода. Смята се, че много зоопаркове и циркове все още притежават лъвове, в които тече кръв от изчезналия напълно берберски лъв.

Капският лъв (*Panthera leo melanochaetis*, *Felis leo capensis*) също се смята за един от най-могъщите и най-силните представители на своя род. Този подвиж достигнал на дължина до 2,80 м и повече, а на височина до 1 м. С него може да се сравни само тъмногривестият сенегалски лъв, който не му отстъпва по големина и сила.

Капският лъв, както и името му подсказва, обитавал Южна Африка и се срещал най-често в Капската област.

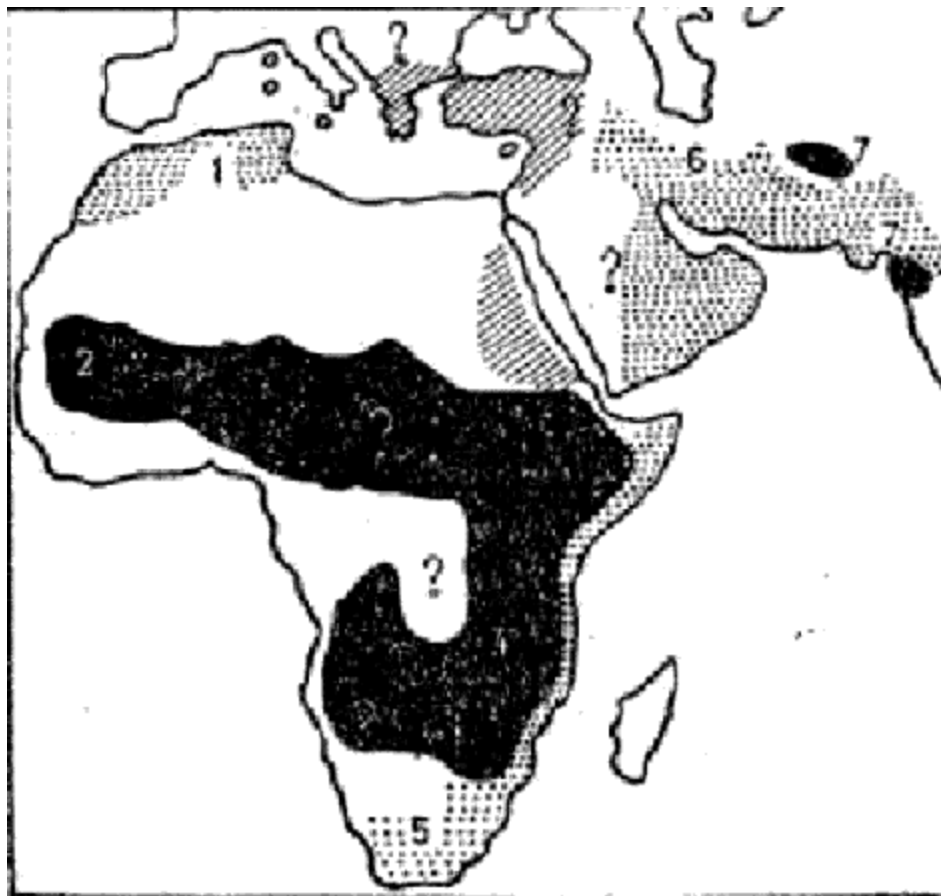
Смята се, че последният екземпляр бил убит през 1865 г.

Капският лъв не отстъпвал по едрина и сила на берберския си събрат

Преследването и избиването на лъвовете датира от най-дълбока древност. В продължение на хилядолетия хората, водили борба на живот и смърт с тези хищници, които често отвлечали добитъка от селищата, а нерядко вземали и човешки жертви. Освен това много от африканските племена ядат месото на лъва, а кожата му използват за направа на щитове, както и за облекло, постелки и завивки. Специално за берберския лъв една от главните причини за намаляването му още през античната древност е това, че той бил масово ловен и избиван на цирковите арени в древния Рим. Боят с лъвове бил едно от любимите зрелища, устройвани от римските цезари. Известно е, че Помпей заставял да се бият едновременно с 600 лъва, а Цезар — по 400.

Император Адриан неведнъж заповядвал да бъдат убивани едновременно на арената по 100 лъва. Марк Аврелий също наредил веднъж да бъдат избити със стрели повече от 100 лъва.

Карта на разпространението на подвидовете лъвове в Африка и Азия.
Измрели подвидове: 1 — берберски лъв; 2 — капски лъв

Това е било в древността. А през последните столетия и десетилетия лъвовете са били избивани от ловци-„спортсмени“ заради кожата им, която била смятана за ценен ловен трофей.

Квагата (*Equus quagga*, *Hippotigris quagga burchelli*) принадлежи към африканските зебри от сем. *Коне* (*Equidae*) на разред *Нечифтокопитни* (*Perissodactyla*).

Пътешествениците, посетили в началото на миналото столетие Южна Африка, разказват, че между големите стада антилопи, жирафи и щрауси имали възможност да наблюдават и едно твърде интересно животно. То приличало много на зебра, но се отличавало от зебрите по това, че имало напречни ивици само на предната част на тялото си —

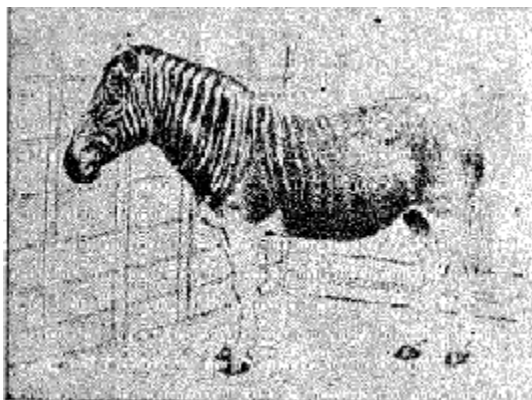
главно на главата и шията. Към средата на тялото ивиците ставали по-къси, а задната част на тялото изобщо не била раирана. Основният цвят на козината на това животно бил като този на дивото магаре, т.е. жълтеникаво-кафяв, или по-точно землистопясъчен. Краката, коремът и дългата му опашка били белезникави, а напречните ивици имали сив цвят. Козината му била къса и прилепнала към тялото като у конете. По външен вид животното приличало повече на кон, отколкото на магаре. Опашката му имала по-голяма прилика с тази на конете, отколкото на останалите видове зебри. На врата си квагата имала къса права грива, като у всички видове зебри. По целия ѝ гръб — от гривата до опашката минавала една тъмнокафява ивица. Възрастните мъжки животни достигали на височина при холката до 1,3 м и на дължина до 2,60 м заедно с опашката. Женското животно приличало напълно на мъжкото, само че било малко по-дребно и опашката му по-къса.

Хотентотите наричали това животно „куа-куа“, а европейските колонисти го прекръстили на *квага*.

Квагата имала сравнително ограничен ареал и се срещала в югоизточната част на днешната ЮАР в областта между реките Ваал и Лимпопо.

Тези своеобразни зебри били наблюдавани най-често на стада от по 20–30 животни. Те пасели в саваната заедно със стадата на антилопите, щраусите и дори биволите, но избягвали останалите зебри.

Квагата била сравнително кротко животно, но макар и да понасяла леко живота на затворено, все пак мъчно се поддавала на опитомяване. През миналото столетие много зоологически градини притежавали по едно или по няколко от тези интересни животни. В началото на столетието жителите на английската столица могли да се любуват в прочутия Хайдпарк на двойка кваги, запрегнати в малка красива каручка.

Последната квага умряла през 1884 г. в зоологическата градина на Амстердам

Измежду хищните животни врагове на квагата били лъвът, хиените, дивите кучета и чакалите, а освен тях и... човекът. Наред с останалите видове зебри и антилопите квагата била подложена на усилено преследване и унищожаване както от местното африканско население, така и от холандските заселници на Южна Африка — бурите. Месото на животното те използвали за храна, а от кожата му приготвяли здрави чували, които много се търсели на световния пазар.

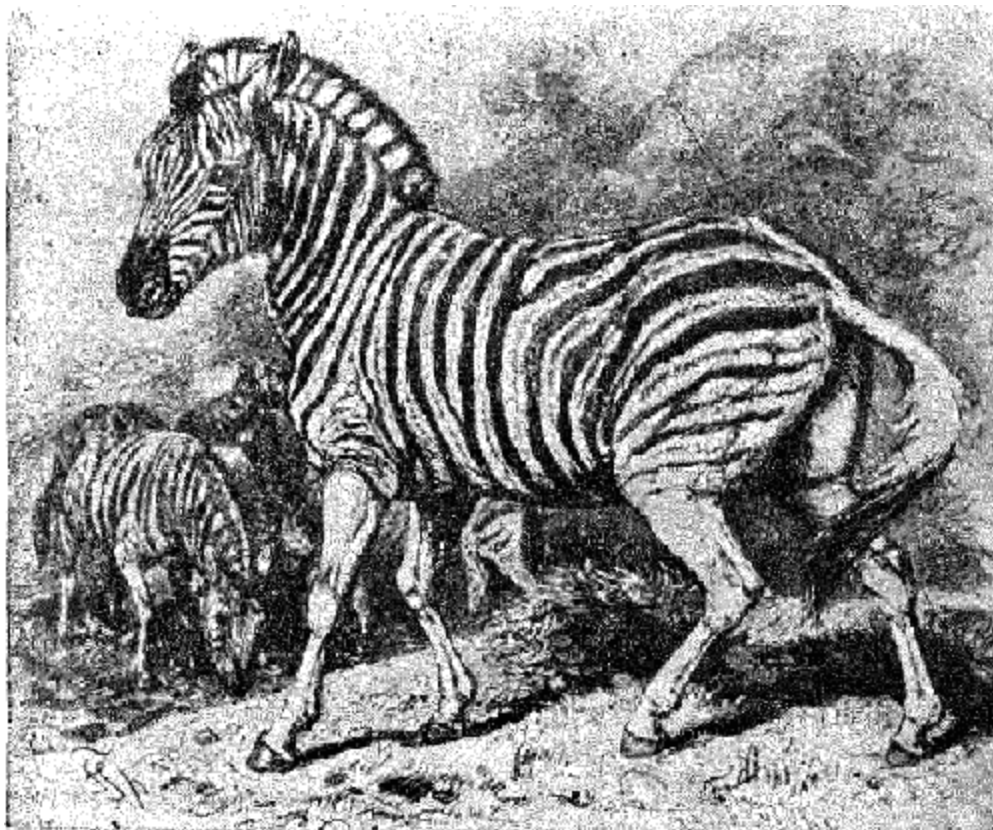
Като последица от усиленото преследване на това кротко тревопасно и красиво животно неговата численост бързо намалявала, а през осемдесетте години на миналото столетие квагата не се срещала вече на свобода. На затворено последното животно намерило смъртта си през 1883 г. в зоологическата градина на Амстердам. Според д-р Инго Крумбигел една квага умряла през 1875 г. в Берлинския зоопарк.

Днес 17 музея в цял свят притежават кожи, кости и цели препарирани животни от този представител на зебрите.

Саванната, или бърчелова зебра (*Equus burchelli*), наричан в миналото тигров кон, принадлежи към сем. *Коне* (*Equidae*) от разред *Нечифтокопитни* (*Perissodactyla*). След изстребването на квагата преди сто години днес на Земята са останали 3 вида африкански зебри, от които най-многобройна и най-разпространена е саванната зебра, представена с 4 подвида, които добре се различават един от друг главно по броя и разположението на ивиците на шията и на краката. Тези подвидове са следните: **същинска бърчелова зебра** (*E. b. burchelli*), която е вече напълно изчезнала, **зебра на Чапман** (*E. b. antiquorum*), селоуска зебра (*E. b. selousi*) и **зебра на Бьоме**, наречена още **зебра на Грант** (*E. b. bohme*), която е разпространена в най-

северните райони от ареала на вида — Южен Судан, Южна Етиопия, Кения, Уганда, Танзания и Замбия.

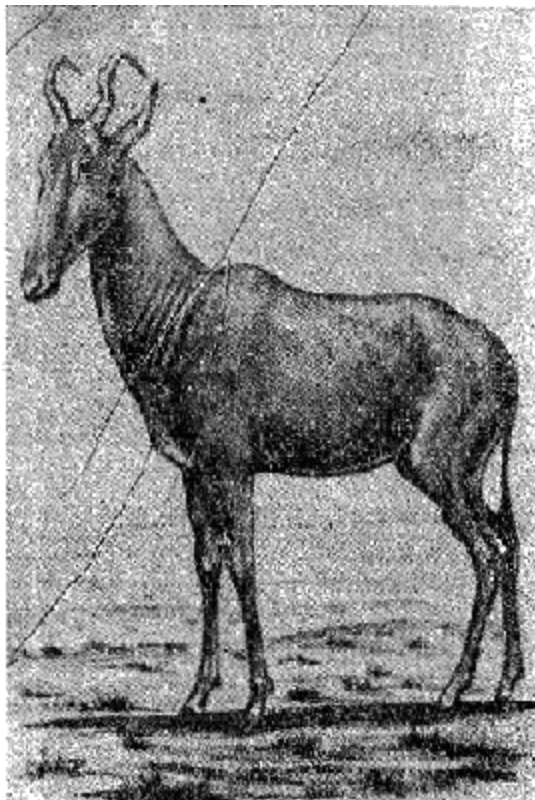
Брем нарича зебрата на Бърчел „несъмнено най-благородната от всичките си останали родственици“. По външен вид тя прилича най-много на кон. Отличава се със сравнително малките си уши. Меката, гладколежаща козина на гърба е жълтеникава (кулеста), а на корема — белезникава. По средата на гърба минава черна ивица с бели краища.

Саванната или бърчеловата зебра, изтребена от човека в началото на нашето столетие, е един от най-красивите представители на зебрите

Саванната зебра, както и името ѝ показва, се придържа към саванните и степните области и се храни предимно с тревиста и храстовидна растителност, като предпочита пасищата на хълмистите райони и полегатите склонове на ниските планини. Тъй като лошо понася безводието, през сезона на сушата тази зебра извършва миграция към по-влажните райони, като навлиза в горите или пък се изкачва в планините.

Саванните зебри образуват постоянни семейни стада — табуни, които наброяват десетина животни и се оглавяват от жребец, не по-млад от 5 години. Мъжкарят — водач на стадото, покрива само женските от своя табун. Обикновено те стават полово зрели на около 2,5 години и запазват способността си да се жребят докъм 15-18-годишна възраст. Бременността продължава от 361 до 390 дни, но най-често е 370 дни.

Последният екземпляр от кравеподобната антилопа бубал, наречена още антилопа конгони, е наблюдаван през 1925 г.

Кравеподобната антилопа бубал (*Alcelaphus buselaphus buselaphus*) принадлежи към сем. *Кухороги* (Bovidae), подсем. *Крави антилопи* (Alcelaphine). Наричат я още **обикновен бубал** или **конгони**. Изчезнал е северноафриканският подвид на антилопата бубал. Обикновеният бубал, или конгони, се среща и до днес, образувайки многобройни стада в тропическите райони на Африка.

Антилопата бубал е доста едро животно и достига до размерите на едногодишно теле. Малката ѝ глава, която животното държи винаги изправена, е увенчана с немного големи, но дебели рога, които могат

да имат най-различна форма. Окраската на козината е ръждива, а понякога и по-светла.

Антилопата бубал е типичен жител на африканската савана и се придържа предимно към голите, необрасли с гора местности. Те са много бързоноги животни и когато са преследвани, преминават в галоп и скачат силно напред и нагоре.

Бубалът се храни предимно с тревна растителност и посещава редовно водопоищата.

Бубалите не живеят на големи стада — обикновено образуват групи по 10–20 животни. По време на брачния период се водят борби между мъжкарите за овладяване на женската. Бременността продължава около 8 месеца и в началото на дъждовния период женската ражда само едно малко.

Неприятели на кравеподобната антилопа са лъвовете, хиеновите кучета и някои други животни. Човекът също е враг на антилопата бубал заради вкусното месо и кожата ѝ.

От запазени фрески може да се заключи, че северноафриканският вид на антилопата бубал е бил отглеждан от египтяните като полудомашно животно.

До недалечното историческо минало кравеподобната антилопа бубал била широко разпространена по цялото северноафриканско крайбрежие на Средиземно море. До XVIII в. нейните стада били все още многобройни в Атласките планини и на юг от Алжир. Изтикан от човека от границите на естествения му ареал — равнинните степни райони, северноафриканският бубал потърсил убежище в планинските райони, но и тук не намерил спокойствие от безпощадното преследване.

Докъм 1925 г. той все още се срещал на границата между Мароко и Алжир. Оттогава не е наблюдаван никъде в границите на естественото му разпространение — Сахара и арабските страни, което е дало пълно основание на учените да го включат в списъка на безвъзвратно изчезналите животни.

За синята конска антилопа сега ни напомнят само няколко препарирани екземпляра, които се пазят в различни музеи в света

Червената газела (*Gazella rufina*) също е станала жертва на хищническото преследване от страна на човека.

Известно е, че последният екземпляр от това беззащитно животно, широко разпространено в степните райони на Африка, е бил убит през 1926 г.

Синята конска антилопа (*Hippotragus leucorhynchus*) принадлежи към род *Конски антилопи* (*Bubalinae*) от подсем. *Саблероги антилопи* (*Hippotraginae*), което обхваща 3 рода и 5 вида.

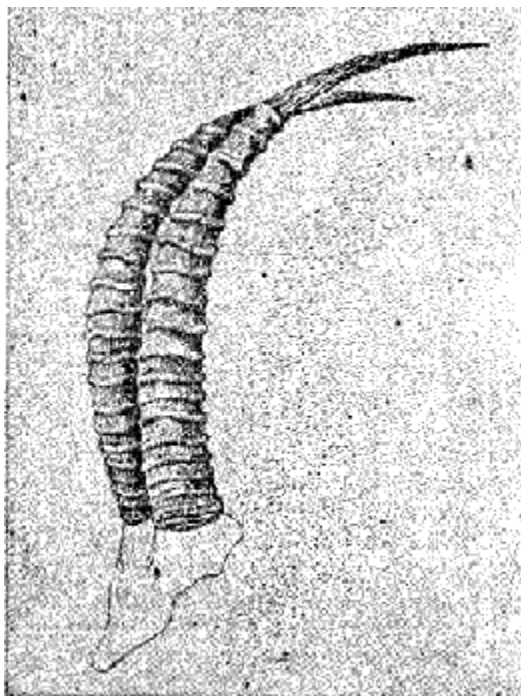
Най-едрият представител на саблерогите антилопи е *конската антилопа* (*Hippotragus equinus*), която достига на височина при холката до 160 см и тежи до 300 кг. Хора, които са я наблюдавали в природата, смятат, че това е импозантно животно, с големина на немного дребен кон. Рогата ѝ са масивни, но остри и извити като турски ятаган. Те достигат на дължина до 90–95 см. Ушите на конската антилопа имат на върха четчици, а черната ѝ муцуна е с характерни бели петна. Конските антилопи често образуват стада по 40–50 животни; сивосинкавата им козина създава впечатление, че животните са сивкавобели, откъдето идва и наименованието им.

Конските антилопи обикновено пасат сутрин и през втората половина на деня, а понякога и нощем. Хранят се изключително с тревиста растителност, а не посягат на храстовидната и дървесната растителност. Когато пасат, образуват общо стадо със зебри, жирафи и други саванни копитни животни.

Нямат определен размножителен период; бременността им продължава 270–280 дни и раждат само едно теленце. Мъжкарите водят брачни борби помежду си. Техните врагове са само лъвът и човекът.

Конската антилопа населява почти цяла Африка с изключение на Сахара и пустинните райони на Сомалийския полуостров, Калахари, тропическата джунгла в басейна на р. Конго и крайбрежието на Гвинейския залив. В най-южната част на африканския континент се срещала синята конска антилопа, която имала ограничен ареал на юг от Капската област — в провинцията Звелендем. Целият ѝ ареал възлизал на около 100 кв. мили, което било основната причина за нейното бързо изстребване. Последният екземпляр от синята конска антилопа бил убит през 1799 г.

За синята конска антилопа сега ни напомнят единствено няколкото препарирани екземпляра, които се пазят в различни музеи — в Париж, Виена, Стокхолм, Упсала и Лейда, а Британският музей разполага с чифт рога и част от череп.

Рога на синя конска антилопа

Мадагаскарската зоогеографска подобласт обхваща остров Мадагаскар и редица по-малки острови: Сейшълските, Амирантските, Коморските и Маскаренските (Реюнион, Мавриций, Родригес). Фауната на Мадагаскар е произлязла от древната фауна на Африка. В далечното геологично минало Африка и Мадагаскар представлявали единна земя, но преди около 50 милиона години, т.е. по времето на терциера, Мадагаскар се отделил от континента, и естествено запазил част от фауната на Африка. Сега мадагаскарската фауна се характеризира главно с извънредното си разнообразие от ендемични четинести таралежи, наречени тенреци, и с изключителното си богатство от полумаймуни, представени на острова от ендемичното семейство Лемури. Мадагаскар представлява център на радиация на тенреците и лемуриите. Птиците на острова също са своеобразни и около 50 процента от видовете, т.е. 110 вида, са ендемични. Отровни змии в цялата зоогеографска подобласт няма.

Семейство **Лемуриди**, или **лемуроподобни полумаймуни** (Lemuridae), обединява същинските лемури, които обитават изключително Мадагаскар и някои други острови от Мадагаскарската зоогеографска подобласт.

Лемуриите биват дървесни, полудървесни и наземни форми, а думата „лемур“ ще рече „привидение“ или „дух на мъртвец“. Тези животни притежават гъста космена покривка, оцветена най-различно, като опашката им е дълга и пухкава, а муцунката им е удължена като на лисицата. Лемуриите водят нощен начин на живот, а някои и дневен, и привечерен.

Гигантският лемур, който достигал на височина почти до 1,50 м, днес е напълно изчезнал от мадагаскарската фауна.

Хипопотамът-джудже (*Choeropsis liberiensis*), наречен още либерийски хипопотам, е много по-рядък от своя значително по-едър събрат — обикновения хипопотам.

Гигантският лемур е изчезнал от о-в Мадагаскар през историческо време

Първите сведения за съществуването на този своеобразен бозайник датират отдавна. Още през 1668 г. холандският географ и пътешественик д-р Дапер споменава в книгата си „Описания на Африка“ за това животно. Макар и да са твърде неопределени и мъгляви, неговите сведения все пак подсказват за съществуването на някакво необикновено и непознато за науката от онова време животно от рода на хипопотамите. По-късно, през 1840 г., неизвестен

пътешественик и изследовател на африканския континент разказва на д-р Мортън, вицепрезидент на Академията на науките във Филаделфия, че в горите на Либерия се среща дребен хипопотам, който не надминава по ръст обикновената дива свиня. Американският учен обаче не искал и дума да чуе за съществуването на подобно животно.

И макар през следващите десетилетия да били натрупани доста сведения и дори събрани в различни музеи много кости, цели скелети и кожи от това животно, никой зоолог не пожелал да се заеме с тяхното проучване. Никой не искал да повярва, че такова животно наистина съществува. Колкото се отнася до костите и кожата, те били приписвани на млади хипопотами или на болни, недоразвити животни от този вид.

Това продължило до 1910 г. Ето защо, когато Карл Хагенбек, най-известният измежду всички доставчици на живи животни за зоопарковете, предложил на Ханс Шомбург да замине за Африка, за да търси там „несъществуващия хипопотам-джудже“, той останал крайно изненадан. Ето как самият Шомбург — пътешественик и изследовател на Африка, описва този момент в книгата си „Биене на пулса в гъсталата на джунглата“:

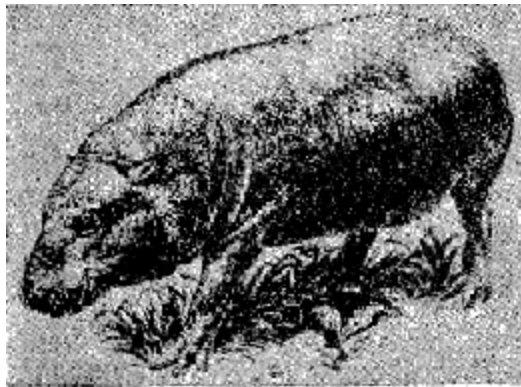
„Желаете ли да заминете за Западна Африка и да уловите там животното, което не е виждано от нито един европейец — ме запита Карл Хагенбек през есента на 1910 г., а после продължи: — ще трябва да отидете в Либерия, а за кое животно става дума, ще ви кажа, след като дадете съгласието си да отпътувате за тази почти неизследвана страна с нездрав климат.

Аз се съгласих, ала когато този известен специалист по импорт на редки животни ми каза, че предстои да се улови жив станалия вече легендарен хипопотам-джудже, силно се усъмних във възможността да изпълня възлаганата ми задача. Все пак на 25 април 1911 г. отпътувах от Хамбург, снабден с препоръчителни писма до правителството на Либерия...”

Хиляди трудности, големи пречки е трябвало да преодолее смелият пътешественик и натуралист, преди да осъществи поставената му задача. Първата експедиция била неуспешна, обаче все пак Шомбург имал възможност да види с очите си жив хипопотам-джудже. Ето защо през ноември същата година той отново заминава за Либерия. На 28 февруари 1912 г. той застрелва първото животно от този вид.

Няколко седмици по-късно Шомбург пристига тържествено в Хамбург със скъпи ловни трофеи — пет живи и невредими хипопотами-джуджета. Той е неимоверно горд със своя успех, нищо че това му струвало цяла година непосилна борба с негостоприемната джунгла, с москитите и злокачествената треска, с проливните дъждове и непоносимите горещини, с глада и нощния мраз!...

Либерийският хипопотам е „джудже“ само ако го сравняваме с обикновения хипопотам, иначе той е сравнително едро животно. На дължина достига до 185 см, а на височина — до 75 см при холката и тежи 250–300 кг, което означава, че е десетина пъти по-малък от обикновения хипопотам.

Хипопотамът-джудже, наречен още либерийски хипопотам, изчезнал от Мадагаскар още преди заселването на белите хора на острова

Въпреки че хипопотамът-джудже е все още слабо изучен, все пак известни са доста неща от неговия начин на живот. Така например знае се, че той не обича много водата като своя по-голям събрат — речния кон. Подгонен, той не се гмурка в реката или езерото, а предпочита да се скрие в горския пущинак или да се притаи в блатната растителност. Обитава най-девствените гъсталаци на джунглата, като се среща и на по-големи височини. Не се събира на стада като обикновения

хипопотам, а живее поединично. Храни се с трева, клонки и грудки на различни растения.

Когато тялото на либерийския хипопотам е покрито с тиня, което се случва често, то има черен цвят, но засъхне ли тинята по него, получава червеникав оттенък, което се дължи на обилно отделяната пот със същия цвят.

В миналото хипопотамът-джудже бил широко разпространен не само почти в цяла Африка, но и дори на острови в континенталните води. Днес се среща само в Либерия и Нигерия, където е поставен под абсолютна закрила. Либерийските туземци го наричат *нигбве*. Доставените от Шомбург хипопотами-джуджета в Германия дали през 1921 г. потомство в Берлинския зоопарк. Двойка млади хипопотами били изпратени от Берлин във Вашингтон, където също започнали да се размножават в зоопарка. Днес в различни зоологически градини в света се наброяват десетки хипопотами-джуджета, като всички до един са потомци на уловените през 1912 г. от Шомбург животни в Либерия.

При отделянето на Мадагаскар от континента през терциера хипопотамът-джудже попаднал на острова и по това време бил най-едрият бозайник на острова-континент, но по-късно (още преди заселването на белите тук) изчезнал напълно. Сега само намираните от време на време черепи и други кости в културните пластове на Мадагаскар свидетелствуват, че хипопотамът-джудже е обитавал някога острова.

Епиорнисът (*Aepiornis maximus*) е птица, чието име винаги — от най-дълбока древност до наши дни, е било свързвано с най-фантастични легенди и предания.

Всеки, който е чел „Хиляда и една нощ“, това несравнимо творение на арабския фолклор, не може да не си спомня приказката за чудните и необикновени пътешествия на Синдбад моряка. При едно от своите далечни странствувания Синдбад и другарите му попаднали на пустинен остров сред океана. Тук те видели яйце, голямо колкото купола на джамия. Любопитството накарало безразсъдните другари на прочутия мореплавател да счупят яйцето. Но за тяхна беда малко след това пристигнала птицата, на която било това яйце. Тя била толкова грамадна, че с крилете си закривала слънцето. Уплашените злосторници побързали да се качат на кораба, но и това не ги спасило от отмъщението на гигантската птица. Тя отлетяла нанякъде, ала скоро

се върнала, като носела с краката си грамадна скала. Птицата пустила няколко такива скали върху кораба, докато най-после го потопила. Всички с изключение на Синдбад се удавили.

Тази птица се наричала *рук*, *рок* или *рух*. Известна е не само на арабите, но и на персийците, които я наричат *симург*. У други народи тя е известна под името *анка*.

За птицата *рук* споменава в своята книга и прочутият венециански пътешественик Марко Поло. В главата за остров Мадагаскар той пише: „Разказват, че там има птица гриф, която се появява през известно време на годината, като грифът съвсем не е такъв, както у нас мислят и както го изобразяват. У нас разказват, че грифът е наполовина птица, а това не е истина. Този, който го е видял, разказва, че той е съвсем като орел, но само че, казват, бил извънредно голям. Който го е видял, го описва, както съм слушал, така: разказват, че грифът е много силен и много голям: той хваща слон и го отнася високо-високо нагоре във въздуха, а после го хвърля на земята и слонът се разбива. Грифът почва да го ръфа, да гълта месата му и да се угоява с него. Който е видял грифа, разказва още, че ако той си разпери крилата, те са тридесет стъпки дълги, а перата на крилата са дванадесет стъпки. Според дължината е и дебелината им.“

По-късно (през XIII в.) арабският писател Казуини пише в съчиненията си за някаква грамадна птица, човката на която била толкова голяма, че хората я използвали вместо лодка.

През 1300 г. Димишги пише за яйца, големи колкото купол.

Легендарната птица рок или рух на Марко Поло можела да вдигне във въздуха наведнъж цели три слона (по старинна персийска рисунка)

Само арабският пътешественик и писател Масуди, който често слушал да се разказва за птицата рук, изказва недоверие относно нейното съществуване: „В многобройните страни, които посетих, пише той, аз постоянно слушах да разказват за птицата рук. Само че навсякъде ми казваха, че чудовището живее в по-далечни страни. Поради това аз се отказвам да вярвам в нейното съществуване, докато не получа явни доказателства за това.“

Минали столетия и хората започнали да забравят за баснословната птица от „Хиляда и една нощ“ и за разказите на такива „лъжливи“ пътешественици като Марко Поло.

Но ето че през 1658 г. Етиен Флакур, френски губернатор на о-в Мадагаскар, който дълго живял на острова, отпечатал „История на големия остров Мадагаскар“. В книгата си Флакур описвал подробно флората и фауната на този трети по големина остров в света. Подобно на Марко Поло и Флакур говори в книгата си за гигантската птица, която живеела в гъстите гори на острова. „Воромпатра, пише той, е голяма птица, която живее на Мадагаскар и която местните жители не могат да хванат, защото тя се укрива в най-пустинните райони на острова.“

По-късно и други пътешественици почнали да разказват за фантастичната птица, която живеела на о-в Мадагаскар. Споменавало се за яйца, които, макар и да не били големи „колкото купол“, все пак били „великански“. Според тези сведения яйцето на тази птица побирано съдържанието на малко ведро. И туземците наистина използвани подобни яйчени черупки за съхраняване на вода за пиене. Във връзка с това Фердинанд фон Хохщетер пише: „Туземци от Мадагаскар пристигнаха на остров Мавриций, за да купят ром; те носеха съдове за рома, които не бяха нищо друго освен черупки от яйца, 8 пъти по-големи от яйцата на щрауса и 130 пъти по-големи от кокоши яйца. Те имаха вместимост два галона (около 8 л — б.а.). Туземците ни разказваха, че от време на време намирали в Тръстиковите гъсталаци такива яйца и че понякога успявали да видят и самата птица.“

Сега обаче никой не искал да вярва вече в подобни измислици. Според специалистите ориенталисти, към които се присъединили и орнитолозите, това били само закъснели отзвуци от легендата за великанската птица рук.

Скоро обаче станало ясно, че разказът на Хохщетер, потвърждаван неведнъж от много моряци и пътешественици, съвсем не бил измислица. През 1834 г. френският пътешественик Гудо намерил на Мадагаскар част от яйце на неизвестна птица, което го удивило с размерите си. Туземците използвани черупката вместо чаша за вода. Гудо нарисувал намерената черупка и изпратил рисунката на френския орнитолог Жул Веро, който по това време се намирал в Африка — в Кейптаун.

Няколко години по-късно, през 1848 г., френският учен Дюмерил попаднал в околностите на Диего Суарец (Анцирани) на напълно запазено яйце от неизвестна птица, което побираше съдържанието на цели тринадесет бутилки ром.

Най-сетне през 1851 г. директорът на Парижкия музей, известният френски натуралист Изидор Жофруа Сент-Илер, получил от капитана на търговския флот Малавуа две яйца на непозната грамадна птица като подарък на музея. Те били дълги 32 см, а диаметърът им бил 22 см. Всяко от тях побираше около осем литра. Заедно с яйцата Малавуа дал на учения и няколко грамадни кости от птица. На 27 януари 1851 г. Сент-Илер свикал заседание на Парижката академия на науките, на което показал на колегите си яйцата и костите и предложил птицата, на която те принадлежали, да бъде наречена Епиорнис максимум, т.е. великанска птица.

По-късно и други природонаучни музеи обогатили сбирките си с много яйца на епиорнис. В днешно време европейските и австралийските музеи притежават около 90 такива яйца. Тяхната вместимост е средно между 9 и 10 л, а средната дебелина на черупката им е около 3 мм. Най-голямото яйце на епиорнис, намерено досега, се пази в Британския музей. Неговите размери са 35 и 24 см, а вместимостта му — цели 11 л. Натуралистът Краузе изчислил чрез измерване на голям брой от откритите яйца на епиорнис, че средната вместимост на едно яйце е около 7 пъти по-голяма от средната вместимост на щраусовите яйца и 184 пъти от тази на кокошите яйца. Едно яйце на епиорнис може да побере съдържанието на 20 308 яйца на червеноглавото кралче или 50 000 яйца на най-малките птици в света — колибрите. Той дори си направил труда да изчисли, че от едно епиорнисово яйце могло да се направи омлет за около 70–80 човека.

По-късно били открити и много различни кости от птицата-великан. Пръв известният изследовател Алфред Грандиде намерил в блатата на Мадагаскар няколко огромни кости, а в края на миналото столетие Парижкият музей успял да се сдобие с цял скелет на епиорнис, въз основа на който е можело да се реставрира външният вид на птицата. Установено било, че епиорнисът трябва да се причисли към групата на бягащите птици (Ratitae), към които спадат и днес живеещите африкански щрауси, казаурът, нандуто, емуто и др.

На ръст епиорнисът достигал до три и повече метра, което означава, че той бил по-висок от всички съвременни нелетящи птици. Шията му била сравнително къса и дебела, главата му не била много голяма, а клюнът му — дълъг и тънък, но як. Тялото на птицата било набито, а краката ѝ дебели. Крилете ѝ били съвсем недоразвити, както на всички нелетящи птици. Гигантската птица била растителноядна. Предполага се, че яката човка ѝ е служела да изравя корени от земята, които съставлявали част от нейната храна.

Има основания да се смята, че именно епиорнисът е бил онази гигантска птица от миналото, чието съществуване е било причина източните народи да създадат легендата за приказната птица рок. И все пак епиорнисът няма нищо общо с грифа на Марко Поло и гигантската хищна птица на моряка Синдбад. Първо, той бил нелетяща и, второ, растителноядна птица.

Но кога и защо е изчезнал епиорнисът?

Най-много останки от гигантската нелетяща птица били намерени в южната и югозападната част на Мадагаскар. Те били откривани най-често в мочурищата и покрай бреговете на големите блата, както и в пясъчните дюни във вътрешността на страната. Най-много находки от яйца и кости на епиорнис били открити в центъра на острова при Анцирабе, на около 120 км от столицата на страната Тананарив и на височина 1500 м над морското равнище. Почти навсякъде находките били намирани в съседство с останки от крокодили и други водни животни. Това означава, че крайбрежията на високопланинските горски езера били любим биотоп на легендарната птица. Тук в тръстиковите гъсталаци край блатата епиорнисът снасял яйцата си.

В далечното минало Мадагаскар бил обитаван от малобройно туземно население. Но постепенно — в продължение на столетия и

хилядолетия, приказно красивият и богат остров привличал различни племена и народи, които все по-гъсто го заселвали. Когато през 1509 г. португалците открили острова, той бил вече сравнително гъсто заселен от потомците на старите преселници: бантуанци, малайци, араби и др., които били обединени във войнственото племе ховаси. Отначало жителите на Мадагаскар се занимавали предимно със земеделие, но пришълците били главно скотовъди и те започнали да изсичат горите на острова, за да освободят място за пасища. Като последица от това климатът на острова постепенно се променял, валежите намалявали, блатата едно след друго пресъхвали. Така ареалът на епиорниса все повече намалявал и птиците били принудени да търсят спасение около високопланинските езера и блатата на острова, заобиколени с гъсти гори. Там те често ставали плячка на крокодилите, които ги причаквали край бреговете. За това свидетелствуват характерните белези, оставени от зъбите на крокодилите по намерените кости от епиорниса. Разбира се, човекът също е помогнал за намаляване броя на епиорнисите на острова, което се установява от следите по намерените кости, идентични с тези, характерни за костите на животни, които пещерният човек в Европа употребявал за храна. Има обаче учени, които смятат, че човекът не носи пряка отговорност за изчезването на легендарната птица. Това се потвърждава и от обстоятелството, че в приказките, легендите и преданията на малгашите, съвременното туземно население на Мадагаскар, нищо не се споменава за лов на гигантски птици. Някои учени са на мнение, че великанската нелетяща птица от остров Мадагаскар е изчезнала преди много столетия благодарение на неизвестна за науката катастрофа.

Така или иначе истината е тази, че великанската птица е изчезнала напълно от лицето на Земята в недалечното историческо минало, като за нейното съществуване останали да свидетелствуват само грамадните яйца и костите ѝ, които все още биват намирани на Мадагаскар.

Дронт (*Raphus cucullatus*, *Didus ineptus*). На изток от Мадагаскар, недалеч от този остров-континент се намира групата на Маскаренските острови. Мавриций, Реюнион, Родригес и още няколко малки островчета образуват този архипелаг, издигнат сред безбрежните води на Индийския океан. Маскаренските острови били открити през 1505 г. от португалския мореплавател Маскаренас и са били наречени на

негово име. Това били необикновено красиви острови с бистри планински потоци и мек климат. Холандските, френските и английските пътешественици и заселници от XVI в. ги сравнявали с райска градина.

Някога, до недалечното историческо минало, на о-в Мавриций, наречен от французите Ил дьо Франс или още Серн (720 кв. мили), живяла птица, за чието пълно изчезване не съществува никакво съмнение дори и сред най-отчаяните оптимисти-орнитолози и защитници на природата. Тази птица се наричала **дронт**, а още и **нелетящ гълъб** или **безкрил додо**. „Мъртъв като дронт!“ — казват англичаните, когато искат да подчертаят за животно или човек, че е постигнат от невъзвратима смърт.

Науката отдавна разполага със сравнително пълни и точни данни относно външния вид на дронта, за някои негови биологични особености, както и за историята на неговото пълно измиране. Тази история е твърде интересна и поучителна, ако бъде свързана с факта, че и днес стотици видове животни са застрашени от изчезване.

Но да започнем с най-старото писмено съобщение, отнасящо се за птицата дронт. През 1615 г., т.е. преди повече от три и половина столетия, във Франкфурт на Майн излязла книгата на Левин Хилсиус „Корабоплаването към ориенталска Индия от холандците Шииф през 1598–1600 година“. В тази книга са дадени следните сведения, почерпени от холандеца Ян ван Нек, за остров Мавриций и неговата фауна:

„... От кротостта на птиците също можехме да заключим, че това навярно е една необитаема земя, защото можехме да ги ловим с ръце.

Споменатият остров е много плодороден и изобилствува с птици, между които има и много гургулици. Разбира се, там се срещат и голям брой други птици, едри колкото нашенски лебеди, с големи глави, на които имат нещо като кожено калпаче. Те нямат крила, защото там, където трябва да са крилата, имат три или четири опашни пера, а където би трябвало да бъде опашката, имат 4–5 малки завити светлосиви пухкави перца. Ние ги нарекохме

птици-валх («валхен» значи задавяне), защото колкото повече се вари месото на тези птици, толкова по-жилаво става то, но стомахът и гърдите на птицата са доста вкусни.“

Трябва да се каже обаче, че що се отнася до вкусовите качества на дронта, някои португалски и други европейски моряци били на особено мнение. Те намирали месото на нелетящия гълъб за доста вкусно.

Първите европейци, които слезли на брега на о-в Мавриций в края на XVI в., наистина останали удивени от изобилието на грамадни костенурки, както и на един особен вид едри нелетящи птици, които се срещали на острова. Тези птици не познавали двуногото животно човек и не знаели нищо за неговия лош нрав да унищожава всичко, което може да се яде. Ето защо те никак не се боели от моряците. Заради безкрайната им доверчивост, заради тяхната непохватност и най-вече заради особения им външен вид моряците нарекли тази птица *додо* (на португалски „додо“ значи глупак). По-късно Линей, който никога през живота си не бил виждал жив дронт, според описанието, което му било дадено, кръстил тази птица *дидус* (от „додо“) *инептус*, т.е. „некадърен“. Ученият имал пред вид не толкова доверчивостта на птицата, колкото нейната неспособност да лети и да бяга бързо по земята. Нещо повече, от сведенията, с които видният натуралист разполагал, се разбирало, че птицата изобщо не можела да се приспособява към друг начин на живот. Следователно той съвсем справедливо и основателно я нарекъл „инептус“.

Но какъв бил външният вид на тази птица, заслужила такова обидно прозвище?

Ето така изглеждал грамадният нелетящ гълъб дронт, унищожен напълно от европейците към края на XVIII в.

Дронтът наистина имал твърде особена, неугледна външност. Той бил едра птица и достигал височина до 75 см, а на тегло — до 25 кг. Тялото му било масивно и тлъсто. Широката му глава била почти наполовина покрита с кожено калпаче, лишено от пух. Клюнът му бил голям, дълъг около 23 см и извънредно як. Той бил силно извит на върха, а на цвят бил „възчерен с малко червено на върха над извитата част“. Челото на птицата, областта около очите и страните (бузите) били голи, при което кожата имала светлопепеляв цвят. Окраската на гръбната страна на дронта била тъмнокафява, а на коремната страна — по-светла, почти бяла. Маховите пера били жълтеникавобели, на мястото на закърнелите крила стърчели няколко тъмни перца, а на мястото на опашката имало само няколко къдрави сивкави пера, изпъстрени с тъмни петна.

Дронтите живеели обикновено на двойки и обитавали главно гористите райони на острова. Женската снасяла едно-единствено голямо бяло яйце в гъстата трева на горските поляни. Гласът на тази своеобразна птица напомнял крясъка на млада гъска.

След откриването им Маскаренските острови станали неизменна спирка на всички кораби, които пътували от Европа за Индия и Малайския архипелаг. Тук след продължителното пътуване моряците, на които консервите и соленото месо били омръзнали, намирали прясна храна. За тях великанските бавно подвижни костенурки и доверчивият додо били лесна и благодатна плячка. Те избивали с обикновени сопи костенурките и злополучния нелетящ гълъб, ядели до насита прясно месо и пълнели трюмовете на корабите с безплатна храна за по-нататъшния път. За разлика от мнението на Ян ван Нек изгладнелият екипаж на корабите намирал жилавото месо на птицата „валх“ за твърде вкусно.

Но бедите на безкрилия додо не свършили дотук. След като през периода 1601–1644 г. екипажите на корабите почти изстребили дронта, първите френски колонисти довършили тяхното безразсъдно дело. Те пренесли на острова свине, маймуни (макаци), котки и плъхове, за което яйцата и малките на нелетящия гълъб били лесна и вкусна плячка. Така „глупавата“ птица била напълно доунищожена от „умните“ хора. Последните сведения за дронта от о-в Мавриций датират към 1681 г. Следователно на хората, свинете, маймуните, котките и плъховете са били нужни 174 години, за да унищожат напълно този огромен нелетящ гълъб.

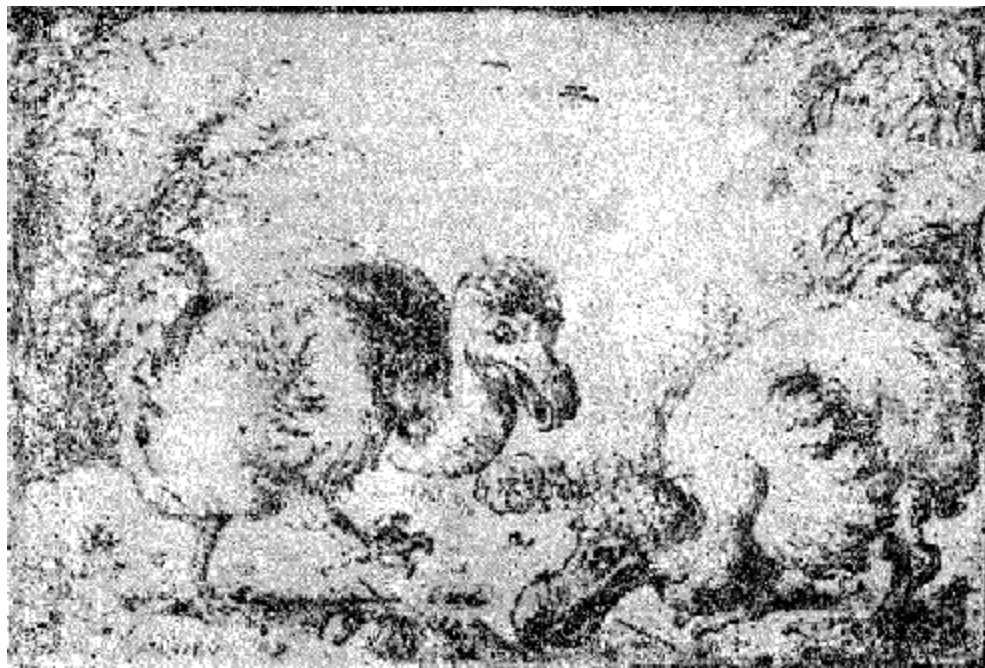
Остров Реюнион, наречен още Бурбон, е най-големият от групата на Маскаренските острови. Той се намира приблизително около 400 мили от Мадагаскар и площта му е равна почти на 1000 кв. мили. Върховете на неговите планини се издигат до 3760 м и са толкова стръмни, че мъчно могат да се обработват. В замяна на това обаче платото е доста обработено.

Освен дронта от о-в Мавриций е известен и друг вид от това семейство, който обитавал о-в Реюнион. Той бил наречен **бял додо** (*Raphus borbonicus*, *Raphus solitarius*).

Докато от дронта от о-в Мавриций има запазени достатъчно вещественни доказателства, включително и цял скелет, белият додо от о-в Реюнион е известен само от описания и рисунки, които обаче били направени от екземпляри, служещи за модели. При това описанията на различните пътешественици и изследователи значително си приличат. Ето защо няма никакво основание да се съмняваме, че на о-в Реюнион някога е живяла птица, подобна на тази от о-в Мавриций. Все пак

съществуват известни различия в тези описания и рисунки, които предизвикват недоверие у някои специалисти. Други пък, като например орнитолозите Оудмънз и Ротшилд, смятат, че различията в рисунките на птиците би трябвало да се обяснят със съществуващия полов диморфизъм между мъжките и женските екземпляри.

Гринуей описва мъжкия и женския екземпляр по следния начин. Роговата обвивка на горното подклювие у мъжкия била извита и остра; нейният периферен край бил черен, а проксималната ѝ половина била жълта, с напречни черни ивици; останалата част от човката била бяла. Кълбовидната опашка с пера, подобни на щраусовите, постепенно преминавала в подопашни и околоанални пера. Роговата обвивка на надклювието на женската птица не била извита, а тъпа. Тя имала светложълто-кафяв цвят, а останалата част от човката била сивкава или зеленикава. Опашката се състояла поне от шест бели кормилни пера, които приличали по форма на тези при сребристия фазан.

Предполага се, че холандският художник, който е нарисувал през 1599 г. тези птици, трябва да е имал на разположение няколко екземпляра от тях. Днес обаче не е достигнал до нас нито един цял препариран експонат

Берлиоз през 1946 г. твърде резервирано се изказва относно различията в рисунките и описанията на различните художници на

белия додо:

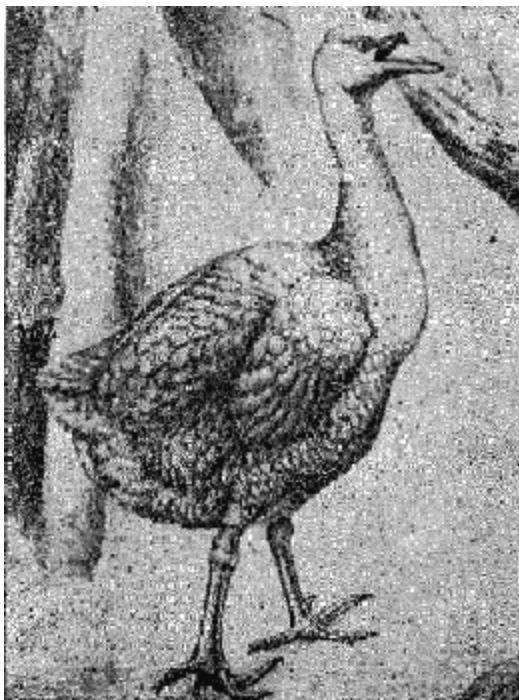
„Човек може да помисли, че тези описания, които сякаш се опитват дори умишлено да преувеличават странностите на птицата, са накарали авторите да я смятат за доста различна от истинския дронт от о-в Мавриций, дори в смисъл да ги разделят родово една от друга. (През 1937 г. Хачисука нарекъл вида от Реюнион *Pezophas solitaria*.) В това отношение подобни намерения не могат да не бъдат рисковани. Така, ако птицата от о-в Мавриций, от която са открити голямо количество кости от всякакъв вид, сега е напълно определена, не е същото с птицата от Реюнион, тъй като според Ротшилд нищо не се е запазило от последната освен стари описания, като се изключат четири скици или рисунки, направени в Холандия приблизително към края на XVII в.“

Гринуей допуска, че в действителност дронтът от Реюнион може да е бил просто албиносна форма. Така или иначе, каквото и да се мисли за своеобразието на белия додо, все пак несъмнено е, че той е съществувал. Предполага се, че е изчезнал към края на XVII в. и когато Бори дьо Сент Винсент посетил острова през 1801 г., птиците били вече изтребени навярно поради същите причини, които са предизвикали изтребването на дронта от о-в Мавриций.

Остров Родригес се намира на 350 мили източно от о-в Мавриций и е най-малкият от Маскаренските острови — площта му възлиза на около 40 кв. мили. Характерен е с ниските си хълмове от вулканичен произход — най-високият връх е около 400 м. Почти целият остров е заобиколен от риф, от който се показват над водата малки островчета. Когато бил открит от европейците, островът бил покрит изцяло с гори, които сега са унищожени. Известни са само девет вида сухоземни и водоплаващи птици, които са обитавали острова.

Додо-отшелник или **додо-пустинник** (*Pezophas solitaria*). Така бил наречен третият и последен вид от сем. *Дронти*. Гринуей обаче е на мнение, че той би трябвало да се нарича *Raphus solitaria*, тъй като

несъмнено е бил родствен с останалите два вида. Той се срещал само на о-в Родригес и бил описан за пръв път към края на XVII в.

Смята се, че додо-отшелник е изчезнал преди около 200 години

Изобщо описанията на дронта от Родригес са откъслечни и не могат да ни дадат ясна представа нито за външния вид, нито за биологията на тази птица. Съвременникът на додо-отшелник Франсоа Легюа е описал един кафеникавосив мъжки и един женски със светъл цвят.

Абе Дюбоа пък описал бяла птица. Някои орнитолози са на мнение, че е възможно да е съществувала бяла разновидност, представена с промеждутъчни звена, а може и да е имало полови и възрастови изменения. Описанието на един анонимен автор от около 1730 г. съвпада с това на другите автори по отношение на външните белези с изключение на цвета на перушината. Той описва птицата така:

„Дронът е голяма птица, която тежи 20–25 кг. Той има голяма глава и един вид лентовидна ивица, за която човек би могъл да каже, че е от черно кадифе. Има пера, които не са нито пера, нито козина; те са сивкавобели, а

горната част на гърба е донякъде възчерна. Човката е много къса, остра и широка приблизително 2,5 см... Има люспести и много силни крака; тича бързо — главно между скалите, където човек, колкото и да е пъргав, трудно би успял да го хване. Той никога не лети, понеже няма пера на крилете си, но с тях той се бори и вдига голям шум, когато е разгневен, като този шум наподобява същински гръм. Според мен дронът не снеса повече от веднъж годишно, и то само едно яйце. Не че аз съм виждал неговите яйца (тъй като не съм могъл да открия къде носи той), но съм виждал само едно малко с него...

Тези птици живеят от семена и листа на дървета, които те кълват на земята. Те имат мускулест стомах, по-голям от юмрук, но невероятното е това, че в него може да се намери камък колкото кокоше яйце, овален и малко плосък, докато това животно не може да глътне предмет, голям дори колкото дребна вишня. Ял съм от тези птици; те са твърде добри на вкус..."

Сигурни данни за това, кога е изчезнал додо-отшелник, няма, но се предполага, че това е станало през втората половина на XVIII в. Следователно той е надживял останалите два вида нелетящи гълъби. Разбира се, съвсем не е трудно да се досети човек, че и за неговото изчезване голям дял имат европейските мореплаватели, а по-късно и заселниците. И все пак не трябва да се забравя най-важното (онова, което вече се каза в увода на книгата) — островната изолация и островната еволюция на видовете.

Днес, само 460 години след като португалският мореплавател Педро Маскаренас открил в Индийския океан островите, които по-късно били наречени на негово име, за тези своеобразни гълъбови птици можем да получим представа само от старинни описания и рисунки. Най-хубавата и най-точната рисунка на дронт ни е оставил средновековният художник Р. Савери (1626 г.). Освен това за съществуването на птицата доказват и малобройните останки, които се пазят като същински реликви в няколко музея в света: крак и глава — в Оксфорд; човка — в Копенхаген; гръдна кост — в Париж; череп — в

Прага; крак и още няколко кости — в Лондон. Букурещкият музей също притежава останки от додо. В Дарвиновия музей в Москва се намира цял запазен скелет на дронт. В миналото е имало и няколко препарирани птици, но сега те вече не съществуват.

От качулатия скорец на о-в Реюнион, изчезнал през 1858 г., е запазен само един-единствен препариран екземпляр, който сега се намира в Ливърпулския музей

Качулатият скорец (*Fregilupus varius*), наречен още **борбонски скорец**, е изчезнал от о-в Реюнион към средата на миналото столетие.

Тази книга била описана за пръв път през 1658 г. от Етиен дьо Флакур в споменатата негова книга „История на големия о-в Мадагаскар“. На големина тя достигала колкото нашия кос. Краката ѝ били сравнително дълги, човката ѝ също била дълга, леко извита дъговидно нагоре и на върха заострена. Основният цвят на оперението на качулатия скорец бил сивкавобелезникав, крилата му били ръждивокафяви, а гръбната част на тялото и опашката му — ръждивочервени. На главата си имал бяла ветриловидна качулка, напомняща донякъде тази на папуняка. По това бурбонският скорец се отличавал от всички останали видове скорци.

Качулатият скорец живеел на ята. Като островна птица той не бил напласен и не се боял от човека, което давало възможност на белите преселници да се приближават до него и да го убиват с пръчки.

Качулатият скорец от Родригес е известен от кости и може би от една-единствена кожа, която се пази в музея в Ливърпул. Гънтър и Нютон са определили, че костите принадлежат на скореца *Necropsar rodericanus*. Те доказват, че тази форма е близкородствена на качулатия скорец от Родригес, но била значително по-дребна от него. Гринуей е на мнение, че според всички описания тя трябва да бъде наречена *Fregilupus*.

Според едно описание на жива птица, направено преди 1730 г. от неизвестен автор и цитирано от Гринуей, личи, че тя е била близък родственик на качулатия скорец, макар да ѝ липсвала именно характерната качулка:

„Може да се намери една малка птица, която не е много разпространена, тъй като не може да се открие на големия остров (става дума за о-в Родригес — б.а.). Човек я вижда на Islet au-mât, който се намира на юг от главния остров. Аз смятам, че тя се задържа на това островче заради хищните птици, които обитавали големия остров, както и за да се храни по-лесно с яйца и измрели от глад костенурки, които тя добре знае как да измъква от черупките им. Тези птици са малко по-големи от черния дрозд. Те имат бяло оперение, част от крилата и опашката им са черни, а човката и краката им са жълти. Поят чудесно. Казвам поят, тъй като притежават много и свършено различни тонове. Ние отгледахме няколко птици с много ситно нарязано месо, което те предпочитаха пред семената.“

Маскаренският папагал, изчезнал през 1834 г. Той бил убиван и ловен жив заради красивото му оперение

Гринуей се съмнява дали екземплярът от Ливърпулския музей представлява именно този вид, тъй като неговият истински произход не е известен. Форбз го определил като *Necropsar leguati*, предполагайки, че той бил ограничен на малкия остров ИЛ-О-МА, намиращ се близо до крайбрежието на Родригес.

Последните екземпляри от качулатия скорец били колекционирани между 1835 и 1840 г. През 1835 г. на Парижкия музей били доставени няколко живи екземпляра от тази птица. Смята се, че качулатият скорец е изчезнал към 1858 г., тъй като оттогава той не е наблюдаван сред живата природа. В света е запазен само един-единствен препариран екземпляр, който се пази в Ливърпулския музей.

Трудно би могло да се твърди, че качулатият скорец от о-в Родригес и сродните му форми от съседните на него острови са били унищожени от човека за храна, тъй като те са били твърде дребни, за да представляват обект на усилено преследване. По-скоро се предполага, че са изчезнали в резултат на разчистването на храсталците, сред които са гнездили, за да бъде използван теренът за

засяване на селскостопански култури. За неговото окончателно изстребване вероятно са спомогнали и котките, пренесени на острова от европейските заселници.

Маскаренският папагал (*Mascarinus mascarinus*) от о-в Реюнион също е изчезнал през първата половина на миналото столетие, преследван и избиван или улавян жив заради красивото му оперение.

Смята се, че последният екземпляр от тази птица е доживял на затворено до 1834 г.

Земният папагал (*Lophopsitacus mauritanicus*), който е обитавал о-в Мавриций, също станал жертва на преследването му от страна на човека.

Земният папагал от Маскаренските острови е изчезнал през историческо време

Безкрилият ръждив дърдавец (*Aphanipterix bonasia*) от Маскаренските острови споделил трагичната съдба на гореспоменатите островни птици, като бил изстребен завинаги от лицето на Земята.

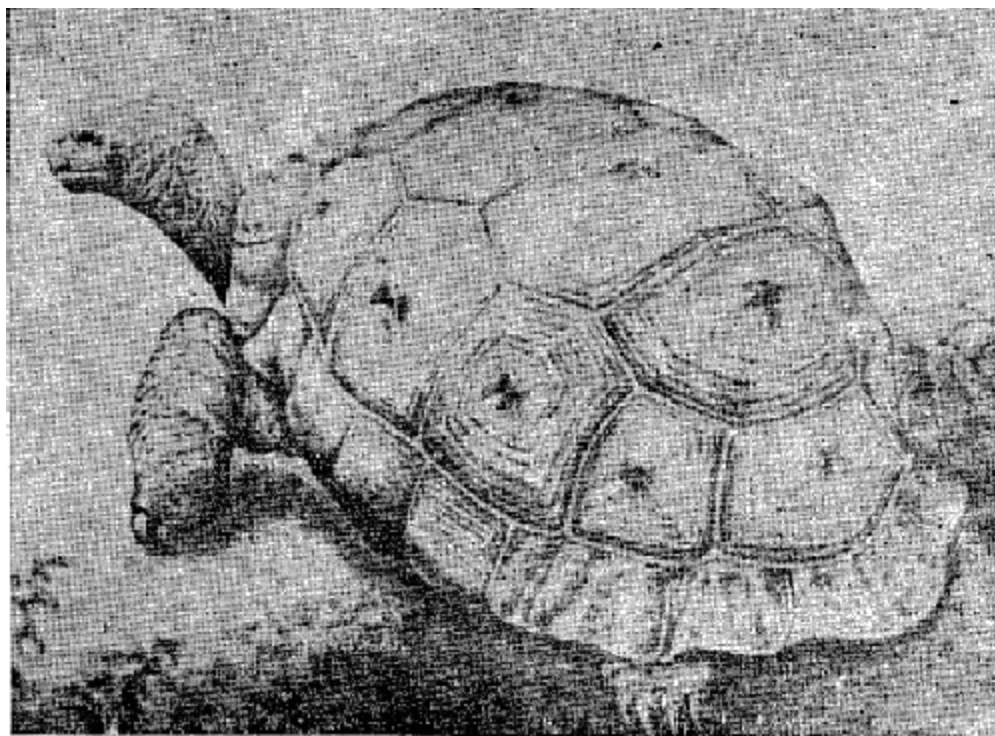
Същата печална участ като на птиците имали и костенурките от Маскаренските, Сейшелските и Коморските острови. Ето защо някои от тях са изчезнали напълно в по-далечното или по-близкото минало, а други са влезли в списъка на изкопаемите на утрешния ден. Известно е, че малки кораби били изпращани от о-в Реюнион на Родригес, който

бил използван като продоволствен склад още през 1730 г. Тук, освен дронта, те събирали и костенурки.

Гигантската костенурка (*Testudo vicina*) от Маскаренските острови е изчезнала в резултат на дългогодишните набези на моряците, които редовно се отбивали на тези острови, за да напълнят трюмовете на корабите си с прясна храна от птици и костенурки.

Ян ван Нек — същият този, който открил дронта, пише, че видял на о-в Мавриций такива грамадни костенурки, които могли да поберат на корубата си шест човека, и при това да ги „носят“. Легат, който посетил о-в Родригес през 1691 г., съобщава, че заварил там стада от гигантски костенурки, които наброявали по 2000–3000 животни.

Много от тези животни били пренасяни с кораби на о-в Мавриций, където заемали почетно място в рациона на болните в правителствената болница. Съществуват данни за това, че през 1759–1760 г. само за 18 месеца били пренесени с четири кораба 3000 костенурки от о-в Родригес на о-в Мавриций.

Изчезналата гигантска костенурка от Сайшелските острови

Голям брой гигантски костенурки се срещали и на Сейшелските и Коморските острови, на о-в Алдабра и на други острови в

Индийския океан, но навсякъде те са силно намалели, а някъде са вече напълно изчезнали. Сега се смята, че от 12-те вида исполински костенурки, които са се срещали по света до недалечното историческо минало, не по-малко от 7 са вече безвъзвратно изчезнали.

Освен споменатата гигантска костенурка на о-в Родригес била изтребена и **голата гигантска костенурка** (*Testudo vosmaeri*), която се отличава с недоразвитата си малка коруба.

АЗИЯ. МАЛАЙСКИ АРХИПЕЛАГ

Въпреки голямата пренаселеност в някои страни на Азия, особено в известни райони на Китай и Индия, както и на о-в Ява, голяма част от фауната на континента и на Малайските острови се е запазила в сравнително добро състояние. Това се обяснява преди всичко с обстоятелството, че в много азиатски страни селското стопанство и до днес е слабо развито. В Индия например по-малко от 50 процента от територията на страната е заета със селскостопански култури. От друга страна, джунглата, която покрива значителни райони в южната част на Азия и островите на Малайския архипелаг, осигурява надеждно укритие на голям брой животни. Не е без значение и това, че сред много азиатски народи, най-вече в Индия, и то главно по религиозни съображения съществува известен култ към проявленията на живота във всичките му форми. Вследствие на това част от дивечовата фауна, както и други представители на животинския свят, включително и някои отровни змии, на много места изобщо не се преследват. В резултат на всичко това числеността на популациите не се влияе от човека, т.е. запазва се в нормалното си положение.

И все пак като последица от замърсяването на околната среда от растящата промишленост и в резултат на безконтролното ловуване от страна на местните ловци и предимно от страна на доскорошните бели колонизатори главно в Индия и Индонезия числеността на някои видове животни катастрофално е намаляла. Най-много са пострадали от това различни видове копитни бозайници, а главно дивият бик гаур, бентенгът, бялата антилопа орикс, всички видове азиатски носорози, тигърът, гепардът, както и гигантското влечуго от о-в Комодо. Сигнално се е дотам, че някои от тези видове вече се намират на границата на пълното им изчезване.

Трябва да се каже обаче, че броят на напълно изчезналите животни в Азия е сравнително малък.

Тигърът (*Panthera (Tigris) tigris*) принадлежи към сем. *Котки* (*Felidae*) от разряда *Хищници* (*Carnivora*). Според последната

систематика тигърът се отделя от рода *Felis* и се причислява към рода *Panthera*, към който спадат още и четири вида едри диви котки: лъв, ягуар, леопард (пантера) и ирбис (снежен барс).

Тигърът е един от най-едрите съвременни хищници. На дължина той достига до 4 м, при което опашката му е дълга около 1 м, а височината му при холката е 116 см. Най-едрите представители от подрод Тигри достигат на тегло до 300 кг, като отделни мъжки екземпляри от амурския (усурийския) и бенгалския тигър могат да достигнат до 340 и повече килограми. Изобщо мъжките са забележимо по-едри от женските и се отличават от тях по малката си грива на врата и с едва забележимите „бакенбарди“.

Основният фон на гъстата и гладка козина на тигъра е червено-кафяв, изпъстрен с многобройни тесни напречни ивици, а на опашката му равномерно са разпределени известен брой черни пръстени. При различните подвидове окраската варира както по отношение на основния фон — от „мъждив“ до яркочервеникав, така и по отношение на напречните ивици — от черни до светлокафяви.

Тигърът линее два пъти през годината — през пролетта и есента. Лятната му козина се отличава от зимната по интензивната си окраска и с по-късия си и груб косъм. Зимната му козина е почти двойно по-дълга от лятната.

Главата на тигъра е закръглена, ушите му са малки и също закръглени. Опашката му е сравнително дълга и силна, а лапите му са едри и яки. На предните си лапи той има по пет пръста, а на задните — по четири, като всички са въоръжени с дълги и здрави нокти — страшно оръжие за нападение и отбрана. Обикновено тигърът се движи „ходом“, при което задните му лапи стъпват почти в следата на предните, така че се създава впечатление като че ли следите са оставени само от два крака. Дължината на краката му е 50–80 см, а на особено едрите мъжкар — до 1 м. Тигърът скача леко и грациозно, като скокът му на дължина достига до 5 м и повече, а на височина — до 3 м. Ревът на тигъра е „протяжен“ и прилича донякъде на този на лъва. Когато е сит и доволен, той „мърка“ като котка, а в състояние на раздразнение и ярост глухо ръмжи. Когато излиза на лов и напада жертвата си, обикновено не издава никакъв звук.

В миналото тигърът е бил широко разпространен почти навсякъде в южните райони на Азия, включително и на островите на

Индонезия. В Източна Азия той достига доста на север — в Усурийския край, в басейна на р. Амур, Прибайкалието и Корея. Сега неговият ареал е значително ограничен и числеността на популациите му е силно намаляла.

Понастоящем са известни следните подвидове тигри:

Бенгалският тигър (*Panthera t. tigris*), наречен още индийски или царски тигър, е един от най-красивите и сравнително от най-едриите представители на рода. Той е разпространен главно в Индия, но се среща още и в Бангладеш, Непал, Бирма, Тайланд, Виетнам, Кампучия, Лаос и на п-ов Малака. През миналия век са били убити само в Индия повече от 150 хиляди бенгалски тигри. В началото на нашето столетие е имало само в Индия около 40 000 екземпляра от това животно, а сега са по-малко от 2000 в Индия и около толкова в останалите страни. Навсякъде тигрите са поставени под абсолютната закрила на закона.

Някои специалисти отделят и друг подвид тигър, който се среща в Индия — **индокитайският тигър** (*Panthera t. corbetti*), чиято численост сега е извънредно малка.

Южнокитайският тигър (*Panthera t. amoyensis*), наречен още **китайски тигър**, населява южните райони на Китай. Той се отличава с канелено-светлокафявата си окраска, а тъмнокафявите му напречни ивици са твърде тесни и доста отдалечени помежду си. Има средни размери и достига до 150–200 кг. Напоследък е доста намалял и се смята, че съществуват към 250 екземпляра.

Суматренският тигър (*Panthera t. sumatrae*) е един от най-дребните подвидове — дължината му заедно с опашката варира от 1,90 до 2,30 м, а средното му тегло е 120 кг. Обитава о-в Суматра и п-ов Малака. Според данни отпреди 4–5 години са останали по-малко от десетина екземпляра.

Някои автори отричат съществуването на суматренския тигър като самостоятелен подвид и го идентифицират с **яванския тигър** (*Panthera t. sondiaca*), който обитава о-в Ява и е най-дребният измежду всичките си останали събратя. Според последни данни той е най-редкият от всички подвидове тигри. От многобройната някога популация са останали едва 4–5 екземпляра в резервата „Меру Бетири“, който се намира в източната част на о-в Ява. Това показва, че яванският подвид тигър е вече обречен на изчезване.

Амурският тигър (*Panthera t. longilis altaica*), наречен още **усурийски тигър**, е най-едрият измежду всички подвидове. В миналото е имал широко разпространение в сегашните граници на СССР, но сега се среща само в района на Далечния Изток, като понякога преминава и в югоизточните райони на Забайкалието. Сега от него са останали по-малко от 200 екземпляра, които вече от много години са поставени под абсолютна защита. Позволява се само да се ловят по няколко млади тигри годишно за нуждите на зоопарковете и цирковете.

Балийският тигър (*Panthera t. balica*) се отличава по това, че е най-дребният подвид тигър и основният фон на окраската му е по-светъл. Смята се вече за напълно изчезнал.

В миналото са били отделяни и още два подвида:

Таримският тигър (*Panthera t. leucog*), наречен още лобнорски тигър, много близък до туранския.

Корейският тигър (*Panthera t. coreensis*), който някои автори смесват с усурийския.

От изброените осем подвидове тигри два са вече напълно изчезнали, и то през последното десетилетие.

Туранският тигър (*Panthera t. virgata*), наречен още тюркменски или каспийски тигър, се среща в Иран и Афганистан, както и на територията на СССР — в Закавказието, Казахстан и Средна Азия. Смята се, че е напълно изчезнал през последните години.

Туранският тигър е малко по-дребен от амурския си събрат. Дължината на тялото на възрастните мъжки екземпляри е около 2 м, а дължината на опашката му достига от 70 до 100 см. Възрастните мъжкар са с тегло около 200 кг, но е убит и екземпляр, който тежал 240 кг. Окраската му е по-ярка от тази на амурския тигър и сезонните й различия не са толкова рязко изразени.

Някои съветски зоолози са на мнение, че през средните векове туранският тигър се е срещал и в Предкавказието, откъдето се е придвижвал и до южноруските степи. Така например специалистът по тигрите, съветският зоолог В. Г. Гептнер предполага, че когато Владимир Мономах е писал през XII в своите „Поучения към децата“, в която споменава за някакъв „лют звяр“, е имал пред вид именно тигъра.

Туранският тигър изчезна през последните 3–4 години

В началото на XVIII в. се срещал в южните райони на Азербайджан (в Ленкорани), както и в Колхида и в Аджария, но в началото на XIX в. бил напълно изстребен в последните два района. Туранският тигър се срещал, макар и рядко също в Грузия и Армения. Последният тигър бил убит в Грузия през 1922 г., а в Армения — през 1948 г. В Киргизия тигрите били унищожени към началото на нашето столетие. В Тюркмения последният тигър, пришълец от Иран, бил убит през 1954 г. в Копетдаг.

Стесняването на ареала на туранския тигър започнало преди около 100 години, но с особено бързи темпове това станало през 30-те години на нашето столетие. Към началото на Втората световна война тигрите изчезнали в почти всички райони, където в миналото били разпространени. В долината на река Или, която се влива в езерото Балхаш — казахска ССР, особено в долното ѝ течение, тигри се срещали и след войната. Тук те изчезнали към 1948 г.

Главната причина за изчезването им била не изстребването им от ловците (последният тигър в този район бил убит през зимата на 1934/35 г.), а в нарушаването на околната среда. Така например съветският зоолог А. А. Слудски (1966) предполага, че унищожаването на туранския тигър в долината на р. Или се дължи предимно на ежегодните опожарявания на тугайните (крайречни) гори и

тръстиковите гъсталаци, от които загивали предимно малките тигърчета.

Ето какво пише по този въпрос съветският зоолог Р. Потапов:

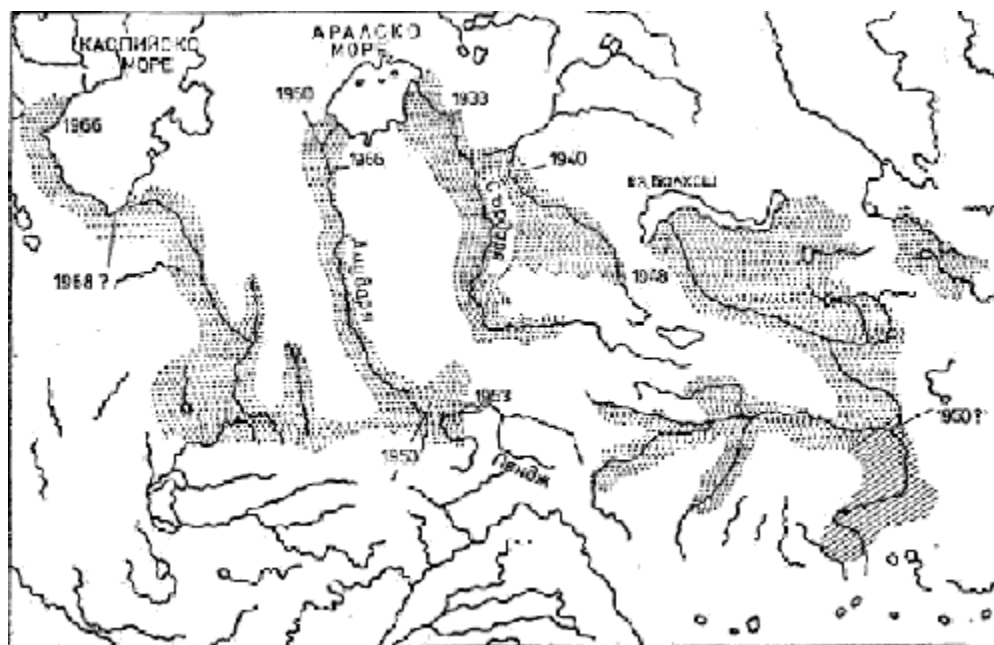
„Особено пагубно за тези хищници се оказало унищожаването на основната среда на тяхното обитание — тугайните гъсталаци заедно с населяващата ги фауна. Както е установено, за нормалното съществуване на възрастен тигър е необходимо средно 10–12 кг месо на ден, а тигърчетата от едно котило изяждат за година повече от 5 т месо. Не е трудно следователно да си представи човек какъв брой копитни животни е нужно да има, за да се поддържа съществуването дори на неголяма микропопулация от тигри. И тази висока численост от копитни животни е съществувала.

Тугайните биоценози^[1] се отличават с висока продуктивност, а следователно и с твърде висока плътност на животинския свят. Но именно тази висока продуктивност на тугаите, почвеното им плодородие и наличието на вода започнали да привличат тук и човека. По тези места плодородните земи в съседство с вода били винаги дефицитни. Настъплението на човека към тугайните области е започнало отдавна, но през последния половин век то станало изключително интензивно. Непроходимите тугайни гъсталаци изчезваха пред очите ни, сменявайки се с равните квадрати на памучните, оризовите и тютюневите плантации. Тугайните гори бяха изсечени и се превърнаха в мери за добитъка. Бързо намаляваше и броят на свинете и елените, които са главната храна на тигрите, а малките оцелели пространства тугайни гъсталаци вече не можеха да дадат защита за спокойното отглеждане на потомството“.

Друга причина за намаляване броя на тигрите и изчезването им на места е химизацията. През последните десетилетия много тигри в Индия са били отровени от пестициди и други химични средства за

борба срещу вредителите и плевелната растителност. Така например преди 4–5 години в индийския щат Мадхя-Прадеш в продължение на шест месеца са били открити трупове на 32 отровени тигъра. В Южен Виетнам пък тигрите били напълно изтребени от пуснатите през войната химикали за унищожаване на растителността.

Допреди 5–6 години съветските зоолози все още се надяваха, че в някои по-недостъпни тугайни гъсталаци може да са се запазили някоя и друга двойка тигри. В научно-популярната си книжка „Тигърът“, издадена от „Лесная промишленость“ през 1974 г., видният съветски зоолог И. Б. Шишкин пише за туранския тигър, че се е запазил в малко количество в Иран и Афганистан. Но ето че научният сътрудник при Зоологическия институт на АН на СССР, канд. на биологичните науки Р. Д. Потапов излезе със съобщение в кн. 6 на сп. „Природа“ на АН на СССР от 1978 г. „Изчезване на туранския тигър“. В него той пише: „Колкото и да е печално да се съобщи това, но след балийския тигър изчезна от лика на Земята още един подвид на този великолепен хищник — туранският тигър (*Panthera tigris virgata*) — един от двата подвида, обитаващи нашата страна. И не остава никаква надежда за това, че той все някъде още се е запазил.“

Карта на разпространението на изчезналия вече турански тигър

Вторият подвид тигър, който е изчезвал през последните 5–6 години, е балийският.

Японски вълк (*Canis lupus hadophilax*). В миналото, до началото на нашия век, този подвид е бил широко разпространен по цялата територия на Япония с изключение на о-в Хокайдо, най-северния от четирите големи Японски острова. Днес той е напълно изчезнал. Смята се, че последният екземпляр от този вид бил убит в префектурата Нара през 1905 г.

Специалистите обаче са на мнение, че изчезването на този вид вълк се дължи не на пряката намеса на човека, на изстребването му, а главно на причини от биологичен характер.

В миналото на о-в Хокайдо живял друг подвид вълк — *Canis lupus hattai*, който бил преследван като хищник и напълно унищожен от населението на острова още в края на XIX в. За това спомогнали и специалните насърчителни премии, давани от властите за всеки убит хищник. Като резултат от това само за дванадесет години, от 1877 до 1889 г., на острова били убити около 3000 вълци.

Смята се, че последният екземпляр от този вид бил убит през 1896 г., когато била предадена за получаване на премия последната вълча кожа.

Морската крава на Стелер (*Rhytina stelleri*, *Hydrodamalis gigas*), наречена на руски още **капустница** (от руската дума капуста — зеле, тъй като се хранела с морското водорасло, наречено „морско зеле“), принадлежи към сем. *Морски крави* (*Hydrodamalidae*) от разр. *Сирени* (*Sirenia*).

Твърде необикновена и крайно поучителна е историята на това животно.

През януари 1725 г. малко преди смъртта си руският самодържец Петър I — Велики написал собственоръчно указанията за Голямата камчатска експедиция, чиято основна задача била да разреши веднъж завинаги въпроса за съществуването на пролив между Азия и Америка. За началник на тази историческа експедиция бил назначен датчанинът Витус Беринг, който бил на служба в руския военен флот.

Първата експедиция на Беринг завършила с неуспех. Макар и да поставила началото на цяла редица исторически важни изследвания и открития в района на руския север, тя не разрешила поставената ѝ основна задача. Наложило се да бъде организирана втора камчатска

експедиция, която успешно достигнала бреговете на Северна Америка, при което открила и множество неизвестни до това време острови.

Втората комплексна камчатска експедиция била съставена от няколко отряда. Осми отряд бил наречен „Първа академична експедиция“ и неговата задача била да опише вътрешните райони на Източен Сибир или по-точно на Камчатка. В него влизали голям брой учени — академици, професори и техни помощници, като Г. Милер, И. Гмелин, Льо Делил де ла Кройер, И. Фишер, С. П. Крашенинников, Г. Стелер и др.

На обратния път от Аляска към родината корабът на Беринг „Свети Петър“ хвърлил котва на непознат бряг. Оказало се, че това е неизвестен и необитаем остров сред океана, недалеч от родните брегове. Крайно изтощеният и болен от скорбут екипаж трябвало да остане да зимува тук без всякакви припаси, обречени на бавна смърт. И наистина скоро голяма част от хората на екипажа загинали от изтощение и болести. На 8 декември 1741 г. починал от скорбут и самият Беринг. Гибелта на всички била неизбежна. Но ето че Георг Стелер (1709–1746), лекар на кораба и натуралист, неочаквано открил източник на прясна храна, която спасила моряците от страшната болест и им дала сили да се борят срещу негодите и студа. Това били безчислено множество... морски крави.

Откриването на този морски бозайник означавало спасението на болните и изтощени членове на екипажа на злополучния кораб „Св. Петър“. Месото на морската крава се оказало много вкусно, като месото на младите животни имало вкус на телешко, а на възрастните — на говеждо. Стопената мазнина пък не се отличавала по нищо от кравето масло и членовете на експедицията я пиели от чашка, без каквото и да било отвращение. Млякото на кърмещите женски животни приличало на кравето, само че било по-тлъсто и по-сладко. При това морската крава била съвсем лесна плячка.

„Капустниците, пише Стелер, ядат непрекъснато и поради изключителната си лакомия към храната държат главата си през цялото време под водата. По този начин те твърде малко се безпокоят за живота и безопасността си и човек с лодка или дори гол може да плува между тях и да

избере онази, която иска да измъкне от морето. По време на яденето те не правят нищо друго, освен че след всеки четири или пет минути показват носа си над водата и с шум, подобен на конско цвилене и пръхтене, вдишват въздух с малко количество вода. По време на храненето те поставят единия си крак зад другия и по такъв начин или бавно плуват, или «ходят» така, както се движат бикове и овците.“

И така доверчивите, ненаплашени от човека животни допусkali хората толкова близо до себе си, че последните могли да ги убиват от упор било с брадва, било с каквото и да е парче желязо. След това ги извличали на брега, където ги разсичали на парчета.

Смята се, че Стелер съвсем сполучливо нарекъл открития от него морски бозайник „морска крава“. Той му дал това име не само защото непознатото животно „пасяло“ подводната растителност като същинска крава, но и затова, че месото и мазнината му, както вече се каза, наподобявали по вкус тези на домашната крава. Добре подготвеният и наблюдателен натуралист веднага схванал, че откритото от него животно е близкородствено с южноамериканския ламантин, наречен от испанците *манати* заради предните му крайници, наподобяващи ръце. Нещо повече, Стелер бил твърдо убеден, че откритият от него морски бозайник е напълно тъждествен с ламантина, който се среща по източното крайбрежие на Южна Америка и във водите на Антилските острови. В същност тези два вида животни, както и *дюгоните*, разпространени по крайбрежието на Индийския океан, спадат към един и същи разред — *Сирени*, само че принадлежат към различни родове. В систематично отношение всички тези животни са близки до копитните и фактически са „клон“ от тях. Те са се приспособили към живот по крайбрежната зона на моретата. Предните им крайници са се превърнали в перки, като все пак са запазили копитцата си в рудиментарно състояние.

Морската крава на Стелер, изчезнала в невероятно кратък срок след откриването ѝ

Но какво са представлявали морските крави?

Най-достоверно описание за тях ни е оставил пак акад. Стелер, техният откривател:

„Тези животни, подобно на домашния рогат добитък, живеят на стада в морето. Обикновено мъжкият и женската плуват наблизко един до друг, а малките им пасат около брега пред тях. Единственото им занимание е само това — да си търсят храна. През цялото време на годината всички те се придържат към този остров (по-късно островът бил наречен Беринг — б.а.) в най-голямо количество, така че всички обитатели по източното крайбрежие на Камчатка изобилно биха могли да се снабдяват всяка година с месото и маста на това животно.

Кожата на морската крава притежава двоен слой: външната обвивка е черна или черно-кафява, дебела до един дюйм (равно на 23 мм — б.а.) и е здрава почти като

корково дърво. Около главата има много ямички, бръчки и вдлъбнатини. Кожата се състои от светли отвесни нишки, така плътно прилепнали една към друга, както влакната на актинолита. Тази външна обвивка, която лесно се обелва от кожата, според мен представлява покривка от разположени близко един до друг сплъстени и видоизменили се косми, такива, каквито съм намирал у китовите. Долният слой кожа е малко по-дебела от тази на бика. Тя има бял цвят и е много здрава. Под тези два пласта кожа цялото тяло на животното е обвито с тлъстина, дебела четири пръста, след което следва месото...

Най-едрото от тези животни достига до 8–10 м дължина, а в най-дебелата си част, в областта на пъпа, има около седем метра обиколка...

До пъпа животното прилича на морски тюлен, а оттам до опашката — на риба. По общия си вид скелетът на главата не може да се различи от този на конска глава, но когато е покрита с козина и месо, тя прилича донякъде на главата на бивол, особено що се отнася до бърните...

Възрастното животно тежи около 8000 фунта или 200 руски пуда (около 3 200 кг. — б.а.). Мазнината му не е маслоподобна и не е мека, а е твърда на пипане и прилича на жлези. Тя е бяла, но щом постои няколко дни на слънце, получава приятен жълтеникав цвят, като първокачественото холандско масло. Приготвена отделно, тя превъзхожда по сладост и вкус най-хубавата говежда лой. Стопената мазнина има цвят и свежест на прясно дървено масло, а по вкус наподобява бадемовото масло.“

Скелет на морска крава

Ето и още няколко данни, които ще дадат пълна представа за животното.

Хоризонталната опашна перка била доста широка и имала кадифена обшивка. Перките на морската крава били дълги до метър и половина и притежавали две стави, а на върха нещо като конско копито. Малките очи, не по-големи от тези на овцата, нямали клепачи. На гърдите почти под самите перки се намират смукателните зърна, които са дълги по 5 см. Щом бъдат натиснати, от тях изтича гъсто и тлъсто мляко.

Стадата на морските крави, които се срещали само около островите Беринг и Медни на Командорския архипелаг, се състояли от около две хиляди животни. Животните са придържали към крайбрежните плитчини и идвали толкова близо до брега, че могли да бъдат докосвани с ръка. Морските крави почивали, като лежали по гръб на повърхността в спокойните заливи.

Първата морска крава била убита на о-в Беринг в края на юни 1742 г. Ловът бил организиран от лейтенант Ваксел, който след смъртта на Беринг поел командването над оцелелия екипаж на кораба „Св. Петър“. Оттогава започнало и безпощадното и поголовно избиване на беззащитните и доверчиви животни. Промислениците-китоловци и риболовци започнали все по-често да посещават острова и да изстребват огромни количества от тях.

През 1754 г. на острова зимувал Пьотър Яковлев. По това време морските крави се срещали все още в голямо количество. „Месото на една крава, пише той, стигаше за всички 33-ма човека предостатъчно за храна — в продължение на един месец и оставаше от него, тъй като една крава даваше около 200 пуда чисто месо и мазнина без костите.“ Според сведенията на П. Яковлев промислениците, които зимували на о-в Беринг и били на групи от по двама-трима човека, не били в състояние да изтеглят на брега убиваните от тях животни, поради което месото им често се разваляло и не могло да се използва за нищо.

Освен на о-в Беринг, както се каза, морски крави имало още и на о-в Медни, който принадлежи също към групата на Командорските острови. Само за девет години в района на о-в Медни не останало нито

едно животно. Скоро намалели и морските крави на о-в Беринг, чийто брой според предположенията на Стелер и другарите му възлизал на около 2000 животни. Промисленикът-ловец Адриян Толсти, който посетил острова през зимата на 1760–1761 г., не споменава нито дума за това животно в своя подробен „рапорт“. Брагин и Шелехов, които прекарвали по една зима на Беринговия о-в — първият през 1773–1774 г., а вторият през 1783–1784 г., и дават точни сведения за промишлените животни тук, също не говорят нищо за морската крава.

След 1763 г. корабите на промишлениците-китоловци и риболовци започнали все по-рядко да посещават Командорските о-ви, тъй като силно намалелият брой на морските крави правел лова съвсем нерентабилен. Още през 1754 г. промишленикът Яковлев изказал мнение, че ловът на морски крави трябва да се прекрати за известно време, но никой не се вслушал в съветите му. Избиването продължило до 1768 г. Предполага се, че последният екземпляр от това ценно животно бил убит на о-в Беринг именно през 1768 г. от някой си Попов — ловец-промишленик. Около о-в Медни последната морска крава била убита още по-рано — през 1754 г. Оттогава никой не е споменавал повече за съществуването на морски крави.

Все пак шведският полярен изследовател акад. А. Е. Норденшелд, който през 1879 г. посетил със своя кораб о-в Беринг, пише в книгата си „Плаване на Вега“, че местните жители твърдели пред него, че през 1854 г. били виждали морска крава близо до острова. Три години по-късно обаче тук пристигнал американският учен Щайнегер, който отново разговарял със същите хора, които дали сведенията на Норденшелд, и останал с убеждението, че животното, за което ставало дума, в никакъв случай не е било морска крава. Той предполага, че навярно жителите на острова са наблюдавали друго китоподобно животно, може би женски нарвал, който би могло да бъде сметнат за морска крава.

И така само 27 години след като била открита за науката и света морската крава на Стелер, носеща тогава научното наименование *ритина стелери*, била вече напълно изтребена от руските и японските китоловци. Още едно ценно и интересно животно било заличено завинаги от списъка на световната фауна. Наистина един печален рекорд в унищожителната дейност на човека по отношение на природата.

Загубата е двойно по-голяма, като се има пред вид мнението на видния съветски зоолог проф. А. Г. Томилин, който смята, че със своя безобиден нрав стелеровата крава може би е щяла да стане първото морско домашно животно, обект на едно перспективно „крайбрежно скотовъдство“.

Но ето и една изненада, която на времето развълнува съветските зоолози...

„През юли 1962 г. по време на експедиционни работи по изучаване на китоподобните изследователският кораб «Буран» се намираше в района на нос Наварин.

Една ранна утрин на разстояние 80–100 м от кораба, намиращ се в непосредствена близост до брега, неколцина наблюдатели забелязали група доста едри животни (приблизително 6 животни) с необикновен вид. На следния ден, когато корабът се върнал отново в този район, било забелязано още едно подобно животно.

Районът на срещата бил плитководен, с малка лагуна, в която се вливала рекичка. В лагуната имало големи обраствания от «морско зеле» (вид кафяво водорасло — ламинария — б.а.). С изключение на една малка част през зимния период районът не се покривал с лед.

По единодушното мнение на наблюдателите, мнозина от които работят дълги години в китобойната и зверобойната промишленост на Далечния Изток, срещнатите животни не приличали на нито едно от известните китоподобни и перконоги...

Същевременно поражавало сходството на това животно по повечето от белезите му с морската или стелерова крава, такава, каквато са я описали Г. Стелер и С. П. Крашенинников, и която се смята за изчезнала в наши дни...”

Това наистина сензационно съобщение бе отпечатано в кн. 8 от 1963 г. на меродавното научно списание на АН на СССР „Природа“. То е подписано от А. Берзин, Е. Тихомиров и В. Тройкин — и тримата

сътрудници на Тихоокеанския научноизследователски институт по рибно стопанство и океанография (ТИНРО) във Владивосток. Няма съмнение, че това са хора със съответната научна и практическа подготовка, заслужаваща пълно доверие.

Съветските зоолози са на мнение, че очилатият корморан на Стелер е изчезнал през 80-те години на миналото столетие, т.е. преди около един век

От подробното описание, което те дават на наблюдаваните и от самите тях животни, се вижда, че те са притежавали голяма външна прилика със стелеровата крава, пък и поведението им било съответно същото. При това сътрудниците на ТИНРО твърдят със сигурност, че между съвременните морски бозайници в северните райони на Тихия океан не е регистрирано досега нито едно животно с подобни белези.

Всички съветски биолози и океанолози, цялата общественост на Съветския съюз бе заинтересувана от това съобщение. Като изхождат от него, както и от обстоятелството, че през последните години в ТИНРО редовно са постъпвали сведения от рибари, китоловци и местни жители, че са срещали животни, които според даденото от тях описание твърде много напомнят стелеровата крава, съветските специалисти са на мнение, че стелеровата крава трябва да се търси.

Океанът все още крие много тайни, които рано или късно ще бъдат разгадани от науката. Може би една от тези разгадки ще бъде именно повторното откриване на стелеровата морска крава.

Очилат корморан на Стелер (*Phalacrocorax perspicillatus*). По времето, когато корабът „Св. Петър“ попаднал на непознатия остров, тук имало само два вида птици, които не се срещали на Камчатка — очилат и бял корморан.

Първата от тези птици се срещала в огромни количества на острова. Тя била разпространена не само на о-в Беринг, но и на другия голям остров от Командорските о-ви — Медни, както и на островите в Северния Тихи океан. Някои автори допускат, че е възможно птиците никога да не са мъртили на самия о-в Беринг, а само на малките острови край брега, тъй като на Беринг имало голяма популация от гладни арктически сини лисици, когато през 1741 г. експедицията на Беринг претърпяла тук коработушение.

Очилатият корморан на Стелер бил едра птица със слабо развити крила. Според сведенията на самия Стелер тя достигала на дължина повече от метър — до 105 см. Окраската на крилете и на опашката ѝ била бронзовозелена, със стоманеносиви оттенъци на врата; главата ѝ, с изключение на голото чело, била тъмнотеленикаво-синя. Тя имала и два теленикавосини гребена.

Стелер не ни е оставил много сведения за тази птица. Предполага се, че тя се е хранила с дребна риба. Навярно гнездовият ѝ сезон е бил в началото на лятото. Има сведения, че корморанът на Стелер бил глупава птица, която не се страхувала от човека и лесно можело да бъде убита. А тъй като птицата била вкусна за ядене, няма съмнение, че ловците на тюлени и морски видри (калани), които от време на време посещавали острова, също са я ловели и убивали за храна. Предполага се също така, че арктическите сини лисици са били естествен враг на тази голяма, тромава и почти неспособна да лети птица.

Видът трябва да е изчезнал приблизително към 1850 г., тъй като през 1882 г. местни жители казали на Щайнегер, че тези корморани били виждани и ядени преди около 30 години. И наистина всички известни екземпляри били подарени или продадени от губернатора на Ситка — Куприанов, през периода 1840–1850 г.

Части от скелета на тази птица били намерени от Щайнегер през 1882 г. в северозападната част на о-в Беринг. Препарирани екземпляри от нея днес има в Дрезден, Хелзинки и Лондон. В Зоологическия музей при Академията на науките на СССР се пазят и до днес два препарирани екземпляра от очилатия корморан на Стелер.

[1] Тугай (тюрк.) — наводнявана гора в речните долини на Средна и Централна Азия, състояща се главно от топола, ясен, върба и др — б.а. ↑

СЕВЕРНА И ЮЖНА АМЕРИКА. АНТИЛСКИ И ДРУГИ ОСТРОВИ

Животните, обитатели на Северноамериканския континент, може би най-осезателно са почувствували масовото нахлуване на белите пришълци. До началото на XVII в., преди да започне масовото колонизиране на Северна Америка, природата на Новия свят била почти девствена. Поради малобройността на коренното индианско население, от една страна, и разумното използване на природните ресурси, от друга, дивечовото богатство на континента и на прилежащите острови се намирало в необикновен разцвет. Опустошителното нахлуване на все повече и повече европейски колонисти скоро дало своите печални резултати. Над девствената американска природа, над хората и животинския свят се разразила най-страшната буря на опустошението в историята на света. Само за две-три столетия не само местното население било поголовно изтребено и изтикано в неблагоприятните за живот райони, но и дивечовата фауна обеднявала непрекъснато. Много бозайници и птици били унищожени напълно, а значителен брой видове се намират сега на границата на изчезването. Нека вземем за пример само милионите стада на бизоните. Когато белите заселници стъпили на континента, из необятните северноамерикански прерии пасели повече от 60 милиона бизона. Само в продължение на XIX в. те били изтребени напълно. Равнините на Дивия запад се превърнали в една огромна скотобойна. Само благодарение на здравия разум и добросърдечието на един индианец днес в Америка има бизони.

Интересно е изказването на Файрфилд Осбърн по този въпрос: „Историята на нацията за миналото столетие от гледище на неудържимото хищническо използване на природните богатства — гори, пасища, фауна, флора и вода, е безпримерна в цялата дълга история на цивилизацията. Стремителността на събитията няма равна на себе си. Фактически това е историята на човешката енергия, енергия безразсъдна и безконтролна.“

Най-много са пострадали от безразсъдството на ловците в Северна Америка птиците. Много от тях, преследвани безогледно, са изчезнали напълно само в продължение на десетилетия. Най-показателна в това отношение е историята на американския странствуващ гълъб. Тя не е по-малко интересна и поучителна от историята на нелетящия гълъб от Маскаренските острови.

Фауната на Южна Америка е сравнително добре запазена. Това се обяснява със сравнително по-слабото икономическо и техническо развитие на континента. Обработваемата площ тук е малка. Така например в Бразилия тя възлиза на малко повече от 2 процента от цялата площ на страната. Горите, особено в басейна на Амазонка, са добре запазени. И все пак безконтролната дейност на човека по отношение на дивеча е оказала своето въздействие. Така например чинчилата — това зверче с много ценна кожа, е почти напълно изчезнала в свободната природа, а безгърбите камили на Южна Америка — лама, хуанако и викуня, са извънредно много намалели.

Интересната и своеобразна фауна на Галапагоските острови е особено застрашена след откриването на островите от корабоплавателите. Особено са пострадали огромните костенурки, които са били готова месна храна за екипажите на корабите, които минавали оттук. Пострадали са много птици, 70 процента от които са ендемични видове.

На Фолклъндските острови, разположени в югозападните части на Атлантическия океан край бреговете на Южна Америка, е изчезнал **Фолклъндският вълк** (*Canis antarcticus*, *Dasycyon australis*), който е по-правилно да се нарича **вълкоподобна лисица**.

Повече подробности за това животно научаваме от Чарлз Дарвин. За него той пише в книгата си „Пътешествие около света с кораба «Бигъл»“, по-точно в глава IX — „Санта Крус, Патагония и Фолклъндските острови“:

„Единственото туземно четирикрако на острова е едрата вълкоподобна лисица (*Canis antarcticus*), обща за Източния и Западния Фолклънд. Не се съмнявам, че това е само в дадения архипелаг, защото много ловци на тюлени, гаучоси и индианци, които са посетили тези острови,

настояват, че подобно животно не се среща повече никъде в Южна Америка. Въз основа на сходството в поведението Молина предполагал, че това животно е същото като неговия Culpen (*Canis*) *magellanicus*, донесен в Англия от капитан Кинг от Магелановия проток. Често се среща в Чили, но аз видях двата вида и смятам, че те са съвършено различни. Тези вълци са добре известни от описанието на Байрон с това, че са смели и любопитни, и моряците, смятайки ги за много свирепи, се хвърляли във водата. И досега техните навици си остават същите. Така например видели са как са влезли в палатка и са измъкнали месо под главата на спящ моряк. Гаучосите често ги убиват надвечер, като с едната ръка им протягат парче месо, а в другата държат готов нож. Аз не зная друг случай в който и да е част на света далеч от континента да има толкова малък къс земя, отделен от морето, където да се размножава толкова голямо аборигенно четирикрако, свойствено само на него. Броят на лисиците бързо намалява; те вече са изгонени от тази половина на острова, която лежи на изток от провлака между залива Сан Салвадор и залива Бъркли. Няма да минат и няколко години и тези острови ще бъдат изцяло заселени, а лисицата по всяка вероятност ще стане наред с дронта животно, изчезнало от лика на Земята.“

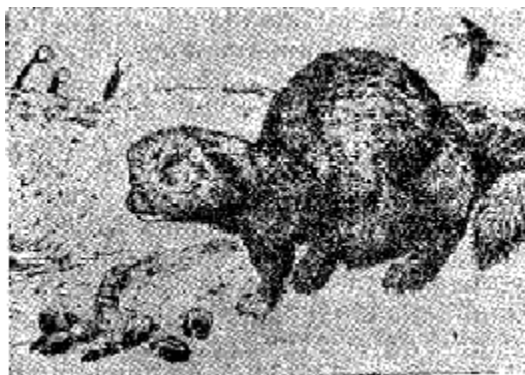

Вълкоподобната лисица, изчезнала от о-в Фолклънд през 1876 г.

Предсказанието на великия биолог се сбъднало дословно — последната вълкоподобна лисица загинала на Фолклъндските острови през 1876 г., т.е. 44 години след посещението на Дарвин на островите. Сега това животно едновременно с белези на вълк (цвят на козината и високи крака) и на лисица (бял връх на опашката) не се среща никъде на планетата. От него са останали 5 музейни екземпляра, три от които се намират в богатите зоологически сбирки в Лондон и Париж.

Морската норка (*Mustela macrodon*) е била два пъти по-едра от добре познатата ни американска норка, която в наши дни се среща почти в цяла Северна Америка, а е аклиматизирана в много страни на Европа и в големи райони на Азия. Тя се отличавала с потъмнокафявата си окраска и обитавала мрачните скалисти брегове и малките островчета. Ареалът ѝ се простирал от Масачузетс до Нюфаундленд, а изобилните останки от нея, намерени по островите на щата Мейн, говорят, че в миналото тя е била доста честа тук.

Преди повече от сто години морската норка била усилено преследвана от индианците и от белите трапери, тъй като кожата ѝ струвала двойно по-скъпо от тази на обикновената норка. И тъй като тя никога не е била така многобройна, както обикновената американска норка, скоро била изтребена напълно. Предполага се, че това е станало по времето, когато приключила войната между Северните и Южните щати.

Морската норка била описана за науката едва след пълното ѝ изтребване по скелет, намерен край Бруклин в щата Мейн

Морската норка била описана като отделен вид едва след нейното изтребване, по-точно през 1903 г., по скелет, намерен край Бруклин в щата Мейн.

Странствуващият американски гълъб (*Ectopictes migratorius*), наричан от американците още див гълъб, спада към групата на дървесните гълъби от сем. *Гълъбови* (Columbidae) на разр. *Гълъби* (Columbidae или Columbiformes).

Макар и да бил малко по-дребен от нашенския див гълъб, странствуващият гълъб се отличавал със силното си и набито тяло. На дължина достигал около 30 см. Синкавосивата му глава с несиметрични черни петна около очите и подбрадието била сравнително малка, а шията му дълга. Крилото му било дълго 196–214 мм, а опашката — 173–211 мм. Човката била права, тънка и яка. Крилата били дълги и заострени, а опашката му също дълга. Преобладаващият цвят на оперението бил сивкавосин, като долната страна на тялото по-сивкава, а горната — по-кафеникава. Коремът и част от аналната област били белезникави. Шията отстрани имала пурпурновиолетов оттенък. Човката на птицата била черна, а крилете ѝ — кървавочервени. Очите ѝ били оранжеви. Женският гълъб бил по-дребен от мъжкия и не бил така ярко оцветен.

Огромните ята гълъби правели гнездата си в необятните някога гори на Северна Америка, като предпочитали горите в централната част на Северна Америка, предимно асоциациите от дъб, бук и клен. Според Уилсън странствуващият гълъб предпочитал буковите гори. От своите изследвания Бер дошъл до извода, че през пролетта на 1870 г. те гнездели в Северна Пенсилвания, където преобладавали букът, кленът и елата.

Обикновено почти невероятен брой от птиците идвали в горите на северните щати от началото на март и през целия април. Често гнездовите колонии в дадена гора наброявали стотици милиони екземпляра. Нерядко на едно дърво имало до стотина гнезда, което ставало причина клоните да се чупят под тежестта на птиците. Гнезденето на ята и изобщо стадните наклонности на тези птици ги отличават от всички други видове гълъби. Това именно правело вида уязвим и изложен на унищожаване от страна на хората. Освен това съществувала опасност относно възможността за възпроизвеждане, тъй като унищожаването на големи горски площи за земеделски цели лишавало птиците от места за гнездене.

Гнездото си странствуващият гълъб изграждал просто от по-дребни и по-едри клечки, които небрежно нареждал по клоните на

дърветата, така че винаги съществувала опасност то да бъде съборено от повея на най-лекия вятър. Държаните в кафези и изобщо на затворено птици снасяли по едно яйце, но от сведенията на професионални ловци в гнездата често били намирани по две яйца. За мътенето се грижели еднакво и двамата родители. Те лежали върху яйцата в продължение на 14 дни, като се сменяли с педантична точност. Въпреки многобройните им неприятели и слабата им размножителна способност странстващите гълъби все пак били в огромни количества.

Защо и кога в такъв случай са изчезнали огромните ята на тези птици?

Историята е просто невероятна!

Само допреди едно столетие американският странстващ гълъб се срещал в несметни количества в цяла Северна Америка — от Хъдзъновия до Мексиканския залив и от Скалистите планини до атлантическото крайбрежие. Той обитавал всички северноамерикански щати, включително и южните райони на Канада, макар и не навсякъде да се е намирал в еднакви количества. Най-много гълъби имало в Източните щати. Тук те прелитали в такива огромни ята, в каквито нито една птица не се е срещала когато и да било на Земята. Днес разказите за многобройните ята гълъби, които дори през миналото столетие прелитали над територията на САЩ, изглеждат толкова невероятни и фантастични, че никой не би повярвал в огромните цифри, ако те не бяха потвърдени от голям брой почтени и световноизвестни учени-зоолози.

И наистина кой би могъл да допусне, че само едно-единствено прелитащо ято гълъби би могло да затъмни с часове слънцето над даден район, че изпращанията на такова ято могат да покрият плътно пространство от стотици квадратни километра? А такива ята диви гълъби често прелитали над САЩ дори до средата на миналото столетие. Но вместо да преразказваме, нека дадем думата на световноизвестния американски художник и орнитолог Одюбон за едно прелитащо ято гълъби, наблюдавано от него през есента на 1813 г.

„Като пътувах през есента на 1813 г. из сухите степи по-долу от Гардънсбъроу на р. Охайо, забелязах ято странствуващи гълъби, което летеше от североизток на югозапад. Понеже техният брой ми се видя много по-голям, отколкото всеки друг път, мина ми през ума да преброя колко ята ще прелетят над мен в продължение на един час. Така че аз се спрях, седнах на възвишението и с молив отбелязвах на хартия всяко ново ято, което минаваше над мен. Скоро се убедих, че не ще мога да изпълня намерението си, тъй като птиците пристигаха в несметни количества. Ето защо останах на мястото си, преброих чертичките и видях, че за 21 минути съм направил 163 чертички. После продължих пътя си, но пълчищата на гълъбите ставаха все по-многобройни. Въздухът беше буквално изпълнен с гълъби и следобедното слънце беше дотолкова закрито от тях, че беше тъмно, както по време на слънчево затъмнение. Изпражненията падаха надолу също като снежни парцали, а шумът на крилата им ми оказваше приспивно въздействие. Невъзможно е да се опише колко красиво се превъртаха гълъбите във въздуха, когато някой сокол се опитваше да отмъкне птица от общата маса. Тогава те с грохот, подобен на гръмотевичен, се спускаха надолу като жив поток, сплотени в една маса. Като се притискаха плътно един към друг, гълъбите се устремяваха напред по вълнообразна, начупена линия и под ъгъл, като се спускаха до самата земя и летяха над сокола невероятно бързо. След това те отново се издигаха вертикално нагоре като мощна колона, разтягаха се в една линия, която се виеше като огромен гигантски змей...

Целият народ от околността се беше въоръжил. Покрай брега на р. Охайо гъмжеше от мъже и момчета, които непрекъснато стреляха по прелитащите отдалече гости, които над реката летяха малко по-ниско. Унищожен беше голям брой от тях. Цяла седмица дори и повече населението се храни с месото на убитите гълъби, като при

това се говореше само за тях. През тези дни въздухът беше изпълнен с миризмата на този вид...

Може би няма да бъде излишно да се опитаме да определим броя на гълъбите, които едно такова ято наброява. Ако приемем, че ятото има ширина една миля (което в никакъв случай не трябва да се смята за преувеличено) и че птиците летят със споменатата скорост в продължение на три часа, без да спират, ще получим паралелограм от 180 квадратни английски мили (около 290 кв. км — б.а.). Ако се приеме, че на всеки квадратен метър се падат само по два гълъба, ще излезе, че ятото наброява 1 115 136 000 странствуващи гълъба.“

Нима е възможно това? Повече от един милиард птици в едно ято! Как би могъл човек да приеме тази астрономическа цифра за достоверна, като се има пред вид, че всички птици на Англия, събрани заедно, не могат да я достигнат. Може би пък големият учен наистина да греши! Тогава нека потърсим помощта и на други хора на науката, също толкова почтени и уважавани, може би те ще бъдат по-големи реалисти!...

Напротив! Оказва се, че и орнитологът Александър Уилсън наблюдавал през 1832 г. ято странствуващи гълъби в щата Кентъки. Според неговите изчисления то наброявало 2 230 270 000 птици, т.е. било двойно по-многочислено от ятото, за което говори Одюбон.

Рос Кинг пък разказва за ято странствуващи гълъби, което през 1866 г. засенчило слънцето в продължение на цели 14 часа. То било дълго 300 мили (480 км) и широко повече от километър и половина.

Уилям Бриджес изчислил, че ако всеки странствуващ гълъб от ятото, наблюдавано от Уилсън, изяде средно по 330 г храна на ден, то цялото ято би консумирало повече храна от дажбата на всички въоръжени хора през Втората световна война за същото време.

Печалната история на странствуващия гълъб започва с колонизирането на Северна Америка. Още първите заселници харесали вкуса на гълъбовото месо и започнали с всякакви средства да избиват птиците, а в началото на миналото столетие започнала и масовата търговия с тях. През 1805 г. в пристанището на Ню Йорк

започнали да пристигат корабчета, натоварени с убити гъльби, които намирали добър пазар, тъй като ги продавали съвсем на безценица. След възникването на големите градове в Щатите започва и така нареченият „Пиджин-бизнес“, т.е. търговия с месо от гъльби. Предприемчивите търговци създали цели организации за масово избиване на странстващия гъльб и за доставяне на месото в промишлените центрове.

Гъльбите били ловени с мрежи, били избивани с прашки и тояги, с пистолети и пушки. Някои дори се изхитрили за по-рентабилно да ги бият с оръдия, заредени с картуч. Писателят Майн Рид, този неповторим майстор на приключенския роман, разказва в своята книга „Ловни почивки“ за подобен лов на странстващи гъльби с оръдие:

„На другия ден — пише той — рано преди обяд се завърна с обратния параход нашият другар, който тайно закара гаубицата на уговореното място. Моят приятел, командирът на батареята, беше изпратил заедно с оръдието и един капрал, който трябваше да ни помогне при стрелбата с него.

Както и предполагах, това средство оправда нашите надежди. След всеки изстрел дъжд от птици се посипваше по земята. Само с един изстрел убихме 123 парчета. Към вечерта в торбите, с които се бяхме запасили, имаше повече от три хиляди гъльба.“

И така само в щата Мичигън били избивани от гнездовите колонии ежедневно повече от десет хиляди птици, които били разпращани за продан по цялата страна. Кампанията за изстребване на странстващия гъльб стигнала апогея си към седемдесетте години на миналото столетие. По това време в САЩ и Канада били избити и изнесени на пазара стотици милиони гъльба.

През 1878 г. при Притоски, щата Мичигън, били унищожени само за няколко седмици близо триста тона птици. Това било и началото на края! Търговията с гъльбово месо почнала да запада. Тя била преустановена напълно към 1895 г., когато не е имало повече

гълъби за избиване. Последният странствуващ гълъб бил уловен в Щатите през 1906 г., а в Канада — през 1907 г.

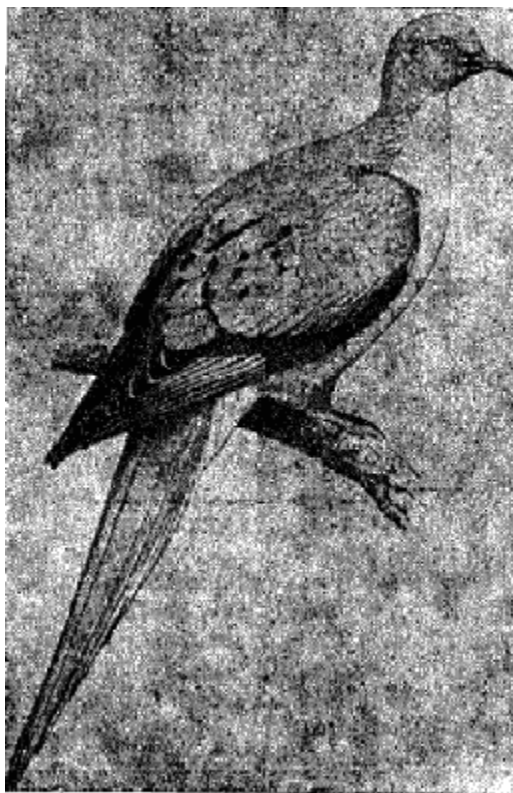
Зоологическото дружество в Цинцинати, щата Охайо, закупило още през 1878 г. четири двойки прелетни гълъба, които подарило на зоологическата градина в същия град. Последният от тези гълъби, наречен „Марта“, умрял в градината на 1 септември 1914 г. в 5 часа след пладне.

Така изчезнал и този вид, жертва на човешката алчност, безразсъдство и скудоумие.

Но нима не се е намерил един поне разсъдлив човек, който да се застъпи за злощастната птица? Справедливостта изисква да се каже, че в Съединените щати се чували трезви гласове в защита на странствуващия гълъб, за ограничаване на неговото хищническо изстребване. Стигнало се дори дотам, че през 1848 г. в щата Масачузетс бил гласуван закон, който забранявал лова на гълъби с мрежи. Това било наистина една разумна мярка, тъй като само с едно замязане на птицеловната мрежа били улавяни по стотици птици наведнъж. Както съобщава Брем, един пенсилвански птицеловец успял да открие и хване повече от двеста гълъба с едно простиране на мрежата. Веднъж той уловил само за един ден около шест хиляди гълъба.

Примерът на масачузетските законодатели скоро бил последван и от други. През 1851 г. в щата Вермонт странствуващите гълъби, както и много други ловнопромишлени птици били поставени под закрилата на закона, като ловът им бил регламентиран. Подобни мерки били взети и от други щати, но за съжаление те останали само на книга, единствено като документ за добрата воля на законодателя — на практика никой не ги спазвал. Печалният резултат от това бил, че в продължение на едно столетие на огромната територия на Северна Америка не бил забелязан да прелети вече нито един странствуващ гълъб. Днес е останал само невероятният спомен за астрономическата численост на ятата диви американски гълъби, едно изобличително свидетелство за варварството на „пиджин-бизнесмените“.

Всичко, което е останало да ни напомня за странствуващия гълъб, са отделни кости, цели скелети и някои препарирани птици в различни музеи на света.

Последният странствуващ гълъб, умрял в зоологическата градина в Цинцинати, щата Охайо, на 1 септември 1914 г.

Не можем да отменим едно куриозно съобщение отпреди 70 години в нашия периодичен печат, свързано със странствуващия гълъб. То е отпечатано в сп. „Ловец“, брой 10 от 1910 г., и гласи:

„10 000 долара (50 000 лева) за едно птиче гнездо. Разбира се, че такова нещо само в Америка може да бъде. Допреди малко в Съединените държави (САЩ — б.а.) с милиони е имало един прелетен гълъб, който напоследък, ясно, съвсем е изчезнал. Макар че тия животни бяха преследвани от ловците с голяма алчност, все пак с това тяхното рапидно изчезване никак не може да се обясни. Мнозина учени американци отдават причината на някаква епидемична болест. Но тъй като гълъбите за земеделието бяха много полезни, то се изписва такова огромно възнаграждение, като се надяват, че щом се намери едно гнездо, в околността му ще има и повече, та да започнат да

развъждат тоя полезен дивеч. — И бележката завършва: —
Поука и за нас!“

Сега и ние можем да кажем, че печалната история на странствуващия американски гълъб трябва да ни служи като добър пример за това, как не трябва да се отнасяме към природата, към животинския свят.

Сега се пазят следните препарирани екземпляри от странствуващия гълъб, кожи от него, скелети и отделни кости в различни музеи:

В Северна Америка: Ню Йорк, Чикаго, Сан Франциско, Лос Анджелис, Оуклънд, Беркли, Спрингфийлд, Девънпорт, Гринел, Лорънс (Канзас), Кембридж, Уорсестър (Масачузетс), Ан Арбър, Блумфийлд Хилз (Мичигън), Минеаполис, Нортфийлд, Делауар, Уинипег, Отава, Квебек, Торонто.

В Европа: Лондон, Нотингъм, Уейкфийлд, Шефилд, Брюксел, Виена, Париж, Поатие, Руан, Хамбург, Лайден, Лайпциг, Щетин, Амстердам, Нийметен, Генуа, Берген, Осло, Гьотеборг, Единбург, Лунд, Малмьо, Стокхолм, Базел, Женева, Ньошател, Кардиф (Уейлз). Зоологическият музей на Московския държавен университет притежава един препариран странствуващ гълъб. В Азия само Токио притежава препариран странствуващ гълъб.

Дългоопашатият каролински папагал (*Conuropsis carolinensis carolinensis*) също като странствуващия гълъб е станал жертва на унищожителното нашествие на „белоликите“ из девствените простори на северноамериканския континент. Неговата трагична съдба напомня много тази на странствуващия гълъб.

Каролинският папагал е единственият вид от клиноопашатите папагали, разпространен в Северна Америка. Без преувеличение може да се каже, че тази сравнително дребна птица била един от най-красивите представители на северноамериканската орнитофауна. Преобладаващият цвят в нейната окраска бил тъмнотревистозелен, като обикновено на гърба бил по-тъмен, а на коремната страна значително по-светъл до жълтеникав. Предната част на главата от човката до зад очите била оранжева, а задната част на главата и врата,

както и гърлото на птицата били жълти. Хълбоците и основата на маховите пера били жълти, а опашката — зелена.

Според известния американски натуралист Александър Уилсън (1766–1813) каролинският папагал предпочитал буйно обраслите с гори речни низини, граничещи с по-големи потоци и обширни кипарисови блата, характерни за много от южните щати на САЩ. Освен това обикновен биотоп за него били необработените буренявали местности в окрайниците на горите. Вечерта се прибирали да нощуват в дупките и хралупите на стари дървета. Тази птица се срещала често и край солниците, където долитала да яде... сол. За тази нейна необикновена привичка свидетелствува пак Уилсън:

„Странно е, че те много обичат да ядат сол. Ето защо човек винаги може да ги наблюдава край солниците в такова количество, че покриват цялата площ... Понякога те се явяват тук в такова множество, че наоколо не се вижда нищо друго освен тяхното красиво и блестящо оперение.“

Каролинският папагал бил изтребен в резултат на човешкото неблагоприятие и безразсъдство. Препарираният екземпляр от тази птица, който се пази в сбирките на Централния природонаучен музей в София, е един от редките експонати в света. На корицата на тази книга е дадена неговата снимка

Биологията и екологията на каролинския папагал не са били добре познати. Известно е, че те снасяли от две до пет бели яйца в дупки на големи дървета на значително разстояние над земята. Според други сведения, дадени на зоолога Брюстър от местни жители, понякога птиците изграждали гнездата си от пръчици върху чатали на клоните на малки кипариси в Северна Флорида. За техните яйца се казвало, че са били белезникави. Според Гринуей не може да има съмнение в това, че каролинските папагали нощували в кухи дървета, тъй като съществували наблюдения да са правели това, когато се намирали на затворено във волиери.

Гринуей е на мнение, че каролинският папагал не е мигрирал през зимата, тъй като птиците постоянно били виждани през зимните месеци в своя район на разпространение. Уилсън съобщава, че наблюдавал едно ято на Мисисипи по време на снежна виелица.

Полетът им бил бърз и вълнообразен, а гласът им — висок и креслив. Храната им се състояла главно от семена на различни видове дървета: кипарис, клен, бряст и др.

В миналото, дори през втората половина на XIX столетие, дългоопашатият каролински папагал бил обикновен почти за цяла Северна Америка, като стигал дори до 42° северна ширина. Измежду всички останали видове северноамерикански папагали само каролинският достигал толкова на север, при което съществуват сведения, че понасял сравнително леко суровия климат на тези места. Някога по време на процъфтяването на вида ареалът на каролинския папагал обхващал щатите Флорида, Тексас, Оклахома, Виржиния, Канзас и Небраска, при което отделни ята били наблюдавани и по север — в щата Пенсилвания и дори по бреговете на Великите езера.

Пак Уилсън описва интересна картина на многобройно ято каролински папагали:

„Когато те се спуснаха на земята, отдалече можеше да се стори на човек, че сякаш там са разстлали пищен зелен ковчег с оранжево-жълти шарки, а след това цялото ято излетя на близкото дърво, като осея не само клонките, но и най-тънките вейчици... След като стрелях, убих и раних няколко птици, известно време ятото кръжеше над

убитите си родственици, а след това отново кацна върху невисоко дръвче на двадесетина крачки от мястото, където се намирах. При всеки нов изстрел на земята падаха все повече птици, но въпреки това останалите съвсем не желаеха да отлетят...”

Описаният от Уилсън случай, при който ятото дългоопашати каролински папагали не избягали от мястото, където са паднали убити другарчетата им, не е единствен. Такава била обикновената практика на тези птици и тя ги превръщала в лесна плячка на фермерите, които избивали птиците, когато нападали градините им.

Разбира се, не само фермерите преследвали тези птици, които нападали овощните им градини с пронизителни крясъци „кви-кви-кви!”. Още през миналото столетие тази великолепно оперена птица била обект на усилено преследване от страна на професионалните птицеловци. Наистина тя не представлявала желан и евтин деликатес, какъвто бил например странствуващият гълъб, но в замяна на това нейното гиздаво оперение я правело една от най-търсените птици за стайно отглеждане. Освен това първите преселници наричали тази птица „говореща“, тъй като подобно на много други видове папагали умеела да произнася няколко думи.

Натуралистът Алън се възмущава, че стотици и хиляди от тези красиви птици попадали всяка година в мрежите на птицеловците по горното течение на р. Сент Джон в щата Мейн, граничещ с Канада, и били изпращани за продан в северните градове.

Но бедата била не само в това, че фермерите и птицеловците преследвали и унищожавали красивата птица. Главното било, че колкото повече растяло населението на областите, където живеел каролинският папагал, толкова повече била изменяна и унищожавана средата на обитание на каролинския папагал. В резултат на всичко това вече към края на XIX в. каролинският папагал бил изстребен в много райони на Съединените щати. Ареалът на оцелелите ята се ограничил около Мексиканския залив и по долното течение на великата река Мисисипи. Но безпощадните и неуморни преследвачи не я оставили на мира и тук. Известният американски орнитолог Франк Чапмън регистрирал през 1904 г. последното ято от 13 птици, които той имал

възможност да наблюдава на северния бряг на езерото Окичоби в залива на Тейлър в щата Флорида. Друго многобройно ято било видяно в същия щат през 1920 г., но истината за това съобщение не била потвърдена.

Сега със сигурност се знае, че последната птица била колекционирана по източното крайбрежие — Педжит Крийк и Бревърд Каунти, от Е. А. Меърнз на 18 април 1901 г. Последният дългоопашат каролински папагал умрял на затворено през 1914 г. в зоологическата градина на Цинцинати. Както вече казахме, през същата година и същия месец — септември, умрял тук и последният странстващ гълъб.

От Маккланг научаваме и следното:

„През 1936 г. всички, на които е скъпо запазването на дивата природа, били зарадвани от съобщението на група опитни орнитолози, които уж били открили ято каролински папагалчета в блатистите гори на р. Санти в щата Южна Каролина. Повечето от учените обаче смятат, че е станала някаква грешка — във всеки случай никой повече не видял това ято. При това значителна част от горите в долината на Санти наскоро били изсечени при прокарването на електрическа линия с високо напрежение!“

Дългоопашатият каролински папагал бил известен още с два лесно различими подвида, които били открити някога в Северна Америка източно от Големите равнини: *C. c. carolinensis* и *C. c. ludoviciana* и *Conuropsis fraterculus*, известен само по една раменна кост.

От дългоопашатия каролински папагал са останали малко скелети и препарирани кости, които се пазят като най-редки и скъпи експонати в различни зоологически музеи и сбирки в света. Ето някои от тях: Ан Арбър, Бъркли (Калифорния), Блуменфийлд Хилз (Мичигън), Кембридж (Масачузетс), Чарлстън, Чикаго, Кливлънд, Девънпорт (Айова), Лорънс (Канзас), Лос Анджелис, Минеаполис, Ню Йорк, Филадельфия, Питсбърг, Сан Франциско, Торонто, Уорсестър,

Спрингфийлд, Квебек, Санта Барбара, Лондон, Единбург, Женева, Хамбург, Париж, Осло, Стокхолм и др.

Националният природонаучен музей в София притежава един отлично запазен препариран екземпляр от тази красива птица.

Безкрилата гагарка (*Alca impennis*), наречена още **гигантска гагарка** или **голям пингвин**, в миналото е била широко разпространена. Трябва да се каже, че тя е колкото американска, толкова и европейска птица.

На мнозина е известно, че пингвини се срещат само в антарктическата зона на южното полукълбо и на север те достигат най-много до Галапагоските острови в Тихия океан, а по западното африканско крайбрежие гнездят до 17° южна ширина. Малцина обаче знаят, че наименованието „пингвин“ е дадено най-напред на безкрилата северна алка, за която става дума тук. Едва впоследствие представителите на разряда *Sphenisciformes* били наречени пингвини.

В далечното минало се смятало, че безкрилата гагарка обитавала само най-северните морета, но по-късните проучвания и по-специално изследванията на натуралистите Улей и Стеенстръпс опровергали това. Днес с положителност се знае, че тази птица е гнездила в Гренландия и Исландия, че се е срещала на п-ов Лабрадор, на Фарерските и Хибридските острови. Цели колонии обитавали атлантическото крайбрежие на Северна Америка — от Бафинова земя до Флорида. По европейското крайбрежие на Атлантика понякога тя стигала до Бискайския залив. През 1870 г. един екземпляр бил уловен в пристанището на Кил — Германия, а през 1830 г., както съобщава Науман, трупът на една безкрила гагарка бил изхвърлен на нормандския бряг във Франция. Според Стеенстръпс в предисторическо време тази птица била широко разпространена по датското крайбрежие. От намерените фосилни останки е установено, че преди около 600 хиляди години, когато климатът на Европа бил студен поради господстващия тогава ледников период, безкрилата гагарка обитавала и южните райони на Апенинския полуостров.

Безкрилата гагарка била едра птица, поне в сравнение с повечето антарктически пингвини. Тя била голяма колкото гъска и достигала на дължина до половин метър, а най-едрите представители на вида — и до 90 см.

Оперението на безкрилата гагарка било твърде „изискано“ — гърбът ѝ бил черен, коремната страна — снежнобяла, а гушата — кестенява. Над очите си тя имала по едно твърде характерно бяло овално петно. Меродавното мнение е, че именно заради тези бели надочни петна я нарекли „pen gwin“ („пин-гуин“), което ще рече „белоглав“. Някои автори са на мнение, че кръстници на безкрилата гагарка са английските моряци, които заради недоразвитите ѝ крила я нарекли „pin wing“ („пин-уйн“), което пък означава „крило-фуркет“. Недобре осведомените тълкуватели на името на тази птица търсят неговия произход от латинската дума „pingus“, което на български значи „тлъст“ (птицата наистина имала под кожата си изобилна тлъстина).

Но така или иначе първоначалното наименование на безкрилата алка се превърнало чрез руската транскрипция в „пингвин“, а от руски език преминало и у нас така.

За да завършим описанието на безкрилата гагарка, трябва да кажем, че тя, както подсказва самото ѝ наименование, притежавала съвсем недоразвити крила. С тях тя не можела да лети, макар и да били снабдени с махови пера, но в замяна на това пък била отличен плувец и гмурец, при което закърнелите ѝ крила ѝ служели отлично за гребане под водата. Краката и здравият масивен клюн на безкрилата гагарка били черни.

Женската гагарка не правела гнездо — тя снасяла направо върху камъните едно-единствено сравнително едро яйце през годината. То било дълго до 15 см, а на цвят било сиво-зеленикаво, изпъстрено с дребни неправилни черни и канелени петънца.

Няма съмнение, че ниската размножителна способност на безкрилата гагарка е изиграла своята роля за намаляване числеността на вида, но в никакъв случай не може да се смята, че тя именно е станала причина за нейното окончателно измиране. Главен фактор за това било преди всичко безпощадното преследване на птицата от човека в продължение на цели три столетия — от първата половина на XVI в. докъм средата на XIX в. До времето, когато хората започнали безогледно да преследват злощастната птица, нейните популации били огромни. Преломът настъпил едва тогава, когато корабите започнали редовно да посещават островите и крайбрежията, където колонии на безкрилата гагарка били многобройни. Така както пингвините в района

на Антарктика и до днес посрещат с доверие хората, безкрилите гагарки на времето без боязън, с любопитство и доверие посрещали двукраките същества. Но хората не оценили доверието на птиците; те като последни варвари се нахвърляли върху тях с тояги и ги избивали най-безмилостно. И моряците, и рибарите били еднакво жестоки. Месото на птицата било вкусно, а едрите ѝ яйца представлявали деликатес за корабните екипажи.

Френският флотски капитан Малавуа оставил името си в историята на зоологията само благодарение на безкрилата гагарка. В своите спомени той разказва, че през 1534 г. моряците от неговия кораб убили по американското крайбрежие за един ден повече от хиляда птици.

Според признанието на друг моряк той и неколцината му другари само за половин час избили толкова от тези птици, че напълнили с техните трупчета цели две лодки. Но позорен рекорд в безпощадното избиване на злощастните птици поставил някой си Жак Картие, който за един ден убил със сопа хиляда безкрили гагарки.

След като европейските колонисти нахлули в Новия Свят, остров Нюфаундленд, на които гнездели огромни колонии безкрили гагарки, станал неизбежно пристанище за рибарските и китоловните кораби, които спирали тук, за да си набавят прясна храна. Ето какво пише капитан Ричард Уйтбърн, който често акостирал на острова в началото на XVII в.:

„Моряците избиваха с тояги птиците и пренасяха с лодките стотици от тях наведнъж. Сякаш господ е създал тези жалки същества толкова простодушни, само за да служат на хората за прекрасна храна.“

Няколко музейни експоната — това е всичко, което е останало от безкрилата гагарка

В началото на XIX в. по времето на Наполеоновите войни френският кораб „Ферое“ под командването на капитан Петер Хансен имал път до о-в Исландия и моряците му избили хиляди безкрили гагарки. Освен това те препълнили лодките с яйцата на тези птици, така че при люшкането им от вълните те падали в морето. Хрониката съобщава, че цели купища от убити птици, натрупани по брега, останали да гният, тъй като поради приближаващата буря корабът трябвало бързо да отплува в открито море.

Историята на нелетящия гълъб от Маскаренските острови сега се повторила с безкрилата гагарка. Всички кораби, които имали път покрай островите, обитавани от тлъстата и вкусна птица, се отбивали на тях да попълнят хранителните си запаси с прясно месо, а по време на размножителния период и с яйца. И това продължило дотогава, докато нейното количество съвсем намаляло.

Безкрилата гагарка изчезнала най-напред по северноамериканското крайбрежие, а след това и от отделните острови. Най-дълго се запазила в Исландия, където се срещала и в най-големи количества. По-точно казано, безкрилата гагарка обитавала не

самия о-в Исландия, а съседните на него по-малки островчета. Тези скалисти островчета били така недостъпни, че рядко някой кораб се решавал да хвърли котва край техните стръмни брегове.

Особено надеждно убежище за оредялата птица били Птичите острови, разположени на югозапад от о-в Исландия. Едно от тези островчета било наречено от исландските рибари Гайърфугласкиер, т.е. Остров на безкрилата гагарка (на исландски език „гайърфугл“ значи „безкрила гагарка“), или Остров на пингвините. Колкото и недостъпно да било това островче поради изобилстващите тук подводни скали, които го заобикаляли като каменен венец, и поради стръмните му брегове, все пак исландските рибари редовно го посещавали, за да избиват птиците, да събират пух и яйца.

Към края на XVII в. и тук гагарките намалели дотолкова, че ловът им престанал да оправдава риска, свързан с акостирането на острова. Най-сетне злощастната птица била оставена на мира!... Но и това не било задълго. След няколко десетилетия птиците наново се размножили. Започнало отново тяхното преследване и избиване. В началото на XIX в. на два пъти (през 1808 и 1813 г.) военни кораби посетили о-в Гайърфугласкиер, примамени от вкусното месо и още повкусните яйца на безкрилата гагарка.

Набезите на Гайърфугласкиер продължили до началото на 1830 г., когато по неизвестни причини, най-вероятно поради силно земетресение, островът потънал във водите на океана. Голяма част от останалите живи гагарки образували гнездова колония на един от съседните острови — о-в Елдей.

Сега започнала втората част на трагедията — епилогът. Тъкмо около това време уредниците на природонаучните музеи от цял свят, които познавали историята на другите видове изчезнали птици през историческо време и предвиждали края на безкрилата гагарка, вместо да апелират за нейното запазване, започнали да закупуват на баснословни цени живи и убити гагарки и яйца от тях. Не останали поназад и частните колекционери. Това станало причина за нов унищожителен подход срещу последните оцелели птици. Отново влезли в действие мрежите и тоягите.

Според сведения на Брем „някой си Хоудмундзън“ посетил през 1830 г. на два пъти о-в Елдей, при което първия път уловил 12 (или 13) безкрили гагарки, а втория — 8. На следната година той отново

организирай експедиция на острова. Този път били хванати 24 птици, част от които били държани дълго време във волиери. През 1833 г. били убити 13 птици, през 1834 г. — 9, през 1840 г. (или 1841 г.) — само 2. През 1844 г. били хванати и удушени на о-в Елдей последните две безкрили гагарки. Ето и историята на този безславен подвиг:

„На 4 юни 1844 г. една лодка приближила на разсъмване о-в Елдей. В нея се намирали 14 рибари, дошли тук да опитат щастieto си. Вълните с грохот се разбивали в мрачните скали на острова и само трима смелчаци успели да скочат на брега (имената им заслужават да бъдат споменати, тъй като те са убили последните две безкрили гагарки: Ислефсон, Кентилсон и Барндсон — б.а.).

Щом зърнала приближаващите се хора, последната двойка безкрили гагарки се вдигнала от твърдото си гнездо. Двама от рибарите ги хванали и удушили. Третият взел единственото яйце, но забелязал, че то имало малка пукнатина и с яд го строшил в камъните...”

Така на 4 юни 1844 г. приключила печалната история на още едно престъпление по отношение на животинския свят на нашата планета.

Ето какво пише по този повод старейшината на природозащитниците в Европа и света проф. д-р Бернхард Гжимек:

„Рибарите, които убили на о-в Елдей двете последни алки-великани, извършили едно злодеяние с по-фатални последици от това на гърка Херострат, който запалил храма на Ефес, за да обезсмърти името си. И преди това, и след това хората са строили нови храмове и са ги опожарявали, обаче даден вид животни, последната двойка от които измира, без да остави потомство, човечеството никога не може да сътвори отново. Ние сме в състояние да строим небостъргачи и да унищожаваме цели континенти с атомни

бомби, но да сътворим отново умрял дъждовен червей,
това не можем да направим...”

Знае се, че по настоящем в различни музеи на света са запазени около 70 препарирани безкрили гагарки, 3 от които се намират в Америка, а останалите са в Европа. В Англия се пазят 21 експоната, в Германия — 20, в Съветския съюз — 2, а останалите са пръснати в различни европейски страни. Освен това са запазени и повече от 20 пълни скелета и части от скелети, както и няколко одрани кожи. В музейни и частни сбирки се намират и много яйца, които днес струват баснословни суми. За една яйчена черупка богатите музеи и колекционерите плащат до 600 фунта стерлинги, което по сегашния курс се равнява на повече от 1000 лева. Една кожа на безкрила гагарка струва около 20 000 фунта стерлинги, което се равнява на пазарната стойност например на повече от 10 автомобила от най-реномираната марка.

Днес Съюзът на орнитолозите в Съединените щати нарича своя печатен орган „Гагарка“ в памет именно на безкрилата гагарка, първата американска птица, унищожена от човека.

Лабрадорската гага (*Camptorhynchus labradorius*), наричана още **лабрадорска патица**, една от най-красивите морски птици, била унищожена малко по-късно от безкрилата гагарка.

Тази сравнително дребна водоплаваща птица, която обитава северноамериканското крайбрежие на Атлантика, била твърде изящна. Мъжкият се отличавал със скромното си, но красиво оперение. Главата му била снежнобяла с изключение на черната линия, преминаваща през горната част на главата; тънката шия също била бяла, с кадифеночерна „огърлица“, гръбната част, кръстът, покривните опашни пера и опашката били черни, маховите пера и долната страна на тялото също били черни, а крилните пера — бели. Човката била черна или кафеникава, а в основата си — жълта или оранжева. Очите ѝ били червеникаво-светлокафяви до жълти. Женската се отличавала със сиво-кафеникавото си оперение, с една белезникава линия зад очите и белезникаво гърло. На крилата си имала по едно чисто бяло оцвете. Човката ѝ била като на мъжкия. Краката също били жълти.

Според Робърт Мак-Кланг и Гринуей лабрадорската патица винаги била доста рядка, дори и през XVII в. През есента и зимата тя се придържала към източното крайбрежие на Съединените щати — от провинция Нова Шотландия до щата Ню Джърси и дори по-на юг. Наблюдавана е в залива Фанди и на о-в Лонг. По-многобройни били птиците по лабрадорското крайбрежие и по-специално в залива Сент Лорънс (Свети Лавренти). Предполага се, че са гнездили и отглеждали малките си по южното крайбрежие на п-в Лабрадор, а може би и на крайбрежните островчета, както правят и до днес техните близки родственици — другите видове патици.

Яйце на безкрила гагарка

Биологията на лабрадорската гага не била добре позната. Малко са сведенията, с които науката разполага за нейния начин на живот. Както научаваме от Мак-Кланг, тя предпочитала закътаните и плитки заливчета и ловяла по пясъчното им дъно рачета и други дребни животни. Гринуей пише, че през зимата лабрадорската гага била откривана в пясъчните заливи и естуарии. Била страхлива и предпазлива, като не допускала близо до себе си хора. Обикновено прелитала на малки ята от десетина птици, но най-често можело да се видят единични екземпляри или двойки.

Месото на лабрадорската гага не било особено вкусно, но все пак ловците не пропускали да стрелят по нея, когато попаднела в обсега на ловната им пушка. Освен това я ловели с въдица, като за стръв поставяли месо от мида. Но макар и месото ѝ да не било деликатесно, тя често била излагана в месарниците на крайбрежните атлантически градове на САЩ: Ню Йорк, Ню Джърси, Балтимор, и др. Единодушно е мнението на специалистите, че тя често се разваляла, преди да бъде продадена.

От красивата и изящна лабрадорска гага са останали в наши дни само 48 препарирани екземпляра в различни зоологически музеи в света

Още преди войната за независимост през 1775–1783 г. всяко лято от Нова Англия се отправяли голям брой кораби за Лабрадор, които превозвали ловци за пера и яйца на гаги и други морски птици. Те пристигали тук или по време на гнездовия период, или малко по-късно, когато птиците линеели и били съвсем безпомощни. Тези набези продължили докъм средата на XIX в. Още през 1844 г. тя била рядка в зимния си район. По време на гражданската война в САЩ (1861–1865 г.) лабрадорската патица вече силно намаляла навсякъде в ареала си.

Според някои автори последната лабрадорска патица била убита в залива Халифакс по атлантическото крайбрежие на САЩ още през 1825 г. Но явно е, че по-достоверни са сведенията на Гринуей и Мак-Кланг, според които последната лабрадорска гага и сега се пазела в сбирката на Смитсъновия институт във Вашингтон. Има още едно съобщение, което се смята за съмнително поради загубването на екземпляра, за който се твърди, че през 1878 г. някакъв малчуган застрелял друга лабрадорска гага в разлива на р. Чемунг, Елмира в щата Ню Йорк. И така изминали са повече от сто години от деня на изчезването на този най-изящен вид патица.

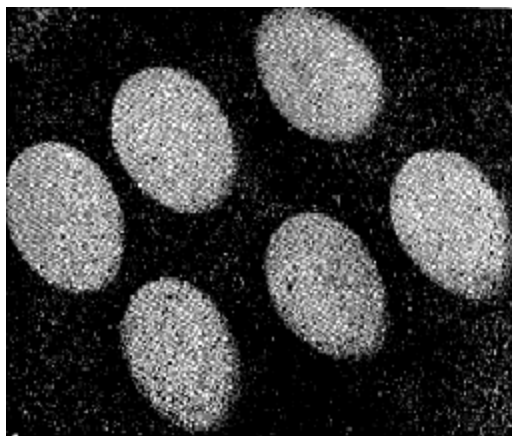
До наши дни от злощастната птица са останали само 48 препарирани екземпляра, които грижливо се пазят в различни зоологически музеи и научни институти в света. Някои от тях се намират в музеите на: Албъни, Бостън, Бруклин, Чикаго, Вашингтон, Монреал, Амиен (Франция), Лондон, Ливърпул, Кембридж, Дъблин, Дрезден, Франкфурт, Хелберщат, Лайден, Виена, Ленинград.

Източният степен тетрев (*Tympanichus cupido cupido*), наречен още степна кокошка, е северноамериканска птица. Наречен е така, защото населявал източните райони на Северноамериканския континент за разлика от западния степен тетрев, който и до днес се среща в някои запазени участъци в западните райони на САЩ. По външен вид и поведение двата вида тетреви си приличат извънредно много.

Все пак биологията и екологията на източния степен тетрев не са били много познати. За външния му вид се знае, че това била плътна птица с квадратна опашка и дълги снопчета пера отстрани на шията. Известно е още, че всяка пролет по време на брачния период мъжките тетреви подобно на всички тетреви по света се събирали да токуват, като изпълнявали пред женските сложен ритуал на ухажване. Те надували оранжевите си подкожни торбички, разположени на шията под снопчетата пера, и „гърмели“, като рязко изпускали въздух, от което се получавал звук, напомнящ глухо и често барабанене.

Налага се да кажем, че всички сведения за тази птица ние черпим от меродавната книга на Робърт Мак-Кланг „Изгубената дива Америка“, издадена в САЩ през 1969 г.

Както съобщава Мак-Кланг, през периода, когато територията на САЩ се намирала под колониалното господство на Великобритания, ареалът на източния степен тетрев се простирал от Нова Англия до Виржиния, а по всяка вероятност и до Южна Каролина. По това време той бил твърде многоброен. Около Бостън птиците се срещали толкова много, „че при наемането си слугите поставяли пред бъдещите си господари условието да не се сервира на трапезата месо от тетрев всеки ден през седмицата“.

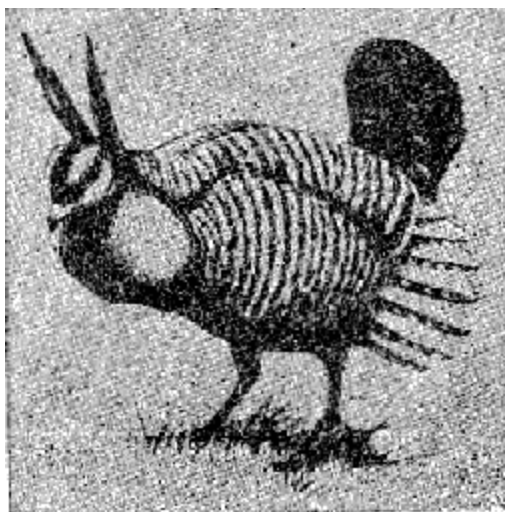

Яйца на лабрадорска гага

Така или иначе месото на източния тетрев било толкова вкусно, че птицата била преследвана и избивана най-интензивно. В резултат на това още по времето, когато започнала войната за независимост, в много райони нейното количество силно намаляло. Дори в щата Ню Йорк тя станала толкова рядка, че през 1871 г. бил предложен закон „За опазване на степните тетреви и другия дивеч“.

В резултат на неограничения спортен лов и промишленото избиване на източния тетрев, както и на нарушаването на гнездовия им район и на средата на съществуване от „топора и плуга“, числеността на птицата започнала катастрофално да намалява по целия ѝ ареал. Вече към средата на миналото столетие източният степен тетрев станал голяма рядкост, а в началото на 70-те години той бил изтребен почти навсякъде с изключение на о. Матрас-Нивярд. Проведената през 1890 г. таксация показала, че на острова имало само 200 птици, а през 1906 г. те останали едва 77. През 1907–1908 г. на острова бил организиран резерват с площ 650 хектара. Бил назначен и надзирател, който трябвало да пази птиците от котки и други хищници. В резултат на това броят на птиците почнал постепенно да се увеличава и след десетина години (през 1916 г.) на острова имало повече от 2000 екземпляра. По всичко личало, че видът се възражда. Но за зла участ през 1916 г. над резервата врълетяло бедствие. В гората избухнал пожар, който обхванал почти 50 кв. км пространство. Повечето от гнездата със снесените в тях яйца, както и голям брой млади и възрастни птици загинали. При това злото не било само това — на следващата година в района се размножили много ястреби-кокошкари, които се нахвърлили върху тетревите и нанесли сериозни загуби на

популацията. От 2000-те птици, които обитавали острова само една година преди това, останали по-малко от 100.

Последният жив източен степен тетрев, наречен още степна кокошка, е виден за последен път през 1932 г.

Ограниченият ареал на източния степен тетрев в малък горски участък, болестите и стихийните бедствия най-сетне си казали думата. Наистина в продължение на 3–4 години популацията на острова бързо нараснала и към 1920 г. птицата наброявала вече 600 екземпляра. Но след това без видими причини тя бързо започнала да оредява и към 1925 г. останали едва около 25 птици, при това предимно мъжки. Несъмнено източният тетрев бил обречен на изчезване. През 1932 г. останал жив един-единствен стар петел, който бил виден за последен път на 11 март същата година.

И Мак-Кланг привежда в книгата си редакционната статия — некролог за степния тетрев, написана в местния „Вестник Винярд“ от редактора му Хенри Витл Хау. Следният откъс от нея може да послужи като епитафия не само на тази птица, но и на всички останали изчезнали видове: „Ние станахме свидетели на безвъзвратността, която никога вече не ще бъде осветена от нито един светлинен лъч. Ние се докоснахме с реалността на пълното измиране.“

Ескимоският свирец (*Numenius borealis*) принадлежи към разред *Дъждосвирцови* (*Limicolae*).

Ескимоският свирец е сравнително малък измежду свирците и прилича много на *малкия свирец* (*Numenius minutus*), който обитава

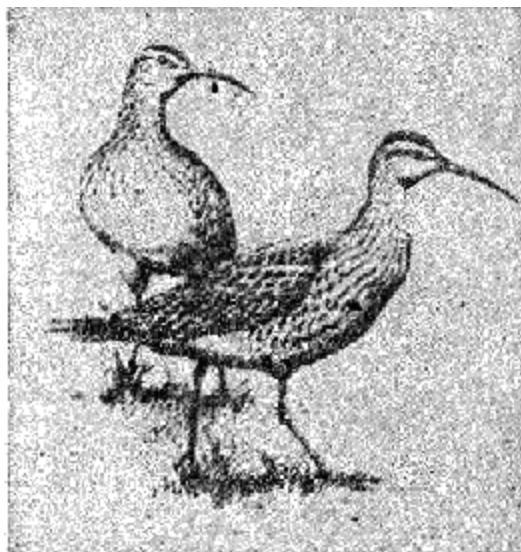
Далекоизточния район на Съветския съюз. Дължината на крилата му е 20–21,5 см. Гръбната му страна е тъмнокафява, а краищата на перата му са черни. Горната част на гърдите има тъмнокафяви ивици. Маховите му пера са кафяви без ивици. Перата на гърдите и хълбоците са белязани с широко „V“. Човката му е черна, в основата на долната челюст е по-бледа, а понякога жълта. Очите му са тъмнокафяви, а краката — сивкавосини. Полов диморфизъм липсва.

Известно е, че в миналото птицата мътела в тундрата, на север от горната граница на гората в северния район на Макензи — Канада, а на запад — по крайбрежието на Нортън Саунд, Аляска. Има сигурни данни, че ескимоският свирец е мътел в северните области на Канада — между реките Макензи и Копърмайн. Според други автори е възможно свирците да са мътели в залива Хъдзън. Гнездени и мътели в неплодородни области, необрасли с дървета, близо до бреговете на Северния ледовит океан. Били намирани в открити територии, в тундрата, близо до блата. През зимата мигрирали на юг и стигали до пампасите на Аржентина.

Най-вероятно е гнезденето и мътенето да са започвали след пристигането на птицата в тундровите райони на Северна Канада в края на май или началото на юни до началото на юли. Гнездата им били съвсем примитивни — ямички и изобщо земни вдлъбнатини, напълнени с гнили листа, а понякога и с малко суха трева.

Ескимоският свирец се хранел с насекоми и охлюви, както и с плодове, особено с плода на мечото грозде. По време на прелета си в района на Скалистите планини изяждали много скакалци и яйцата им. Кацали и в разораните ниви, за да търсят ларви и гъсеници на зимните нощенки, изровени от плуга.

Ескимоският свирец извършвал продължителни трудни миграции от крайните райони на Северна Америка, през цялата северна и централна част на континента и стигал чак до Аржентина и Чили. Виждали са го дори и на Фолклъндските острови преди едно столетие, но специалистите са на мнение, че птиците са могли да долетят тук случайно.

Сега ескимоският свирец може да се види само в музеите

В труда си „Червената книга“ Фишър, Саймън и Винсент пишат за миграциите на ескимоския свирец следното: „С усвояването на Средния Запад и с разпространението на ловното оръжие в Северна Америка в края на деветнадесетия век започнал масовия отстрел на доверчивата и смела птица. Точно по това време били установени твърде интересните маршрути на мигрирането ѝ. През своите най-добри дни ескимоският свирец безусловно прекарвал годината така: през лятото той гнездял непродължително време в тундрата на север от Канада, както сочат очевидци на Макензи, и (според мнението на повечето специалисти) на Аляска, а може би на о-в Франклин (Канадски арктически архипелаг), в района на залива Унгава в провинция Квебек, предположително в Киватине и в квебекската част на Хъдзъновия залив и залива Джеймс. След това той прелитал покрай източното крайбрежие на Северна Америка или наблизо до него, минавал Карибско море и Южна Америка през Бразилия и зимувал в Аржентина и Южно Чили. Тук обикновено ескимоският свирец долитал до провинция Чубут в Северна Патагония и до остров Чилое... Той се връщал по неизвестен път през Южна Америка, през Централна Америка, където се отклонявал от маршрута на есенния си полет (по отделни сведения са го виждали през пролетта в Гватемала и Мексико), заобикалял тексаското крайбрежие на Мексиканския залив и по средното течение на Мисисипи следвал пътя към гнездовия си район.“

Понякога мигриращите ята на ескимоския свирец бивали разпръсквани от силни ветрове или тропически циклони, като отделни птици били отнасяни чак в Шотландия и Ирландия. На островите на Великобритания са били открити половин дузина птици, отнесени тук от силни циклонални бури.

Според данни на Гринуей през последните петдесет години са били уловени, убити или наблюдавани едва няколко екземпляра от ескимоския свирец. Един екземпляр бил уловен на 29 август 1932 г. в Бетл Харбър, точно на север от пролива на о-в Бел. Две седмици по-късно четири птици били отбелязани в Монтаук Пойнт на о-в Лонг. През февруари 1937 г. един надежден според Гринуей наблюдател видял две или три птици в източната част на периферията на Буенос Айрес, столицата на Аржентина. Що се отнася пък за Съединените щати, последната птица била застреляна в Норфолк, щат Небраска, на 17 април 1915 г. Една птица била наблюдавана по крайбрежието на Тексас през 1962 г. В Аржентина последната птица била убита на 11 януари 1925 г., а на Уестиндийския о-в Барбадос един екземпляр от ескимоския свирец бил уловен през септември 1964 г.

Фишър, Саймън и Винсент дават в „Червената книга“ следните данни по този въпрос:

Според тях наблюденията от края на миналото столетие и началото на нашето показват, че през пролетния прелет ескимоският свирец ставал жертва на ловците от централните щати, а през есента — на тези от източното крайбрежие на Канада и Съединените щати. До 1875 г. обикновено прелитали големи ята, които след това съвсем намалели, а в началото на нашето столетие могло да се видят само отделни екземпляри. От прелитащите през есента ескимоски свирци за последен път са били видени: в Илинойс — през 1872 г., в Онтарио — през 1873 г., в Охайо — през 1878 г., в Пенсилвания и Ньюфаундленд — през 1889 г., на о-в Принц Едуард — през 1901 г., в Нова Шотландия — през 1902 г., в Квебек — през 1906 г., в Уйскънсин — през 1912 г., в Мерилънд и Бермуда — през 1913 г., в Масачузетс — през 1916 г., в Мен — през 1929 г., в Ньюфаундленд, Лабрадор и на Лонг Айлънд (Ню Йорк) — през 1932 г., в Южна Каролина — през 1956 г., в Ню Джърси — през 1959 г., а на Бахамските острови през 1963 г. била убита една птица. И авторите на „Червената книга“ заключават: „Последните

съобщения дават основание да се предположи, че ескимоският свирец все още гнезди на полуостров Унгава или в района на о-в Франклин.“

Мнозина автори обаче са на мнение, че ескимоският свирец вече е напълно изчезнал. Но дори и да са запазени все още няколко екземпляра, практиката показва, че все едно рано или късно тази птица е обречена на изчезване.

Повечето от авторите сочат като главна причина за катастрофалното намаляване на популациите на ескимоския свирец изстребването му с ловно оръжие от заселниците на Новия свят. Не може обаче да се отрече, че и нарушаването на биотопа на птицата е дало своето отражение. Така например в „Жизнь животных“, издадена през 1970 г. в СССР, срещаме следното интересно обяснение по този въпрос: „Голямо значение за катастрофалното измиране на ескимоския свирец имало също така бързото изменение на ландшафта на местата, където той е зимувал, а именно разораването на пампата. Интересно е, че като тласък за ускореното развитие на земеделието в Южна Америка е послужило неплодородието през 1891 г. в Поволжието, след което бил забранен износът на жито от Русия. Тогава страните от Западна Европа се обърнали към друг доставчик, към страните от Южна Америка. Последното малко ято от ескимоски свирци било видяно през пролетта на 1926 г. в Небраска.“

Сега екземпляри от ескимоския свирец могат да се открият във всички по-големи музеи в света.

Антилските острови обхващат голяма част от островите на Уест Индия в Карибско море и се делят на Големи и Малки Антили. В Големите Антили влизат островите Куба, Ямайка, Хаити, Пуерто Рико и др., а в Малките Антили — Гуаделупа, Мартиника, Барбейдоуз, Аруба, Кюрасао и др. Това е един от районите на земното кълбо, чиято фауна е пострадала извънредно много от европейската колонизация. Причините за това са няколко.

Преди всичко трябва да се каже, че повечето от островите на архипелага, особено на Малките Антили, са малки, така че популациите на животинските и растителните видове също са малобройни, поради което и естественото равновесие е твърде неустойчиво. Освен това в резултат на изолираността на Антилските острови различните видове животни са твърде много адаптирани и следователно са крайно чувствителни и към най-слабото нарушение на

екологичното равновесие. Не трябва да се забравя и това, че внесените от белия човек животни, като например кучета, котки, мангусти (за борба с изобилствуващите на островите отровни змии), плъхове и др., са извършили страшни опустошения върху автохтонната (местна) фауна. Особено са пострадали птиците и сухоземните бозайници.

Така например двата вида примитивни насекомоядни, каквито са хаитянският и кубинският соленодон, са били дотолкова изтребени, че дълго време са смятани за напълно изчезнали, докато през 1907 г. не били наново открити. Едрият антилски гризач агути (*Dasyprocta albida*), който прилича на горската антилопа дукер, изчезнал в по-голямата част от своя ареал, изтребен от ловците заради вкусното му месо. Птиците козодои, които гнездят на земята, станали лесна плячка на мангустите и плъховете.

Особено били засегнати в това отношение Малките Антили. Според данни на Международния съюз за защита на природата и природните ресурси през последните десетилетия тук са изчезнали напълно 7 вида насекомоядни животни, 22 вида гризачи, 7 вида прилепи, 4 или 5 вида от непълнозъбите, 25 вида влечуги и 21 вида птици.

Кубинският червен папагал ара (*Ara tricolor*), наречен още **трицветен ара** или **арара**, принадлежи към папагалите от рода Ара, към *късоопашатите папагали* — голяма група американски и африкански папагали, представени от 12 рода с 66 вида. Род Ара наброява 15 вида.

Папагалите ара населяват гористите райони на тропическия пояс на западното полукълбо на големи ята и гнездят в хралупи. Нападат овощните плантации и причиняват доста щети.

Живеят на двойки и са строго моногамни, но тъй като са твърде обществени животни, образуват големи ята. Лесно се опитомяват и бързо се научават да „говорят“.

В тропическа Америка папагалите ара са все още многобройни, но на островите са вече редки, като някои, например трицветният ара, са изчезнали.

Кубинският папагал ара достигал на дължина от човката до края на опашката около половин метър. Оперението му било червено-жълто, като мъжкият и женският не се различавали помежду си, т.е. не съществувал полов диморфизъм. Горната част на гърба била червена,

перата били със зелени краища, а крилното оперение било потъмночервено; опашката била синя отгоре и червена отдолу, а долноопашните пера — сини. Челото му било червено, темето — жълтеникаво, а задната част на врата — жълта. Около очите и отстрани на главата, както у всички папагали ара, имало голямо пространство, лишено от оперение. Клюнът бил висок и много як — с него птицата можела да разтрошава и най-твърдите костилки на плодовете. Дължината на крилата била 26–28 см.

Кубинският червен папагал ара, наречен още трицветен ара, е убит в околностите на Лас Вегас през 1864 г.

Кубинският трицветен ара, както и името му показва, бил разпространен на о-в Куба и съседните на него острови и гнездял предимно на южното крайбрежие на Куба. Известен брой птици мътели и на други места. Зоологът Гундалах ги наблюдавал в района на блатото Сената край гр. Лас Вегас. Той съобщава, че птиците гнездели в дупки на палмови дървета и живеели на двойки и семейства. Храната им се състояла от плодове, семена, филизи и пъпки.

Въпреки че според Гундалах месото на птицата имало лоша миризма и било неприятно на вкус, кубинците убивали птиците за храна. Друга причина за изстребването на птицата било преследването ѝ заради яркото и красиво оперение, както и заради държането ѝ в кафези. Унищожаването на първобитните гори за земеделски цели, които били основен биотоп за трицветния ара, също оказало своето влияние за изчезването на птицата.

Според съществуващите сведения последният екземпляр от трицветния ара бил убит в околностите на Лас Вегас през 1864 г.

Известни са и други напълно измрели папагали ара от Антилските острови. Така например, както съобщава Гринуей, Касас сочел, че на о-в Испаньола също се срещал в края на XV в. папагал ара. Преди около двеста години червени ара имало на Гуаделупа, Мартиника и Ямайка, а Фердинанд Колумбус, Дю Тертьър и Лаба ги описали на островите Френч.

Те се наричали *Ara guadeloupensis*. Ако се съди по оставените за тях описания, те приличали на съществуващия днес в огромния ареал от Мексико до Бразилия червен ара (*Ara macao*), макар и да били значително по-дребни и цялата им опашка да била червена. Те се различавали от кубинския ара трикологор по това, че имали жълто на крилата си.

Фердинанд Колумбус е оставил сведения, че червени папагали, „едри колкото кокошки“ и наричани от аборигенното карибско население „*гуакамайос*“, били наблюдавани на Гуаделупа през април 1496 г. И тъй като това било същото наименование, което кубинците употребявали през 1946 г. за трицветния папагал ара, Гринуей заключава, че е било възможно някога на Гуаделупа да е съществувал подобен ендемичен вид. В подкрепа на това говори и една рисунка на Роланд Сейвъри, запазена в Британския музей, на която били изобразени няколко птици, между които и видът ара, отговарящ точно на това описание.

Амазонските папагали от рода *Amazona* станали известни, след като Колумб открил Америка и по-точно Уестиндийските острови. Особено популярни ги направило това, че добре се опитомяват и сравнително лесно понасят живота при домашни условия в клетки. При това те са отлични имитатори, едни от най-добрите изобщо измежду папагалите.

След колонизирането на островите от европейците те започнали бързо да намаляват. Важна причина за това било преди всичко бързото изсичане на горите за земеделски площи. Огнестрелното оръжие на европейците също оказало голямо влияние за прякото унищожение на птиците. Освен това много били ловени живи за отглеждане в клетки заради красивото им оперение, както и за техните имитаторски способности.

Източноиндийски папагал амазона

Известни са 26 вида амазонски папагали, които се срещат в тропическите райони на Южна и Централна Америка и на Антилските острови. От тях много видове са вече съвсем редки, а други са напълно изчезнали.

Някога **пуерториканският папагал** (*Amazona vittata*) бил представен на островите Кулебра и Виекес от местния подвид *Amazona vittata gracilipes*, който бил тук съвсем обикновен в края на миналото столетие. Изтребван безмилостно от белите преселници, той изчезнал през 1912 г., преди да бъде описан и да получи научното си наименование, което станало едва през 1915 г.

От пуерториканския папагал от островите на Кулебра и Виекес днес са останали само три препарирани екземпляра.

Виолетовата амазонка (*Amazona violacea*) също принадлежи към род *Амазонски папагали* (*Amazona*), които спадат към групата на късоопашатите папагали от разр. *Папагали* (*Psittaci*).

Този папагал, който се срещал на о-в Гуаделупа и е измрял напълно в началото на XVIII столетие, е известен, както съобщава това

Гринуей, от съвсем достоверни описания на природоизпитатели, колекционери и пътешественици.

Амазона от остров Мартиника (*Amazona martiniana*), както и името ѝ показва, се срещала на о-в Мартиника. За съжаление не съществуват никакви сведения, от които може да се съди за външния ѝ вид. Не се знае и по какво може да се е различавала мартиниканската амазона от виолетовата амазона от о-в Гуаделупа.

Знае се само, че този папагал от Мартиника е изчезвал в началото на XVII в.

Каракаратата от о-в Гуаделупа (*Polyboros lutosus*) принадлежи към сем. *Соколови* (*Falconidae*) от разр. *Дневни грабливи птици* (*Accipitres* или *Falconiformes*). Гуаделупската каракара принадлежи към род *Планински каракари* (*Phalcobaenus*), към който се отнасят няколко вида, по-малки по размери от обикновената каракара. Те притежават късо къдраво качулче на главата си.

Гуаделупската каракара е голям кафяв ястреб. Главата му е черна, а гърбът и долната част на тялото му са тъмнокафяви. Крилете му са също тъмнокафяви отгоре с една широка сива препаска. Опашката му е сива.

Каракаратата от о-в Гуаделупа е станала жертва на суеверието, че убивала и изяждала козите

Гуаделупската каракара била разпространена на остров Гуаделупа главно покрай западното крайбрежие на Долна Калифорния. Според сведенията на мексиканци от 1885 г. тя гнездяла по отвесните скали. Била уседнала птица и гнездяла поединично по дърветата, а понякога и на земята, както и по отвесни скали. Голям брой от тези

птици можело да бъдат наблюдавани близо до сладководни извори и вирове. Сезонът на мътене бил в началото на пролетта, а обикновено гнездото било изграждано от пръчки и друг груб материал докъм средата на април. Обикновено женската снасяла 2–3 яйца. Малките излитали от гнездото на възраст 2–3 месеца.

Гуаделупската каракара се хранела с живи козлета, както и с малки птици, мишки, червеи и насекоми. Наблюдавана е около трупове на умрели кози.

Някога тези птици са били многобройни на острова, но са изстребени от човека, тъй като между козарите съществувало твърдото убеждение, че каракарата убивала и изяждала яретата. Ето защо те застреляли и отровили цялата популация. Зоологът Брайънт пише, че „за да си набавят мишки, червеи и насекоми, те се отправяли към изораните ниви, където ровят с нокти почвата, както правят това домашните птици“. Също той отбелязва, че те се хранели с трупове на одрани и захвърлени кози, но казва, че никога не е виждал да нападат живо животно.

Жива каракара е била видяна за последен път на 1 Декември 1900 г. По същото време били събрани и последните екземпляри за различни музеи от Р. Х. Бек. Оттогава на острова са идвали няколко експедиции от природоизпитатели, но никоя не е успяла да открие птицата.

Сега от нея се пазят препарирани екземпляри и скелети в Ню Йорк, Вашингтон, Чикаго, Питсбърг, Сан Диего, Лондон, Кембридж и Норуич.

АВСТРАЛИЯ И ТАСМАНИЯ. ОКЕАНИЯ

Първите европейски пътешественици и заселници, попаднали на австралийския континент, останали безкрайно удивени от чудноватите животни, които намерили тук. Цялата фауна на Австралия, особено бозайната, била коренно различна от тази на Стария свят и изобщо на всички останали континенти. По безкрайните тревисти равнини на континента-антипод не се виждало да пасе нито едно копитно животно. В замяна на това обаче навсякъде се срещали непознати и своеобразни животни, които се отличавали с дългите си задни крайници и дългата си мускулиста опашка.

Както навсякъде по света, така и в Австралия масовото заселване на континента от европейци оказало крайно неблагоприятно влияние върху специфичната, високо специализирана местна фауна. То се изразява, от една страна, в прякото безогледно изстребване на много от животните за месото и кожата им, а от друга — в усилената земеделска и скотовъдна дейност, чрез която се отнемат огромни пространства и се стеснява ареалът на животните. Конкуренцията със стихийно размножилите се зайци, които опустошавали напълно останалата част от естествените пасища, също оказвало своето пагубно влияние за изтикването на по-слабо конкурентните марсупиални тревопасни. Немалък дял за унищожаването на местната континентална фауна се пада и на пренесените от заселниците хищни бозайници: лисици за борба срещу зайците и домашните кучета и котки, част от които впоследствие подивели. И едните, и другите станали същинска напасть за торбестите бозайници и птиците, особено за по-дребните видове.

Резултатът от всичко това не закъснял. Многобройните дотогава популации на голяма част от торбестите бозайници и нелетящите птици на Австралия силно намалели, а много видове от тях днес са сериозно заплашени с изчезване.

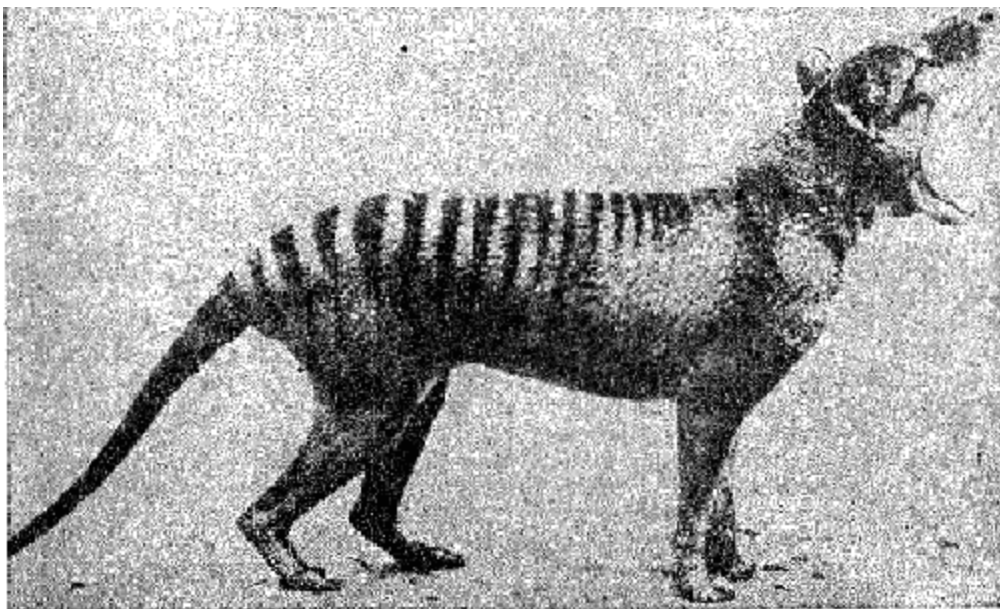
Тасманският торбест вълк (*Thylacinus cynocephalus*), наречен заради ивичестата му окраска още и **торбест тигър**, принадлежи към

сем. *Торбести белки* (Dasyuridae) от многорезцовите торбести бозайници.

Торбестият вълк е най-едротото животно измежду всички торбести хищници. Научното му наименование — Тилацинус, дадено му от Линей, ще рече „торбесто куче с вълча глава“. Тази най-кратка характеристика на животното се смята от зоолозите за твърде сполучлива и изразителна.

По външен вид и размери тасманийският торбест вълк прилича на едро овчарско куче или нашенски вълк. Тази прилика се подчертава и от сиво-кафеникавата му козина. На дължина достига до 2 м, почти половината от която се пада на правата му силна мускулиста опашка, лишена от космена покривка. Височината му при холката достига до 60 см. Главата му е голяма и масивна, устата му — широка, със здрави челюсти и се отваря почти до ушите. Краката му са сравнително дълги, като предните му лапи притежават по пет пръста, снабдени със здрави нокти, а задните — четири. Подобно на африканското диво куче тасманийският торбест вълк е лишен от „голям пръст“. Характерни за окраската му са черните или тъмношоколадовите ивици напречно на гърба, чийто брой варира от 12 до 17. Заради тази му окраска именно първите заселници го нарекли „торбест тигър“ или „зебровиден вълк“. „Торбата“ на тасманийския вълк представлява сърповидна кожата гънка, под която са разположени четири цицки. Тя е отворена назад, към ануса.

Тасманийският торбест вълк обитава планински райони, обрасли с гори, и прави леговищата си в пещери или скални пукнатини. Той е нощно животно — почти целия ден прекарва в леговището си, а щом се здрачи, излиза на лов. Негова предпочитана и лека плячка са различните видове кенгуру, главно дребните — валаби, торбестите язовци и други по-дребни животни. Някои специалисти твърдят, че не се отказва и от мърша. Биологията на торбестия вълк е слабо позната поради скрития му начин на живот. За размножаването му се знае само това, че женската ражда три или четири малки.

И тасманийският торбест вълк вече изчезна

Естествен враг на торбестия вълк е дивото куче динго. Предполага се, че именно то го е изтикало твърде много от някогашния му широк ареал на континента. Белите преселници довършили това дело. По време на колонизирането на Австралия торбестият вълк все още бил многоброен тук, но заради щетите, които нанасял на скотовъдството, скоро бил изстребен напълно. След като овцевъдството получило широки размери по безкрайните полета на континента, той започнал да напада стадата, тъй като овчето месо му допаднало на вкус. Започнала ожесточена борба срещу него. За всеки убит торбест вълк била заплащана специална премия. Това продължило до 1909 г., макар фактически към края на миналото столетие той да е бил почти напълно унищожен на континента. На о-в Тасмания торбестият вълк се запазил по-дълго. Преди столетие той бил все още сравнително многоброен тук. Но щом и тук се разраснало овцевъдството, започнало поголовното му изстребване. Последно негово убежище станали западните диви и труднодостъпни области на острова.

От 1933 г. насам торбест вълк вече не бил улавян. През 1961 г. в района на нос Сънди, разположен на западния бряг на Тасмания, случайно бил убит млад мъжки торбест вълк. Има косвени данни, че той се е срещал в Тасмания до 1966 г. По това време един от зоолозите, ангажирани с изучаването на торбестия вълк — Н. П. Лайърд,

съобщил, че същият все още се среща на малки групи в някои затънтени райони на Тасмания.

Но макар че от 1938 г. торбестият вълк е поставен под най-строга охрана, изтъкнатият австралийски зоолог Майкъл Шерленд най-категорично твърди: „Той е достигнал точката, от която връщане назад няма. И най-добрите намерения не ще го спасят...“

В миналото някои зоопаркове са притежавали това рядко и интересно животно, но последното от тях е умряло в един от австралийските зоопаркове през тридесетте години на нашето столетие.

Известният австралийски зоолог Дж. Грифит и неговите помощници от години насам полагат неимоверни усилия да открият следи от торбест вълк на о-в Тасмания. Те разпространяват из целия остров плакати, с които се съобщава на населението, че всеки, който открие някакви следи от животното, ще получи награда от 100 долара. Противно на мнението на австралийските зоолози Грифит е оптимист — той смята, че тасманийският вълк все още съществува.

Дори и да се съгласим с него, ние все пак споделяме мнението на М. Шерленд, че рано или късно той е обречен на изчезване.

И така най-разпространените австралийски животни се наричали кенгуру и се отличавали с дългите си здрави крайници и с дългата си мускулиста опашка. Предните крайници на тези животни били съвсем недоразвити, но в замяна на това те били твърде подвижни и служели на животното вместо ръце. С тях то можело да си взема храна, да се почеше при нужда по корема, гърба или главата, да нанася силни удари на враговете си. Когато седяло, това странно животно се опирало на задните си крака и на дебелата си опашка, а когато бягало, правело грамадни скокове със задните си крайници. Ала най-необикновеното било това, че женските носели недоразвитите си малки в специална торба на корема.

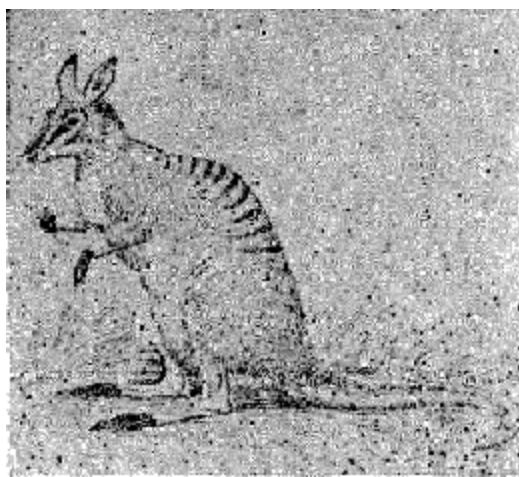
Първият европейец, който видял това животно и донесъл сведения за него в Европа, бил холандският капитан Франциско Пелсърт, който през 1629 г. претърпял коработрушение край островите Валаби по западното крайбрежие на Австралия. Сто и четиридесет години по-късно Джеймз Кук нарекъл това животно кенгуру.

Според изчисленията на зоолозите в продължение само на две столетия, т.е. от времето, когато европейците стъпили на австралийска

земя, са измрели или са били изтребени около 40 вида животни. Между тях има 4 вида кенгуру.

Главната причина за намаляване броя на кенгурата и изчезването на някои видове било развитието на животновъдството в Австралия, което постепенно изтиквало дивите животни изобщо в неблагоприятни за тях райони, разкъсвало и стеснявало техния ареал. За това допринесли и зайците, които, както вече се каза, се размножили тук в такива количества, че просто не оставили паша за останалите животни. Лисиците, внесени в Австралия за борба със зайците, също спомогнали значително за унищожаване на кенгурата, тъй като малките им били лакомство за тях. Разбира се, ролята на човека за изстребването на тези животни съвсем не стои на последно място. За професионалните ловци, както и за ловците-спортсмени измежду преселниците ловът на това пъргаво и грациозно животно, което те преследвали с хрътки, било особено любимо удоволствие. Месото на кенгуруто винаги се е ценяло високо заради вкусовите му качества, особено сред гастронимите от много чужди страни. Не случайно до неотдавна Австралия изнасяше тонове месо от това рядко животно. Освен това кожата на кенгуруто намира голямо приложение в кожарската и обуварската промишленост. От нея се изработват много ценни и фини кожени изделия.

Кенгуруто на Грей (*Halmaturus Greyii*) е една от първите жертви на безпощадното преследване от страна на европейските заселници на австралийския континент.

Кенгуруто на Грей е изчезнало съвсем неотдавна

Това животно имало среден ръст измежду събратята си; заедно с опашката достигало на дължина до 1,5 м. Красивата му козина била кафеникавопепелява, а на коремната страна — белезникава, но за разлика от останалите видове кенгура то имало черни крака (до известна височина) и тъмни напречни ивици на гърба, които достигали на брой до 10–12. От окото до носа имало черна ивица, а над окото — бяло петно.

В миналото това особено красиво животно пасяло на големи стада по просторните равнини на Югоизточна Австралия между реките Мъри и Виктория. Обитавало откритите тревни равнини, заобиколени от солени лагуни и редките стъбла на австралийската пиния.

През 1910 г. кенгуруто на Грей било все още многобройно, но вече след 1923 г. започнало бързо да намалява. Ето защо по инициатива на проф. Джонс били организирани няколко експедиции с цел тези животни да бъдат изловени и затворени в специално организиран за тях резерват. За съжаление резултатът от благородната инициатива бил напълно отрицателен. При преследването на кенгурата загинали 4 екземпляра и което е по-лошо, многобройните статии в пресата насочили вниманието на браконьерите към този вид кенгуру, в резултат на което последните изстребили останалите живи екземпляри. В крайна сметка единствената „полза“ от доброжелателните намерения на проф. Джонс били четири кожи на загиналите животни, които днес имат особено висока музейна стойност. Освен това в зоологическата градина в Аделейд (Австралия) бил прибран последният женски екземпляр от кенгуруто на Грей, който умрял тук през 1937 г.

Сега в различни музеи на света се пазят като голяма ценност 6 кожи, 7 черепа и други кости на напълно изстребеното кенгуру на Грей.

Освен кенгуруто на Грей било унищожено и **кенгуруто падемелон** (*Thylogale potma*).

За окончателното изстребване на четирите вида кенгура от австралийската фауна освен браконьерите голяма роля са изиграли и европейските лисици, внесени, както вече се каза, за борба срещу зайците, както и за ловни цели. Това необмислено аклиматизиране на хищниците в области, където те по-рано са липсвали, обикновено води до опасност от нарушаване на екологичното равновесие в дадена биоценоза. Впрочем на континента Австралия съществуват и други

многобройни фактори, които са оказали фатално влияние за съдбата на австралийските бозайници, а ги застрашават и за в бъдеще. Това са пренесените от заселниците бозайници, като зайци, лисици, котки, плъхове и свине, както и пожарите, ширещи се на огромни територии, убийствените суши от време на време и други подобни. Освен това голямо значение има и безконтролното употребяване на пестициди при отглеждането на селскостопанските култури.

Разбира се, в много случаи е невъзможно да се установят точните причини за унищожаването на даден вид животно, но така или иначе за изстребването и за рязкото намаляване на числеността на един или друг вид австралийско торбесто животно голяма роля е изиграл човекът, особено преселниците.

Групата на торбестите австралийски животни доскоро наброяваше около 150 различни вида. От този брой днес най-малко 10 вида вече не съществуват — бяха унищожени през нашето столетие.

От кенгурата загинаха „наведнъж“ 2 вида. А няма съмнение, че през близките години ще научим за изчезването на още 4–5 вида, от които до момента са останали по няколко екземпляра. А в такъв случай и най-големите грижи не могат да спасят нито едно животно.

Освен изчезналите кенгура, изчезнали са напълно още три вида **торбести плъхове** (*Potovous gilberti*, *P. platyops*, *Betongia gaimardi*), както и един вид малка **торбеста мишка** (*Anthechimus apicalis*).

Моа или **динорнис** (*Dinornis ingens*, *Dinornis giganteus*) е друга гигантска птица, която подобно на епиорниса от Мадагаскар е изчезнала напълно през историческо време. Днес зоологията причислява гигантската безкрила моа към групата на *Бягащите птици* (*Ratidae*) от сем. *Новозеландски динорнисци* (*Dinornithidae*), в което влизат 27 вида измрели новозеландски птици, които според орнитолога Арчи са обединени в 2 семейства и 7 рода. Други специалисти дават малко по-различна, но приблизителна класификация. От птиците, влизащи в групата на бягащите, моата е сродна както с новозеландската безкрила киви, така и с австралийските, африканските и американските щрауси. По конструкцията си тя прилича на щрауса и епиорниса, по структурата на перата — на казуарите, а яйчната ѝ черупка е сходна с тази на американското нанду.

Една съпоставка — маор-ловец и гигантската птица моа

Далеч, много далеч от нас, някъде „накрай света“ се намира островна страна с богата и величествена природа и с крайно интересен и своеобразен животински свят. Тази страна се нарича Нова Зеландия. Тя се състои от два големи острова — Северен и Южен, и от няколко по-малки — Чатъм, Стюърд, Окланд, Кембъл, Кук и други още по-малки.

Когато първите преселници — маорите, пристигнали тук през 1350 г. от Полинезия със своите първобитни лодки, те заварили безкрайно множество разнообразни безкрили птици. Някои видове от най-едрите били вече напълно изтребени от аборигените, но една от тях все още се срещала — тя била особено интересна и импозантна и най-едрата измежду всички останали. На височина достигала до три и половина метра, а дори и повече, а тежала колкото кон — цели 300 кг. Главата на тази непозната за тях птица била малка и сплесната странично. Човката ѝ също била сравнително малка и къса, но изглеждала масивна и здрава. Шията на птицата, както и „слонските“ ѝ крака били твърде дълги, а опашка почти нямала.

Великанските птици обитавали предимно гористите и блатистите райони на островите, а понякога се приютявали и в пещерите. Женските били по-дребни от мъжките. Те живеели на двойки, водели моногамен живот. Били „вегетарианци“ — хранели са се главно с растения, семена и корени. Дебелите коренища на дървовидните папрати и други растения те изравяли от почвата с трите пръста на силните си крака.

Така е изглеждала грамадната птица моа, наречена още динорнис

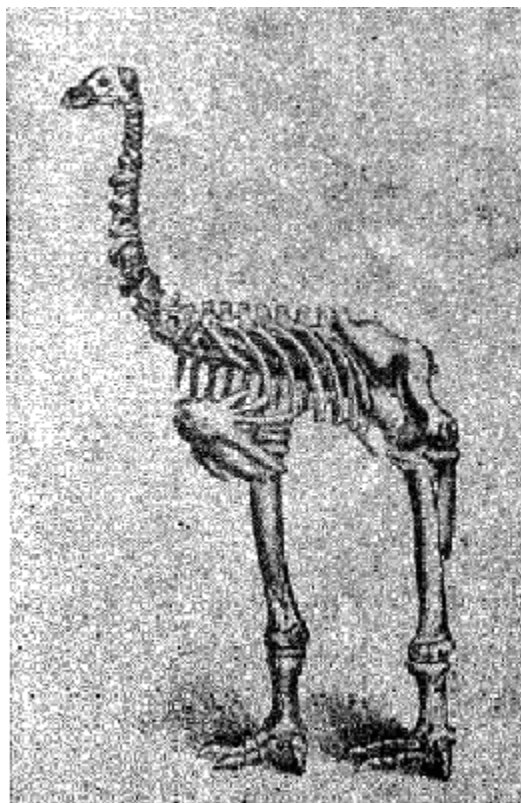
Преселниците нарекли тази птица моа. За тях тя била лесна и вкусна плячка. Наистина ударите на яките крака на птицата били твърде опасни, но прикривайки се зад гъстите папрати и стъблата на грамадните дървета, ловецът лесно успявал да се доближи на един хвърлей до нея и да я убие с копието си. Зоолозите и етнографите са на мнение, че наред с растителните корени и рибата птиците моа, каквито в миналото на островите се срещали повече от двадесет вида, били основна храна на най-древното население на тези чудни острови — на мориорите. Не случайно по-късните заселници и съвременни туземни жители на Нова Зеландия — маорите, наричат своите предшественици

„Моа хънтърс“, което ще рече ловци на моа. Едрите яйца на гигантската птица, които побират съдържанието на повече от 100 кокоши яйца, също били лакомство за туземците. С перата на главата и опашката главатарите на мориорите и на маорите украсявали главите си. Всичко това се потвърждава от обстоятелството, че при проучването на старите селища често били откривани купища кости и черупки от яйца на моа. Нещо повече, на много от намерените кости личали следи от първобитни сечива на туземното население.

Първите субфосилни останки от гигантска моа били донесени в Европа през 1837 г., а след това и през 1843 г. Получените кости дали възможност на английския учен зоолог, анатом и палеонтолог Ричард Оуен (1804–1892) да реставрира скелета на огромната птица. Той я нарекъл динорнис гигантеус, т.е. птица-гигант.

Към средата на миналото столетие и по-късно започнали да пренасят в много европейски страни и други кости, яйца и пера от динорнис. Само в продължение на три години, от 1847 до 1850 г., английският пътешественик и натуралист Уолтър Мантел, ревностен изследовател на новозеландската фауна, събрал огромен брой кости на моа, както и запазени повече или по-малко черупки от яйца. Една от най-големите сбирки е донесената в Европа от „Наварската експедиция“ на младия виенски учен Фердинанд фон Хохщетер.

Кога е загинала окончателно гигантската птица не се знае, нито пък някой е можал точно да определи непосредствената причина за измирането ѝ. Повечето специалисти са на мнение, че птиците са изчезнали най-напред на Северния остров, и то наскоро след влажния климатичен период, когато голяма част от ливадните земи до голяма степен са били обрасли с гори. Един от изследователите — Оливър, допуска, че хората може да са имали известно влияние върху числеността на птиците. В потвърждение на това той твърди, че всички птици са измрели в продължение приблизително на 300 години след идването на маорите на островите, което приблизително съвпада с времето малко преди колонизирането на острова от европейците.

Скелет на динорнис

Все пак се намират оптимисти, които допускат, че някъде из най-недостъпните гъсталаци на островите все още живеят някоя и друга двойка гигантски моа, които рано или късно ще бъдат открити от човека.

Преди десетина години за зоолозите от цял свят дойде като изневиделица съобщението, че гигантската новозеландска птица моа е жива. Тази сензационна новина бързо прелетя по цялото земно кълбо и бе отразена в много списания и вестници. Радиостанциите, включително и Радио София, я разпръснаха по етера. Нашумялото съобщение гласеше, че летци от патрулната авиация на новозеландските въздушни войски фотографирали от въздуха живи моа. Нещо повече, през 1959 г. известното английско списание „Лъндън илюстрейтед нюз“ помести на своите страници снимката, уж направена от летците, на която, макар и не съвсем ясно, но все пак добре личат силуетите на някакви грамадни птици. Разбира се, това се оказа само един вестникарски блъф. На писменото запитване на съветския зоолог И. Акимушкин по този повод директорът на новозеландския Доминион-музей в Уелингтън отговаря:

Малката моа също е изчезнала през историческо време

„Съвсем категорично мога да заявя, че никой не е виждал и фотографирал живи моа. Това съобщение е лъжливо. През настоящата година ние предприехме много експедиции, за да търсим гигантските птици. В резултат намерихме само овъглени останки от не особено едра моа — *Megalopteryx didinus*, на мястото на стар бивак на маори в долината около езерото Те-Анау.

Възможно е моа от този вид да са изчезнали неотдавна, преди по-малко от сто години, но днес вече не съществува никаква надежда да бъдат открити живи моа.“

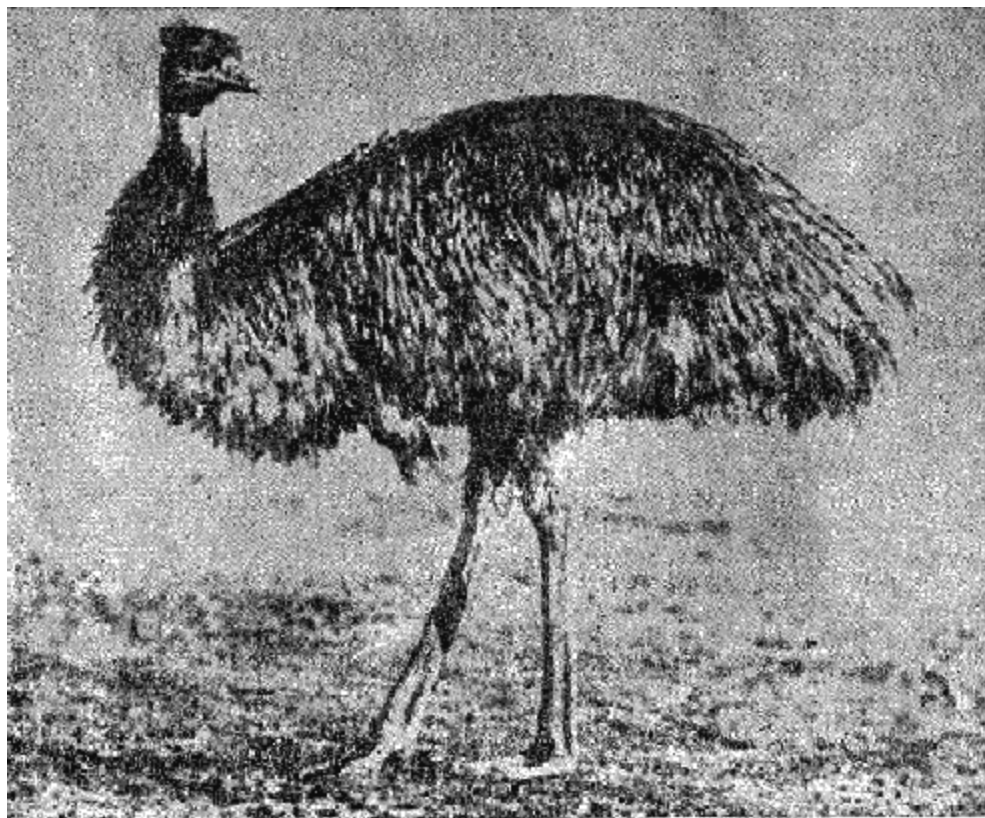
Безспорно мнението на големия новозеландски учен по въпроса за съществуването на тези уникални птици не може да не бъде прието за напълно меродавно.

Черното ему (*Dromaeius novaehollandiae diemenianus*) е единственият от трите подвида птици ему, които са напълно изчезнали. Днес *Ему* (*Dromaeidae*) от разр. *Ему* и *Казуари* (*Casuariiformes*) е представено в Австралия от един род с единствен вид — *Dromaeius novaehollandiae*. Това е едра птица с плътно телосложение — на

височина достига до 170 см, а теглото ѝ е 45–55 кг. Оперението ѝ е „къдраво“, а окраската му е еднотонна — кафяво-сивкава.

Ему е предимно моногамна птица. Преди женската да снесе яйцата си — от 7 до 8, а понякога до 21 на брой, мъжкият изгражда гнездо от трева, листа и клонки, което има вид на платформа. Когато яйцата са повече, обикновено и друга женска е снасяла в гнездото. Мътенето поема също само мъжкият, който лежи върху яйцата в продължение на 53 до 60, а според някои сведения дори 66 дни. Разбира се, през това време той напуска за малко гнездото, за да се нахрани. Малките пиленца имат ивичеста окраска.

Ему се храни с плодове и семена, но понякога яде и дребни животни. Когато птиците са в голямо количество в даден район, те нанасят забележими щети на полето. Именно по този причина още през 1923 г. в някои райони на Западна Австралия птиците ему били зачеркнати от списъка на закриляните животни, в който дотогава фигурирали. Нещо повече, в някои области държавата започнала да плаща премия за всяка убита птица. През 1932 г. дори се стигнало до невероятен курioз. В резултат на силния протест на фермерите и изобщо на земеделските стопани в някои райони били изпратени за борба срещу птиците войници, въоръжени с... картечници.

От черното ему са измрели през историческо време два подвида

Сега птицата ему е много рядка и специалистите се надяват, че тя може да бъде спасена само благодарение на резерватите.

Черното ему, което се срещало на о-в Кенгуру и на о-в Кинг в Басовия пролив край Австралия, днес е напълно изчезнало. А по времето, когато о-в Кенгуру бил открит през 1802 г. от Флиндърз, той видял огромно количество от тези птици тук. До 1836 г., когато от Англия пристигнали първите колонисти, на острова нямало никакви едри птици. Тук преди това редовно акостирали със съдовете си ловци на тюлени. Смята се, че черното ему е станало именно тяхна жертва, тъй като те се хранели с месото на тези птици. Но австралийските природоизпитатели Морган и Сатън са на мнение, че най-вероятно горските пожари са станали причина за изтребването на птиците.

Така или иначе сега от тази птица е останал един-единствен препариран екземпляр, който се намира в Националния музей в Париж. Той бил донесен в столицата на Франция от Фраксоа Перон и други природоизпитатели, които участвували в морската експедиция през 1803 г. На о-в Кенгуру те уловили три екземпляра от черното ему

и ги донесли живи в Париж, където птиците живели известно време. Кожата на едната от тях се пази оттогава в Националния музей.

Тасманийското ему (*Dromaeius novaehollandiae diemenensis*) е вторият подвид ему, живял в Тасмания и умрял в началото на XIX в. Точната година на изчезването му не може да бъде определена, тъй като на острова е било внасяно на няколко пъти австралийско ему. Все пак двата екземпляра, по които е определен подвидът, били предоставени на Британския музей през 1838 г. Един трети екземпляр и досега се пази в музея във Франкфурт — Германия.

Малкият ему (*Dromaeius novaehollandiae minor*) е третият измрял подвид, който е известен само по субфосилни останки. Той се е срещал на о-в Кинг в Басовия пролив на Австралия.

Освен споменатата кожа на черното ему, намираща се в Националния музей в Париж, кости от тази птица се пазят в музея в Сидни, Австралия, а останки от тасманийското ему се намират в Аугсбург, Франкфурт, в Тотенбург, Флоренция и Лондон.

Новозеландското какарики (*Cyanoramphus novaezelandiae*), наречено още **червеноглаво плоскоопашато папагалче** (род *Cyanoramphus*), принадлежи към сем. *Папагали* (*Psittacidae*) от разр. *Папагали* (*Psittaciformes*). Това е най-многобройното от всички видове какарики, както полинезийците и маорите наричат плоскоопашатите папагалчета, които в сравнение със своите родственици са мигрирали до най-южните острови на Тихия океан, включително и на о-в Макуори, и са спрели до самия праг на Антарктида.

Център на ареала на тези птици е Нова Зеландия, където те са представени с 6 вида. От всички представители на рода Какарики новозеландските са представени с 8 добре обособени подвида, два от които са вече напълно изчезнали.

Подвидът какарики (*C. n. sausseti*), който обитавал Нова Каледония, единствения остров в Меланезия, където се срещали тези птици, се смята за изчезнал. Докъм 1930 г. той бил твърде рядък, а през 1946 г. вече бил изчезнал и повече не е срещан.

Подвидът *C. n. subflavescens* в миналото бил обикновен на уединеното островче Лорд-Хау, но впоследствие изчезнал. Последната птица от този вид била наблюдавана през 1869 г., а след това никой повече не я е видял.

Папагалчето какарики от субтропическия подвида, което обитавало малкия Кермадекски архипелаг, намиращ се на север от Нова Зеландия, някога също било смятано за изчезнало, но по-късно било наново открито, и то в такова количество, че била изключена опасността от изчезването му.

Таитянският какарики (*Cyanoramphus zealandicus*) принадлежи също към сем. *Папагали* (Psittacidae) от разр. *Папагали* (Psittaciformes). Той бил хванат за пръв път от натуралистите, които участвували в експедицията на капитан Кук. По това време той обитавал само о-в Таити, но по-късно изчезнал. Последните екземпляри от него били уловени през 1844 г. Оттогава никой не го е виждал на острова.

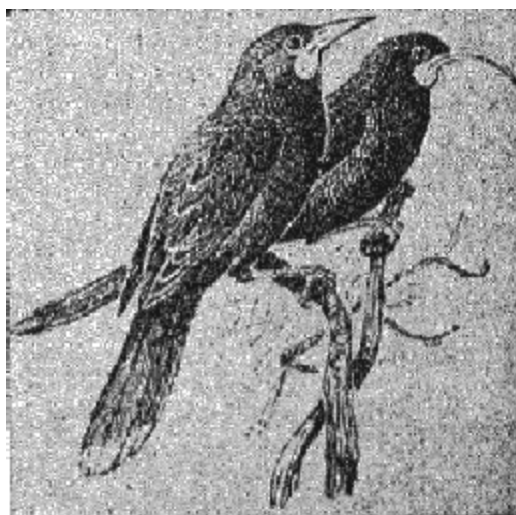
Храстовидното новозеландско орехче (*Xenicus lyalli*) принадлежи към сем. *Новозеландски орехчета* (Xenicidae) от разр. *Врабчови* (Passeriformes). За него е известно, че се е отдалечило доста от останалите три представителя на семейството. Смята се, че не е могло да лети, а това е единственият известен случай, когато птица от врабчовите не може да лети.

Храстовидното новозеландско орехче било по-едро от останалите орехчета. Окраската му била кафява отгоре и зеленикавожълта отдолу. Тъмнокафявите краища на перата го правели да изглежда доста пъстро. За него е известно само това, че водело нощен начин на живот и се криело между скалите.

Срещало се само на о-в Стивънс в Нова Зеландия. Тази птица е една от първите жертви от орнитофауната след заселването на белия човек на острова. Тя била особено уязвима за плъховете и другите хищници, тъй като не можела да лети и търсела храната си на земята и върху пъновете. Смята се, че била изтребена за кратко време от котката на фаропазача на островчето. Всички запазени колекционни екземпляри от нея, които били изпратени в Лондон, били жертви на тази котка.

Сега за съществуването на храстовидното новозеландско орехче в миналото свидетелствуват само няколко препарирани екземпляра, намиращи се в музеите на Лондон, Кембридж, Кристчърч, Ню Йорк, Питсбърг и Нова Зеландия. Тези експонати потвърждават факта до какви пагубни последици за някои видове от местната фауна може да доведе пренасянето на хищни животни от човека, особено на по-малките острови.

Разноклюната хуйа (*Heterolocha acutirostris*) принадлежи към сем. Хуйи (*Calleidae*) от разр. Врабчови (*Passeriformes*). Това е друг вид новозеландска птица, изчезнала напълно в началото на нашето столетие. Подобно на четирите вида храстови новозеландски орехчета, един, от които, както видяхме, вече е изчезнал, и на нелетящата птица киви тя също е ендемит за Нова Зеландия.

Хуйата е единствената птица в света, при която представителите на двата пола имат различни по дължина и форма човки

Разноклюната хуйа е доста голяма птица, която достига на дължина до 45 см. Цялото ѝ оперение е траурно и само в края на опашката има широка бяла ивица. Поради черното оперение местното население я нарича врана. Мъжкият и женската се различават силно по формата на човката — у мъжкия тя е къса и дебела като на нашенския кос, докато човката на женската е почти двойно по-дълга, по-тънка и дъговидно извита. Предполага се, че при търсенето на насекоми под кората на дърветата мъжката птица е пробивала с яката си човка кората на стъблото, а женската изваждала насекомото или личинката с дългата си човка.

Разноклюната хуйа обитавала Северния новозеландски остров, като предпочитан биотоп за нея били гористите райони. Можела да се види на земята или между смесените букови гори. Сезонът за мътене започвал през октомври и завършвал до края на ноември. Гнездото си хуйата изграждала в кухи дървета. Основната ѝ храна били насекомите.

Според специалистите хуйата е изчезнала от Северния остров вероятно през 1907 г. Общото мнение е, че голям дял за това има убиването на птиците за украшение от маорите, както и усиленото им ловене за музейни и частни сбирки от европейците. Големият американски орнитолог Гринуей обаче е на мнение, че тази причина не е била най-важната, тъй като той можал да намери само 65 кожи и скелети от тази птица в различни музеи на света. Но той предполага, че дори и да са 150, не това е решаващо. Според него най-съществената причина за изчезването на разноклюната хуйа е било преди всичко унищожаването на горите чрез пожари и изсичането им за земеделски цели. Освен това Гринуей смята, че значение за унищожаването на птиците са могли да имат болестите, т.е. различните видове акари, внесени от Азия и Африка посредством други птици.

За хуйата днес ни напомня образът ѝ, гравирани върху монетите от шест пенса, както и изображението ѝ върху някои пощенски марки от Нова Зеландия. Препарирани екземпляри от нея, а също кожи и скелети се пазят в музеите на следните градове в света: Ню Йорк, Филадельфия, Ванкувър, Принстаун, Мелбърн, Лондон, Екситър (Англия), Оклънд, Ан Арбър (Мичиган), Бремен, Стокхолм, Нюкасъл на Тайн, Осло, Женева, Кембридж (Масачузетс), Кристчърч (Нова Зеландия), Чикаго, Единбург, Брюксел, Мюнхен, Бремен и др.

Голямата амакихи (*Loxops sagittirostris*) принадлежи към подсемейството на насекомоядните и зърноядните цветарки (*Psittirostrinae*) от сем. *Хавайски цветарки* (*Drepanididae*).

Голямата амакихи била открита през 1892 г. от колекционера Х. Палмерс в долните склонове на вулкана Мауна-Кеа на Хавайските острови. Още по това време тя станала рядка, тъй като гората била изсечена, за да посадят на нейно място захарна тръстика.

Последният екземпляр бил уловен през 1900 г. на запазен участък от гъстата гора в същия район. След това никой не е чул нищо за тази птица, нито пък тя е била видяна от някого.

Предполага се, че е изчезнала през 1900 г. или малко по-късно.

Алаувахио (*Loxops maculata*) също принадлежи към подсем. *Насекомоядни и зърноядни цветарки* от сем. *Хавайски цветарки*.

Тази дребна птица, която достига на дължина около 12 см, се отличава с тъмната си окраска и жълтеникавото си коремче. Тя обитавала гористите склонове на планините, където пълзяла по

стъблата на дърветата. До недалечното минало на шестте главни острова на Хавайския архипелаг — Мауи, Ланаи, Молокаи, Оаху, Кауи и Хавай, се били обособили отделни подвидове.

Подвидът алаувихио от о-в Ланаи до 1913 г. бил обикновен, но постепенно започнал да намалява и през 1937 г. била уловена последната птица. Оттогава вече повече от 40 години никой не е наблюдавал тази птица.

Акепа (*Loxops coccinea*) също принадлежи към подсем. *Насекомоядни и зърноядни цветарки*. Тази сравнително дребна птица достига на дължина до 12 см. У нея по отношение на окраската ѝ силно е проявен половият диморфизъм — мъжките от о-в Хавай се отличават с ярката си оранжевочервена окраска, докато оперението на женските отгоре е зелено, а отдолу — жълто. Човката ѝ е къса и светла, макар да се храни с гъсеници и паяци.

Цветарката акепа от о-в Оаху е изчезнала към 1900 г.

Цветарката акепа е представена с няколко подвида на различните Хавайски острови. От големите острови те не са се срещали само на Ланаи и Молокаи. В миналото навсякъде са били обикновени, но днес са силно намалели.

От известните подвидове е изчезнал само този, който обитавал о-в Оаху. Той бил открит и описан през 1825 г., но още тогава бил рядък. Последният екземпляр бил уловен от колекционера Х. Палмерс, а Перкинз я видял около 1900 г. Оттогава никой не е улавял или виждал цветарката акепа от о-в Оаху, поради което тя била включена в списъка на изчезналите птици.

Акиалоа (*Hemignathus obscurus*) принадлежи също към подсем. *Насекомоядни и зърноядни цветарки*. За нея се смята, че е напълно

изчезнала.

Акиалоа била птица със зеленикавожълта окраска с тъмна мантия. Тя достигала дължина около 16 см, от които 4 см се падали на извитата и тънка човка, с която търсела насекоми из пукнатините на дърветата. Обитавала три от островите на Хавайския архипелаг.

Подвидът на о-в Хавай, който бил широко разпространен в западната част на острова през годините 1891–1895, по-късно бързо изчезнал. Били организирани няколко експедиции за търсенето му, но никоя не го открила. През 1940 г. бил открит само един-единствен екземпляр по източното крайбрежие на острова.

Днес птицата се смята за напълно изчезнала.

Подвидът **акиалоа от остров Ланаи** бил наблюдаван през 1894 г. от колекционера Перкинз, наскоро след като бил описан. Съобщава се, че Мунро уловил такава птица през 1911 г., но поради липса на потвърждение този факт не се приема от специалистите. Днес се смята, че този подвид е окончателно изчезнал.

Подвидът **акиалоа от остров Оаху** бил наблюдаван за последен път през 1837 г. Оттогава се смята за изчезнал.

Хавайската цветарка (*Drepanis pacifica*), наречена още **хавайска нектарка** или **мамо**, принадлежи към сем. *Хавайски нектарки* (*Drepanididae*). Представителите на това семейство са характерни изключително за Хавайските острови. Известни са с голямото разнообразие на човките си — от къса и дебела до дълга и тънка извита човка.

Всичките 22 вида, принадлежащи към това семейство, по всяка вероятност са потомци на един или няколко прилетели на островите видове нектарки, които впоследствие различно са еволюирали съобразно с разнообразните хранителни условия. Подобен случай ни е известен при Дарвиновите чинки на островите Галапагос. Поне такава е мнението на съветските орнитолози.

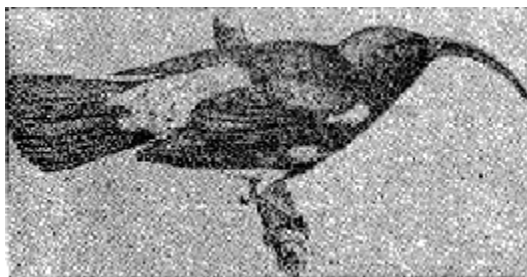
Така че различните представители на сем. *Drepanididae* представляват голям интерес от еволюционно гледище. Ето защо ще си позволим да цитираме мнението на видния френски професор Жан Дорст, изтъкнат съвременен еволюционист и природозащитник със световна известност:

„В процеса на еволюцията това семейство е претърпяло адаптивна радиация (приспособително разпадане — б.а.), която е довела птиците до такива форми, които на пръв поглед сякаш нямат родствени връзки. Поради липсата на други птици те са заели всички свободни екологични ниши, принадлежащи на птици от най-различни семейства. Тяхната еволюция наподобява еволюцията на Дарвиновите чинки от Галапагоските острови. Но тук измененията се оказали по-дълбоки, тъй като тази група се отличава с по-високата си степен на диференциация, изразена по-специално във формата на човката — у едни тънка и удължена, у други — яка и тъпа, което се обяснява със специализацията към добиването на съществуващата на островите разнообразна храна.

Някои от тези птици с яркожълто, червено или оранжево оперение били желана плячка за коренните жители на Хавайските острови. Те оскубвали перата на птиците, пришивали ги на тъкани и приготвявали от тях дрехи и грамадни украшения за главите на вождовете.

Събирането на пера несъмнено е ограничило сериозно числеността на някои видове. Но когато тази практика била премахната, тези видове птици се срещали все още твърде често, така че по всяка вероятност това не е имало пряко отношение към изчезването на който и да било вид от нектарките.

Ето защо причината за постепенното изчезване на тези птици би трябвало да се търси в колонизирането на островите от европейците. Решаваща роля за това е изиграло унищожаването на горските масиви, особено в низините. Повечето от птиците, които имали строго определен набор храна, изчезнали заедно с растенията, с които се хранели. Така че в основата на тяхната гибел лежи извънредно тясната хранителна специализация. Огромна вреда на автохтонните птици била нанесена и от плъховете, които отлично лазят по дърветата.“

Хавайската цветарка, наречена още мамо, е изчезнала след колонизирането на Хавайските острови от белите заселници

Хавайските цветарки се отличават с малките си размери — от 10 до 20 см, а цветът на оперението им е предимно зелен, жълт и червен. У някои видове половият диморфизъм е ярко проявен, а у други липсва. Гнездата им са просто изградени и могат да се видят както в тревата, така и по клоните на дърветата и храстите. Женската снася обикновено 2–3 яйца.

Хавайската нектарка дрепанис пацифика, наречена още хавайска мамо, е ендемичен вид за Хавайските острови. Тя обитавала планинските гори. Била средна по размери птица — стигала на дължина към 20 см. Човката ѝ била много дълга и извита сърповидно. Оперението ѝ било черно, с изключение на жълтите пера по извивката на крилата, на кръста и долноопашните пера.

Както се каза, хавайската нектарка е изчезнала отчасти вследствие на преследването ѝ от ловците на пера, отчасти в резултат на строгата ѝ адаптация към цветовете на определени видове от местната флора, които били унищожени от белите преселници. Както съобщава Жан Дорст, според едно неотдавнашно проучване на Вернер (1968 г.) изглежда, че някои дрепаниди са станали жертва на птичи болести, пренесени от внесените на острова комари.

Хавайската нектарка мамо била наблюдавана за последен път в горите на Каумана, на около 1000 м височина над града Хило, през 1898 г. Смята се, че това е била последната птица.

Препарирани екземпляри от нея се пазят в музеите на Ню Йорк, Лондон, Кембридж (Англия), Кембридж (Масачузетс), Хонолулу, Париж, Виена, Тринг, Лайден.

В забележка към книгата си „Преди да умре природата“ проф. Дорст изказва задоволството си, че положението на хавайските цветарки било по-добро, отколкото може да се очаква. Той съобщава,

че редица видове, смятани за измрели, все още съществуват. Не по-малко от 4 вида (*Palmeria dolei*, *Pseudonestor xanthophrys*, които никой не е виждал от 1890 г., *Psittirostra psittacea* и *Ps. bailleni*) са били отново намерени през 1940 г. Запазили са се, както изглежда, още и някои други видове. Освен това въз основа на сведенията на Ричардсън и Боуелс проф. Дорст пише, че всички известни на о-в Кауай птици били открити в запазените участъци гора.

За **черното мамо** (*Drepanis funerea*) Гринуей е на мнение, че най-вероятно е измряла. Последният регистриран екземпляр бил уловен през 1907 г.

Подобно на хавайската цветарка нейното оперение било изцяло черно с изключение на малката сива ивица по външните краища на маховите пера. Жълти пера по извивката на крилата не е имала.

Биологията ѝ не е добре позната. Известно е само, че била твърде любопитна птица и обитавала долното и средното равнище на горите. Гласът ѝ бил като на другите нектарки. Хранела се с нектар от цъфтящите растения.

Местни жители и природоизпитатели претърсвали най-грижливо последните запазили се местни гори чак до върха на планината Олокуи, но не успели да открият нито една птица от този вид.

Ето какво пише по този въпрос и орнитологът Пъркинз: „Оо-никууму (черно мамо), изглежда, е най-рядката от всички птици, от които съм се сдобил с екземпляри. Прекарах няколко дни в обиталищата на птиците, като усилено ги търсех, но не видях нито една, и то по време, когато отлично се бях запознал с техните навици.“

Изчезнала е и една друга птица мамо, наречена още кралски облечена птица

Предполага се, че главната причина за изчезването на птицата била тази, че голяма част от горите били унищожени от едрият рогат добитък. Освен това голямо значение са имали и внесените на острова кафяви плъхове и мангусти.

Препарирани екземпляри от черната цветарка са запазени в музеите на следните градове: Молокаи (Хавайските острови), Ню Йорк, Лондон, Кембридж (Великобритания), Кембридж (Масачузетс), Бремен, Хонолулу.

Цветарката апапане (*Himatione sanguinea freethii*) също принадлежи като хавайската цветарка мамо и черната мамо към подсем. *Нектароядни цветарки* (*Drepanidinae*) от сем. *Хавайски нектарки* (*Drepanididae*). Наричат я още **лайсански медоед**.

Цветарката апапане е една от най-обикновените и най-разпространени представители на подсем. Нектароядни цветарки на островите Ниихау, който се намира западно от Кауаи, Мауи, както и на Ланаи и Молокаи, където е по-рядка. Цветарката апапане се среща на Оаху, както и на Кауаи. Преди много години вятърът я отнесъл и на о-в Лайсен. Именно подвидът от този остров е изчезнал напълно.

Лайсанската цветарка апапане била малка червена птица, която достигала на дължина към 12 см. Отличавала се от цветарките апапане на големите острови по това, че окраската им била малко по-бледа.

Крилата и опашката ѝ били тъмнокафяви, а долната страна на тялото ѝ — по-бледа.

Остров Лайсан, където се срещала тази цветарка, представлява издигнат коралов риф, дълъг 2 мили и широк 1 миля. Намира се в Тихия океан на около 800 мили от Хонолулу. Според даденото от орнитолога Фишър описание птиците се срещали из целия остров, но най-разпространени били във вътрешността между високите треви и ниските храсталаци, граничещи с открити пространства близо до лагуната на острова.

Гнездото си лайсанската цветарка изграждала от нежни стръкчета трева и коренчета в средата на туфа трева. Отгоре птицата го застинала с пух от млади албатроси. Това ставало обикновено през втората половина на май, а в гнездата били намирани от 1 до 4 яйца. Основната храна, както и на останалите видове от този род, били насекомите и цветният прашец.

До началото на нашето столетие лайсанската цветарка била обикновена на острова. През 1903 г. на острова били внесени зайци по търговски съображения, които за кратко време унищожили естествената среда, необходима за съществуването на птиците. Преди внасянето на зайците Фишър намерил лайсанската цветарка наистина по-малко разпространена от сухоземните птици — водното пастирче и чинката, но „в никакъв случай рядка, тъй като след кратко ходене ние винаги можехме да срещнем много от тях“.

През 1911 г. членовете на друга експедиция от природоизпитатели изчислили, че на острова имало около 300 екземпляра от тази птица. Орнитологът Уетмър, който посетил острова през 1923 г., срещнал само 3 птици. По-късно вече никой не можал да открие следи от тази птица.

Днес от нея са запазени препарати — кожи и скелети, и то само в малко музеи в света: Берлин, Бремен, Чикаго, Кембридж, Ан Арбър (Мичиган), Денвър, Хонолулу, Лондон, Ню Йорк, Пало Алто (Калифорния), Питсбърг, Стокхолм.

Цветарката Ула-аи-хаване (*Ciridops anna*) принадлежи, както и предходните четири вида птици, към нектароядните цветарки.

Това е дребна, подобна на чинката птица, която достига на дължина до 12 см. Окраската ѝ била предимно в черно и сиво: горната част на главата и горната част на гърба били бледосиви, а крилните

пера и кръстът на птицата — червени. На главата имала черно венче, гърлото също било черно, изпъстрено с фини сиви ивици, гърдите на птицата били черни, а коремът червен. Нейната къса човка била приспособена за хранене с плодовете на палмата хавана.

Птицата се срещала изключително на Хавайските острови и била разпространена в планините Хило и Кохала, но се срещала рядко и в Кона.

За биологията на птицата не е известно нищо друго освен това, че била плашлива и свадлива.

Ула-аи-хаване била открита от Палмер, който уловил един екземпляр за Ротшилд на 20 февруари 1892 г. близо до изворите на р. Авини в планината Кохала. Изглежда обаче, че още по това време популацията била съвсем малка. Мунро предполага, че през 1937 г. имал възможност да види една птица от този вид, но сам не е достатъчно уверен в това.

Сега вече се смята със сигурност, че птицата е напълно изчезнала.

Цветарката от Оаху (*Hemignathus lucidus lucidus*), наречена още **накупуу**, е друг вид от същия род, за който се смята, че е напълно изчезнал.

Тази птица, която не отстъпва по големина на акиалоа, има също сърповидна човка, но е малко по-къса. Окраската ѝ била зелено-жълта.

Този подвид на накупуу обитавал планинските гори на о-в Оаху и бил разпространен в долния горски пояс, съставен предимно от дървета с големи стъбла. Преживял докъм 1860 г. По-късно гората, където тази цветарка се срещала, била изсечена. Предполага се, че някоя от тези обречени на изчезване птици се е запазила и след това, но не за дълго, тъй като в продължение на десет години — от 1893 до 1902 г., Пъркинз не открил нито една птица на острова. Неуспех претърпели също и много други колекционери и опитни природоизпитатели, които упорито търсили цветарката.

Подвидът **накупуу от остров Мауи** (*Hemignathus lucidus*) бил открит в началото на 90-те години от миналото столетие. Той имал жълтеникава окраска. Пъркинз уловил последния екземпляр от този подвид на височина 1300–1500 м през 1896 г. Оттогава тя вече не била наблюдавана.

Третият и последен подвид на тази птица от о-в Кауаи и до днес се среща, макар и да е вече на изчезване.

Голямата цветарка коа (*Psittirostra palmeri*) също принадлежи към подсемейството на насекомоядните и зърноядните цветарки.

Тя прилича на чинка и е едра птица — дълга е 23 см. Окраската ѝ е оранжева със златисти шарки.

Тази птица обитава горите и се придържа предимно в гъсталаците на акацията коа, чиито зелени бобови шушулки са основната ѝ храна. През периода на гнезденето яде и гъсеници.

Голямата коа била уловена и описана за пръв път от Палмер през 1894 г. в западната част на остров Хавай. Пъркинз обаче ловил тези птици по западните и южните склонове на Мауна-Лоа и смятал, че цялата популация е съсредоточена в плодоносещите горички на акацията коа. Той видял птицата за последен път през 1896 г.

По-късно птицата не била открита никъде на острова, макар и да са я търсили опитни местни хора и добри колекционери.

Малката цветарка коа (*Psittirostra fiaviceps*) била открита в горичките от коа през септември и октомври на 1891 г., когато Палмер и Мунро събирали колекции. Тя била определена от Уолтър Ротшилд, който я наименоувал през 1892 г. След 1891 г. тя повече не била виждана.

Голямоклюната чинкова цветарка (*Psittirostra kona*) от рода на цветарката коа принадлежи към подсем. *Насекомоядни и зърноядни цветарки*.

На о-в Хавай се срещат не по-малко от пет вида от този род цветарки, които приличат на чинки, но те не се срещат на никой от другите острови. Голямоклюната цветарка е сравнително дребна птица, достигаща на дължина до 15 см. Оперението ѝ има маслинозелена окраска с белезникаво коремче. Тази птица притежава най-голяма човка от цялото семейство Хавайски цветарки, откъдето идва и името ѝ. С нея птицата разбива твърдите сухи зърна на дървото наио, с които се храни.

Голямоклюната чинкова цветарка била открита от Уилсън на остров Хавай през 1887 г. По-късно — през 1891 г., Палмер и Мунро уловили по няколко екземпляра от нея, а на следната година, както и през 1894 г. Пъркинз успял да се сдобие с няколко екземпляра. Това

били и последните екземпляри от тази голямоклюна птица, тъй като след това вече никой не я е виждал сред живата природа.

Цветарката оу (*Psittirostra psittacea*) е от рода на голямата и малката цветарка коа, както и на голямоклюната цветарка коа.

Тази птица била най-обикновена на шестте главни острова на Хавайския архипелаг през последното десетилетие на миналия век. На някои острови, като например на Оаху, на Молокаи и на Ланаи, тя е изчезнала напълно. На Мауи или е много рядка, или също е изчезнала. Смята се, че на о-в Кауаи, където най-малко е била преследвана от хората, тя също сега е много рядка. Фишър, Саймън и Винсент, автори на „Червената книга“ или „Дивата природа в опасност“, не я смятат за напълно изчезнала, но изтъкнатият американски орнитолог Гринуей я причислява към изчезналите птици.

Цветарката оу е сравнително едра птица — на дължина достига до 15–17 см. Окраската ѝ на горната страна на тялото, крилете и опашката е маслинозелена, а долните части са по-светли — зеленикавосиви. Главата на мъжкия е жълта. Клюнът ѝ е светъл и тънък, както на чинките, и е извит, както на папагалите. Основната храна на цветарката оу били цветовете и плодовете, а малките се хранели с насекоми и гъсеници.

За биологията на птицата се знае много малко, а нейно гнездо никога не е намирано.

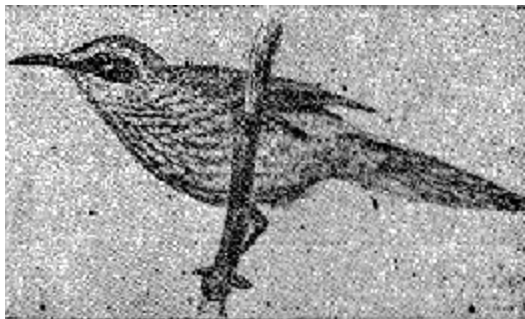
Гринуей смята, че е напълно изчезнала на островите Оаху (в началото на нашия век), Молокаи (през 40-те години на нашия век), Ланаи (към 1923 г.), както и Кауан (съвсем неотдавна). Главната причина за измирането на птицата били внесените от човека плъхове на островите, както и болестите, предизвиквани от комари. А това, че видът е доживял до наши дни на остров Хавай, изследователите обясняват с обстоятелството, че островът е значително по-голям от останалите и на него има по-подходяща среда за тези птици, както има повече храна.

Хавайският медосмукач (*Moho braccatus*), наречен още **оох**, принадлежи към сем. *Медосмукачи* (*Meliphagidae*) от разр. *Врабчови* (*Passeriformes*).

Семейството на медосмукачите обединява около 170 вида, които принадлежат към 38 рода. Пет вида медосмукачи обитават Хавайските острови, а четири вида от тях са вече напълно изчезнали.

Своеобразната киоеа (*Chaetoptila augustipluma*) от о-в Хавай е изчезнала към 1859 г.

Хавайската оох (*Moho nobilis*) е изчезнала през 1934 г.

Своеобразната киоеа от о-в Хавай е изчезнала към 1859 г.

Молокайската оох (*Moho bishopi*) от о-в Молокаи се смята, че е изчезнала към 1904 г., но за по-сигурно някои приемат, че е престанала да съществува към 1915 г.

Оох от о-в Оаху (*Moho apicalis*), която обитавала планинските гори на Оаху, изчезнала през 1837 г.

От хавайските медосмукачи се е запазил до наши дни един-единствен вид на големия остров на архипелага: **оох от о-в Кауаи** (*Moho braccatus*). Но и тази красива птица е вече съвсем рядка и е вписана в „Червената книга“ на ВСОП като изчезваща.

Дърдавецът от о-в Уайк (*Rallus wakensis*) принадлежи към сем. *Дърдавци и водни кокошки* (*Rallidae*) от разр. *Жеравоподобни* (*Gruiformes*).

Историята, свързана с изчезването на този вид птица, ни дава особено показателен пример за пагубното влияние на човека върху островната фауна.

През годините на Втората световна война атолят Уайк, владение на САЩ, бил окупиран от японците. Малкият гарнизон, откъснат от продоволствената си база и лишен от редовно продоволствие, се изхранвал за сметка на местната фауна. За японските войници безкрилият дърдавец представлявал лесна плячка, в резултат на което бил напълно изстребен.

Съществуват сведения, че последният екземпляр от тази многобройна в миналото птица на острова бил унищожен през 1943 г.

Бонинската нощна чапла (*Nycticorax caledonicus crassirostris*) принадлежи към сем. *Чапли* (Ardeidae).

На дължина тази птица достига около 65 см. Темето ѝ е черно, украсено с две дълги бели пера. Човката ѝ също е черна, а краката ѝ са оранжеви.

Обитавала островите Пипл и Никондо Шима и гнездяла на ниски дървета близо до крайбрежието.

Последният екземпляр от бонинската нощна чапла бил уловен на о-в Никондо Шима през 1889 г. и сега се пази в Британския музей.

Оттогава няколко японски експедиции са търсили птицата, но не са могли да я открият. Смята се, че намесата на човека се е оказала решителна за нейното изчезване.

Новозеландската смееща се сова (*Sceloglaux albifacies*) принадлежи към сем. *Нормални сови* (Strigidae) от разр. *Сови* (Striges или Strigiformes).

Смеещата се сова е най-едратата измежду всички новозеландски сови. На дължина тя достига до 35–40 см. Общата ѝ окраска е охреножълтеникава с едри кафяви петна и с ивичести крила и опашка. Човката в основата си е черна, а на върха е с рогов цвят. Очите ѝ са кафеникавожълти.

Дърдавецът от о-в Уайк ни дава особено показателен пример за пагубното влияние на човека върху островната фауна

В миналото обитавала Северния и Южния остров на Нова Зеландия. Гнездеа в открити райони и в местности, обрасли с

храсталаци. Гнездата си правела в малки вдлъбнатини или пукнатини на варовиковите скали.

Новозеландската смееща се сова се храни главно с плъхове, мишки, гущери и насекоми. Нейни гнезда и яйца са били откривани през октомври. Обикновено женската снасяла три яйца, които мътели и двамата родители, макар женската да била по-често в гнездото. Малките се хранели с червеи.

Смеещата се сова издава твърде своеобразни звуци: понякога кудкудяка като пуяк, мяука като котка, лае като малко кученце и свирука глухо. Зловещият смях на тази птица в среднощна доба кара и най-смелия да потръпне.

От субфосилни останки е установено, че в миналото смеещата се сова населявала отдалечените Чатъмски острови на Нова Зеландия. Срещата се е също така и на Северния остров на Нова Зеландия, където последните екземпляри са били уловени през 1868 г. в района Уаирапа на около 50 мили от столицата Уелингтън. Предполага се, че е изчезнала от Северния остров през 1889 г.

На Южния новозеландски остров смеещата се сова била уловена за първи път от Перси Ърл от Ваикоуаити по крайбрежието на провинция Отаго. По един от тези екземпляри било дадено през 1844 г. и научното наименование на птицата. До края на миналото столетие птиците не били редки, но вече в началото на нашия век те изчезнали в провинция Отаго и Кентърбъри. По това време и по-късно те все още могли да се открият на ограничена площ по южните планински склонове на Южния остров. Д-р Фал смята, че уловените през 1914 г. в Блу-Клиф в Южен Кентърбъри са били последните. Има обаче сведения, че смеещата се сова била наблюдавана на Южния остров след 1914 г. и дори очевидец твърди, че я е видял през 1939 г. в северните района на провинция Нелсън, намираща се в планината Мауд.

Но въпреки че разглежданата новозеландска смееща се сова не е била улавяла, дори наблюдавана вече от много десетилетия насам, новозеландските зоолози са на мнение, че тя все някъде се е запазила. Не стои обаче така въпросът с един подвид на новозеландската смееща се сова — *Sceloglaux rufifacies*, която е описана през 1904 г. от новозеландския зоолог Булер. За нея специалистите са единодушни, че е напълно изчезнала.

Следните музеи в света притежават препарирани екземпляри от смеещата се сова: Уелингтън — Нова Зеландия, Ню Йорк, Лондон, Кембридж, Кристчърч, Единбург, Норуич, Тринг, Бремен.

„ВЪЗКРЪСНАЛИ“ ЖИВОТНИ

Голям брой животни в продължение на години и десетилетия, а някои дори цяло столетие били смятани за измрели, за напълно изчезнали от лицето на Земята. По-късно по една или друга случайност тези животни отново били „откривани“. Обикновено такива животни — птици или бозайници, винаги са били редки.

Историята на почти всички тези видове „възкръснали“ животни е твърде поучителна, затова и решихме да разкажем за тях.

Джуджевидната свиня (*Sus silvanus*), която принадлежи към сем. *Свини* (*Suidae*) от разр. *Чифтокопитни* (*Artiodactyla*), клас *Бозайници* (*Mammalia*), в продължение на много години се смяташе за напълно изчезнала.

Тя е най-дребната измежду всички видове дива свине, които се срещат на земното кълбо. На дължина от върха на зурлата до края на опашката тя достига 50–65 см, а на височина — едва 25–30 см. Опашката ѝ е къса и изправена и, както опашката на плъха, е покрита с редки космици. Ушите ѝ са малки и неокосмени. Тялото ѝ е покрито с остра и груба ръждивокафеникава до черна козина. Характерно за джуджевидната дива свиня е устройството на черепа ѝ, което я отличава от всички останали видове дива свине. Освен това женската притежава само три чифта сукални зърна, докато останалите видове от рода *Свине* (*Sus*) имат шест чифта. Това дало основание на зоолозите да я причислят към особен род — *Porcula*, който някои специалисти приемат за подрод.

В миналото джуджевидната свиня била обикновена в южните предпланини и по склоновете на Хималаите, в малките държавици Непал, Бутан и Секим, както и в Северозападен Асам — Индия.

Биологията на джуджевидната свиня не е добре изучена, тъй като тя води скрит, нощен начин на живот. Все пак се знае, че тя обитава гористите райони и живее на стада от 5–6, рядко до 15–20 животни, които се водят от един мъжкар. Стадото се състои от родителите и малките им. Мъжкарят самоотвержено пази стадото от врагове, като

понякога може дори да нападне и човек. Женската ражда обикновено 3–4 малки, чиято окраска е ивичеста, каквато имат прасенцата на нашата дива свиня.

В продължение на много години никой не е виждал това животно и затова се смятало, че е напълно изчезнало. През последните години на миналото десетилетие обаче в Индия все по-често започнал да се носи слух, че местни жители и ловци били виждали джуджевидната дива свиня в горите на Непал. Предполагаемите райони на местообитание на животното били нанесени на карта от зоолозите и през 1970 г. започнали усилен търсения. На следващата година те неочаквано се увенчали с успех. При случаен пожар в тръстиковата джунгла на Асам животните били прогонени от укритията си и местните жители успели да уловят няколко джуджевидни свине, които предали на зоолозите.

При същия пожар било уловено живо и още едно животно, което също било смятало за изчезнало. Става дума за един вид заек.

Острокозинестият заек (*Caprolagus hispidus*), наречен още **асамски заек**, от сем. *Зайци* (*Leporidae*), разр. *Зайцеобразни* (*Lagomorpha*) спада към особената група древни зайци *Пенталагини* (*Pentalagini*). Това са предимно дребни животни със закръглени къси уши и къси крака. Особено задните са недостатъчно развити. Сивата им или кафеникава космена покривка е доста твърда, а у някои видове дори четинеста, затова ги наричат още четинести зайци.

По външен вид и някои биологични особености острокозинестият заек прилича много на европейския заек-подземник, макар че не рови подземни убежища като него. Обитава гори, храсталаци, саванни полета и дори планински области в тропическите и субтропическите райони на Азия, включително и на Малайския архипелаг.

Уловеният по време на пожара в Асам заек бил възрастен мъжкар. Откъснатата му лява предна лапа свидетелствува за това, че е попадал в капан.

Сега тези два вида са вписани в „Червената книга“ и се намират под защита навсякъде, където се срещнат.

Еленът на отец Давид (*Elaphurus davidianus*), наречен още **милу**, принадлежи към сем. *Елени* (*Cervoidea*), разр. *Чифтокопитни* (*Artiodactyla*) от класа на бозайниците.

Интересна е историята на този наистина уникален представител на китайската фауна.

Милу е твърде едър елен с високи крака и дълго тяло. На дължина достига от 150 до 215 см, височината при холката е 115–140 см, тежи от 150 до 200 кг. Опашката му е дълга около 50 см, т.е. подълга е, отколкото на всички видове елени, и завършва със снопче косми на края, както у кравите. Копитата му са широки. Ушите му са малки и тесни. Рогата на елена на отец Давид също се различават от тези на другите елени — те са големи и всички техни израстъци, които обикновено биват 4, са насочени назад, а не, както е у другите представители на семейството, напред. Върховете на всички разклонения са вилужно раздвоени. Понякога елените сменят рогата си два пъти през годината.

Окраската на козината през лятото е кафеникавосива, а през зимата сивкавокафява. Коремната страна е почти бяла, а долната част на краката е сравнително светла. Отстрани на шията и под гърлото се образува забележима „грива“.

Този вид елен никога не е бил одомашняван, но и не е известен на науката като истинско диво животно, тъй като в диво състояние той е престанал да съществува преди повече от 3000 години. Някогашният район на разпространение на това животно не е известен, но се предполага, че е населявало блатистите райони на Среден Китай и е изчезнало оттам, когато са започнали да изсичат горите и да обработват земята.

Но макар и да е изчезнал в свободната природа, еленът на отец Давид не престанал да съществува, защото едно стадо било запазено в императорския ловен парк, който се намирал на юг от Пекин.

Еленът на отец Давид бил открит за европейската наука едва през втората половина на миналото столетие от френския натуралист Арман Давид — мисионер член-кореспондент на Парижкия природонаучен музей. Той бил първият европеец, допуснат в императорския парк в Пекин, където между другите интересни неща можал да види непознат и неизвестен дотогава за него вид елен, който служел като украса на парка. Според други автори Арман Давид само успял да „хвърли поглед“ през оградата на строго охранявания парк. Така или иначе през следващата година ученият успял да изпрати две кожи от този елен в Париж, където те били описани през 1866 г. от

Милн-Едвардс. По-късно били изпратени и живи екземпляри от това ценно животно, които били пуснати в няколко зоопарка, където се аклиматизирали и започнали да се размножават.

През последното десетилетие на миналия век с елена на отец Давид се случили просто невероятни неща. По време на разлива на р. Хуанхе през 1894 г. нейните разбушували се води успели да пробият и да отнесат част от 70-километровата стена на императорския парк. Елените и другите животни се разбягали в околността, където били избити от гладуващото население. Малкото останали живи животни били изтребени по време на боксерското антиимпериалистическо въстание на китайските селяни и градската беднотия през 1900 г. През 1911 г. в Китай имало само два елена милу, които след десет години умрели. Така еленът на отец Давид вече не се срещал в родината си.

Еленът на отец Давид вече не се среща никъде по света на свобода

А какво станало в Европа с докараните от Китай елени на отец Давид? Английският херцог Бедфорд, който притежавал няколко животни от този вид, решил през 1900 и 1901 г. да ги запази за идните поколения. У него се зародила щастливата идея да събере всички животни от зоологическите градини на Европа и от тях да създаде едно

племенно стадо, като по този начин спаси рядкото животно от гибел. Тук, в парка на английското абатство в Уубърн, стадото започнало да расте и през 1922 г. броят на животните достигнал цифрата 64.

По-късно, след Втората световна война, в известния Уйпснейд парк край Лондон били настанени 62 животни, които добре се аклиматизирали тук и успешно се размножили.

През 1963 г. общата численост на елена на отец Давид стигнала почетната цифра 400 животни. Сега еленът на отец Давид краси много зоопаркове в Европа и света, а през 1964 г. Лондонският зоопарк изпратил в Пекин две двойки елени, които добре се размножават в родината си.

Така само поради далновидността на един човек този ценен вид животно е запазен за идните поколения.

Кубинският соленодон (*Atopogale cubana*) принадлежи към особена група архаични насекомоядни — *Solenodontidae*, родственици на мадагаскарския тенрек и на африканската видровидна земеровка. Представителите на това семейство имат непривлекателна външност. Те достигат на дължина до 30–35 см, при което опашката им е дълга до 22–23 см. Всички се отличават с късата си шия, удължена муцуна — хобот, имат здрави и дълги нокти на предните си лапи. Тялото им е покрито с твърди косми, които у кубинския соленодон имат червеникаво-кафеникав цвят. Обитават планински и горски райони и водят нощен начин на живот. Издават характерни звуци, които приличат на пронизително птиче свистене.

Кубинският соленодон е открит отново през 1907 г.

В продължение на десетилетия кубинският соленодон бил смятан за напълно изчезнал в резултат на унищожаването му от пренесената на Антилските острови мангуста за борба с многобройните отровни змии, както и от котките и кучетата, внесени

на острова от колонизаторите. Едва през 1907 г. това оригинално и полезно за човека животно било открито наново от Хиат Верил в източните райони на о-в Куба.

Хаитянският соленодон (*Solenodon paradoxus*), наречен още **парадоксален соленодон**, имал еднаква съдба с тази на кубинския си родственик. Той също станал толкова рядък, че десетилетия наред фигурирал в списъка на измрелите животни. „Възкръснал“ отново също благодарение на Верил, който го открил в девствените североизточни райони на о-в Хаити.

В наши дни и двата вода соленодони са много редки. Хаитянският се среща в северните горски райони на Хаити, а кубинският — в източните и южните райони на Куба. През деня те прекарват в убежищата си, а при здрач излизат да търсят храната си. Хранят се главно с насекоми, червеи, мекотели, жаби и гущери, но не пренебрегват и мърша. Понякога, когато е раздразнен, соленодонът изпада в такава ярост, че може да се нахвърли и върху човек, при което издава злобни писъци. Женската ражда само едно малко.

Посумът на Ледбетър (*Gymnobelideus leadbeateri*), който може да бъде наречен още **катерицов посум**, а някои го наричат и **торбест съсел**, принадлежи към сем. *Посуми* (Phalangeridae) от разр. *Торбести* (Marsupialia). Той има родствени връзки с примитивните посуми-пигмеи и едновременно с това се явява като звено между тях и по-сложно устроените посуми от род *Petaurus*.

Посумът на Ледбетър е дребно торбесто животно, тялото на което достига на дължина 15–18 см; опашката му е също толкова дълга. Козината му е къса, тънка и гъста. Цветът ѝ от предната половина на тялото варира от сив до сиво-кафяв, докато цветът на долната половина е светлосив в основата си и пясъчножълт към върха. На гърба — от темето до опашката, минава тъмна ивица, която у различните индивиди има и различна ширина, но обикновено към средата на гърба се разширява. От двете страни на муцунката на катерицовия посум има по две черни ивички, едната от които минава от основата на ухото до долната челюст, а другата — от края на ухото до окото.

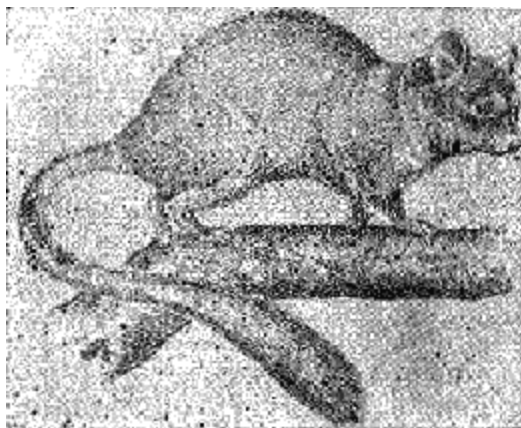
Тъй като посумът на Ледбетър е съвсем рядък и води нощен начин на живот, биологията му все още не е добре позната. Известно е само това, че води дървесен начин на живот, и се предполага, че се

храни главно с едри насекоми и ларвите им. Самият той става жертва на совите и на някои торбести хищници.

Посумите на Австралия са открити от английския мореплавател Джеймс Кук (1728–1775), изследовател на крайбрежието на Източна Австралия. Той забелязал приликата между американския опосум и откритото от него животно и го нарекъл опосум. Но когато писал отчета си, случайно забравил първата буква и написал „посум“ вместо „опосум“. Така и му останало сгрешеното наименование. Торбестият посум на Ледбетър пък бил открит и описан едва през втората половина на миналото столетие, а именно през 1867 г., от Фредерик Макой — по това време директор на Националния музей „Виктория.“ Първите два екземпляра били намерени в долината на река Бас в щата Виктория. През 1901 г. и през 1910 г. били доставени два нови екземпляра, първият от които бил отстрелян в същия район, а вторият бил уловен в блатото Ку Вирап (сега пресушено) на 50 км северно от р. Бас. През 1931 г. бил открит и пети екземпляр от това животно в района Монт-Уилс на височина повече от 1000 метра.

Това били единствените 5 известни музейни екземпляра от катерицовия посум, предимно препарирани кожи, които напомняли за него. След това той изчезнал и зоолозите решили да го впишат в траурния поменик на изчезналите видове.

В продължение на много години специалистите търсели посума на Ледбетър в щата Виктория, предимно в източните му райони, но от животното нямало и помен. Едва през 1961 г. щастието се усмихнало на научния сътрудник от Националния музей „Виктория“ Х. Е. Уилкинсън. Като изследвал фауната на бозайниците в долината Кимберлънд, която се намира на около 80 км от Мелбърн, сторило му се, че забелязал катерицов посум. По-късно търсенията му се потвърдили — били уловени четири животни.

Посумът на Ледбетър, наречен още катерицов посум, е вече много рядко животно

През следващите години посумът на Ледбетър бил наблюдаван и на други места: едно животно било видяно в евкалиптова горичка на височина около хиляда метра на склоновете на възвишението Бен Керн; друго било наблюдавано през октомври същата година североизточно от Блякс-Спер-Роуд. През март 1963 г. пък било открито мъртво женско животно край Уорбертън, а Уилкинсън след няколко дни видял в този район живо животно.

И така преди двадесет години катерицовият посум в Австралия бил отново открит. За радост на зоолозите и австралийските природолюбители това интересно и миловидно животно „възкръснало“ от мъртвите. Трябва да се каже обаче, че още по времето на неговото първо откриване през 1867 г., т.е. 33 години след заселването на първите европейци в района на щата Виктория, катерицовият посум бил рядък. За един период от близо сто години от него били открити само 5–6 животни. Днес се знае, че има една сравнително неголяма колония от посума на Ледбетър в щата Виктория, на около 80 км североизточно от Мелбърн. Открит е вече и на други места, но трябва да се отбележи, че това животно непременно е свързано с гъстите евкалиптови гори.

Понастоящем посумът на Ледбетър в щата Виктория се намира изцяло под защитата на закона. Нещо повече — там, където той се среща, за по-голяма сигурност достъпът на хора е ограничен. Част от територията, където живее споменатата колония от посума на Ледбетър, вече е обявена за резерват. Това дава основание да се смята,

че животното, макар и много рядко, ще бъде запазено от пълно унищожаване.

Калифорнийският кондор (*Gymnogyps californianus*), наречен още калифорнийски гриф, принадлежи към грабливите птици и е един от най-едрите представители на този разред — Accipitres. На дължина той достига до 100–120 см, а в размах могъщите му криле са дълги около 3 метра. Той е отличен летец и може да се издигне на височина повече от шест километра. Мъжкият е малко по-едър от женската. Главата и шията му са покрити с гола кожа — жълта или червена на цвят. Клюнът му, както и на повечето грабливи птици, е къс и як и е приспособен за разкъсване на прясна, неразложена мърша. Оперението на възрастните птици е матово черно, а младите птици имат, общо взето, кафеникава окраска със светло обрамчване на перата.

В миналото тази птица била разпространена в района на Скалистите планини, но най-много се срещала в Калифорния, където гнездяла по скалите. През 1850 г. тя била наблюдавана за последен път, което дало основание на зоолозите да я включат в списъка на изчезналите видове птици.

Калифорнийският кондор е слабо плодовит — размножава се веднъж на две години, като снася и мъти само по едно, рядко по две яйца. Мъти около месец и половина. Малките се развиват бавно и стават полово зрели на шестата година. Живее дълго — около 100 години.

Калифорнийският кондор се храни главно с мърша, но понякога напада слаби агнета и болни овце и в такъв случай изпълнява положителна санитарна роля в природата.

Повече от 100 години калифорнийският кондор бил смятан за изчезнал безвъзвратно. Ето защо толкова по-голяма и по-радостна била изненадата на учените и природозащитниците, когато преди 30 години се разпространило съобщението, че в Калифорния били забелязани птици, които твърде много приличали на „изчезналите“ кондори. Съставената незабавно комисия от специалисти — зоолози и лесовъди, изследвала най-грижливо посочения район и установила, че наистина в една дива и безлюдна местност северно от Лос Анджелиз обитавали и гнездели няколко двойки калифорнийски кондори.

Калифорнийският кондор е една от най-редките птици не само в САЩ, но и в цял свят. През 1960 г. е имало само около 60 птици, през

1964 г. техният брой намалял на около 40, а според последни данни са останали само около 30 птици. Това е явен белег, че птицата е застрашена от пълно изчезване, независимо че за нейното опазване се полагат сериозни грижи от страна на специалистите и районът на гнездене на популацията — държавните гори Лос Падрес, е обявен за резерват.

Калифорнийският кондор (калифорнийски гриф) в продължение на почти цяло столетие също е бил смятан за изчезнал. Той бе открит отново преди три десетилетия

Тъй като калифорнийският кондор няма естествени неприятели, съвсем основателно се смята, че изключителното стесняване на неговия ареал и катастрофалното намаляване на числеността му се дължат единствено на изстребването му от човека. И наистина в миналото птицата е била изстребвана от овчарите, които я смятали за враг на стадата. Но днес тя е поставена под абсолютна защита и стрелянето ѝ се наказва много строго. Американският зоолог Каулс е на мнение, че голям дял за постепенното изчезване на тази птица се дължи на обстоятелството, че в района на нейното разпространение в растителните асоциации преобладават храстите, а тя не може да каца

на мърши, които се намират във високи храсти, тъй като после и е трудно да отлети от такова място. Освен това е установено, че използването на пестициди за борба с мишевидните гризачи също оказва въздействие върху числеността на кондорите. Известно е например, че през 1963 г. в окръга Керн от подобно отравяне са загинали 2 калифорнийски кондора. Влияние върху числеността на популацията оказват и някои естествени причини. Между тях са слабата размножителна способност на калифорнийския кондор, придържането на птиците към района на местообитаването, както и големият ловен и гнездови участък на отделните двойки, който възлиза до 90 кв. километра.

Бермудският буревестник (*Pterodroma cahow*), наречен още **кахоу**, принадлежи към разр. *Буревестници* или *Тръбоноси* (*Procellariiformes*) и е известен със своята интересна и твърде печална съдба.

Бермудският буревестник е голяма птица, която достига на дължина до 40 см, а крилата му са дълги около 26 см. От горната страна перушината му е кафява, а отдолу — бяла.

Среща се изключително на Бермудските острови, а понастоящем мъти само на три островчета по южното им крайбрежие.

По данни на Бийб (1935 г.) и на Мърфи в Моубрей (1951 г.) може да се заключи, че бермудският буревестник пристига в районите си за мътене в началото на ноември. През ноември и декември двойките се оформят и към края на месеца или в началото на януари снасят яйца в дупки в пясъчните дюни или в разпаднали се скали. В миналото се е смятало, че правят гнездата си в дълбоки дупки или в пукнатини по крайбрежните скали. Сега се знае, че последното не е вярно. Периодът на мътенето продължава около 56 дни, при което двамата родители се сменят на няколко часа. Малките се излюпват в началото на март. Бермудският буревестник има нощен начин на живот.

*Бермудският буревестник бил смятан за напълно изчезнал вид цели
триста години*

Преди идването на белите заселници на Бермудските острови, кахоу са гнездели на подходящи места на всички острови от архипелага. Това е установено от изнамерените кости и яйца на голяма дълбочина. Месото и яйцата на птицата така са харесали на испанските заселници, че те започнали безпощадно да я преследват. В хроники от това време се разказва, че заселниците на един от островите на архипелага — Купър, дотолкова прекалявали в лакомията си, че мнозина умрели вследствие разстройство на стомаха. Така че няма нищо чудно в това, че само за едно столетие бермудският буревестник бил напълно изстребен. Разбира се, за това са допринесли и плъховете, и полудивите свине, заселени на островите от европейските преселници още през 1593 г.

Диего Рамирес, който посетил Бермудските острови през 1603 г., пише, че бермудският буревестник бил извънредно многоброен тук. Според всеобщото мнение се смята, че последният екземпляр от тази птица бил убит през 1621 г.

Описанието на птицата било направено от зоолозите по непълен скелет едва през 1916 г.

Но голяма била изненадата на зоолозите, когато през 1935 г., т.е. малко повече от 300 години по-късно, млада птица от този вид се разбила неволно в стъклото на един от фаровете на Бермудските острови. През зимата на 1951 г. няколко американски природоизпитатели начело с орнитолога Робърт Мърфи от Американския природонаучен музей открили обитаеми гнезда с яйца на бермудски буревестник. Малко по-късно били издирени 17 гнезда с яйца и били наблюдавани около 40 птици.

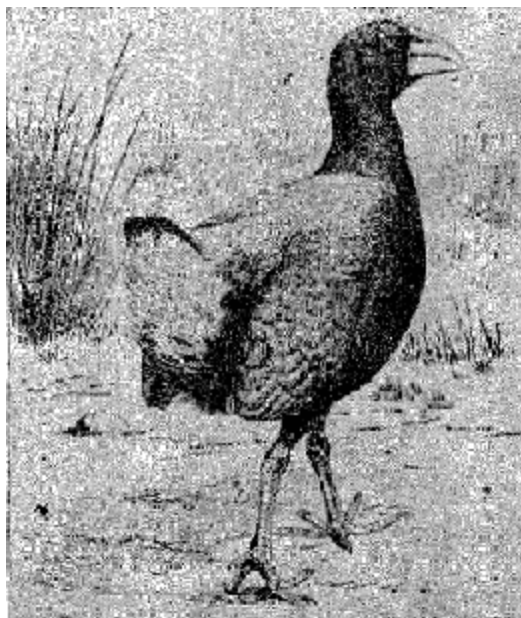
По данни от последните години на Бермудските острови живеят не повече от стотина екземпляра, които сега наистина са застрашени от пълно изчезване.

Подобно на бермудския буревестник неотдавна, преди 15–16 години, в горите на Пуерто Рико бе наново открит един подвид на **американския козодой**, който близо сто години бил смятан за напълно изчезнал, тъй като през 1888 г. било известно за съществуването само на един-единствен екземпляр от тази птица.

Ноторнисът (*Notornis mantelli*), наричан още от аборигенното население на Нова Зеландия — маорите, **такахе**, е една от най-интересните и най-редките птици на Нова Зеландия. Но още по-интересна е историята на нейното повторно откриване.

За такахето се знаело от разказите на маорите. И наистина били намирани кости от тази непозната птица, но до средата на миналото столетие все още никой европейец не е имал щастието да я види жива. През 1849 г. група ловци устроили лагера си в южния край на малкия остров Резюлейшън, който е разположен край югоизточния ъгъл на Южния новозеландски остров. Тук кучетата им открили и хванали едра птица, която веднага се намерила в тенджерата им. Те обаче предвидливо запазили пъстрите пера на непознатата птица, които по-късно продали на англичанина Уолтър Мантел, който пък от своя страна ги изпратил на Лондонския природонаучен музей. Така било установено съществуването на легендарната птица такахе. На следващата година на острова на Секретарите, който се намира наблизо до о-в Резюлейшън, един маор уловил подобна птица, чиито пъстроцветни пера попаднали също у Мантел, а чрез него отново в Лондонския природонаучен музей. Ново потвърждение за

съществуването на такахе! Десетилетия по-късно пак били уловени две птици от този вид — едната през 1879 г., а другата през 1898 г., близо до езерото Те Анау на Южния остров. Изминали десетилетия и учените се принудили с голямо съжаление да я впишат в дългия поменик на изчезналите през историческо време животни.

Ноторнисът е една от най-редките птици в света

И все пак се намерил оптимист, който не искал да повярва в това, че ноторнисът е споделил печалната съдба на гигантската моа, и решил да започне издирването ѝ. Това бил натуралистът-любител д-р Джефри Орбел. През 1948 г. оптимистично настроеният приятел на птиците предприел първата си експедиция в една древна гориста ледникова долина на около 900 м височина в планината Ливингстън, западно от езерото Те Анау, където седем десетилетия преди това била уловена една от тези птици. Макар и да забелязал следи от непозната птица и да чувал нейния крясък, той не открил каквито и да било следи от търсеното животно. Но първият неуспех не отчаял непоправимия оптимист. На следващата година той отново се върнал тук, сега вече въоръжен с кино- и фотокамери. Този път обаче щастието го спогодило. Той и другарите му успели не само да видят и да заснемат чудната птица, но и уловили два екземпляра от нея, които след опръстенияването им отново пуснали на свобода. А по време на третата си експедиция през 1950 г. д-р Орбел успял да заснеме на филм цяла

колония от редките птици. Освен това той провел ценни наблюдения върху нейния начин на живот.

Днес за ноторниса се знае, че достига на големина колкото пуйка, само че тялото му е по-закръглено. Окраската му е извънредно пищна — гърбът и крилата му имат маслинозелен цвят, перата на опашката му и върхът на надкрилните пера са металносини, главата и гърдите — теменуженосини, а под опашката му се откроява голямо бяло огледало. Мощната човка и силните крака с дълги пръсти на ноторниса са червени. Като наземна птица ноторнисът изгражда гнездата си направо върху земята от сухи клонки във формата на дълбока чиния с диаметър около 70 см. Най-често снася две яйца, които се мътят от двамата родители, понякога в две различни гнезда. Обикновено от двете снесени яйца се излюпва само едно малко. От опръстенияването било установено, че всяка година умират около 20% от птиците на възраст до една година.

Сега е известно, че в наши дни такахе населяват едва дива местност в планината Мърчинсън между Средния и Южния фиорд на езерото Те Анау и в планината Кеплер между Южния фиорд и езерото Манапури. Обикновено ноторнисът предпочита височина от 1300 до 1400 м, където горските видове растения се сменят с бодливите храсталаци и тревистата растителност. Както и в миналото, основната популация в почти неизменна численост обитава долината на езерото Те Анау и в района на Пойнт-Берн. Преди тридесет години там е създаден специален резерват, в който рядката и оригинална птица се охранява най-строго.

Според някои зоолози голямото ограничаване на ареала на такахе се обяснява не толкова с дейността на човека, колкото с изменението на климата. Размерът на популациите, който се движи между двеста и триста екземпляра, се определя от ниската възпроизводителност, зависи до голяма степен от поровете и невестулките, които унищожават яйцата, малките и възрастните птици. Елените пък конкурират ноторниса на пасищата, тъй като той се храни главно с листенцата на свежата трева и с дребни семена. Освен това елените унищожават главно тревната растителност — единственото място за гнездене на такахе. Не трябва да се забравя, че елените, поровете, невестулките и другите видове дребни хищници са донесени от хората, от белите заселници.

Качулатият ангъч (*Tadorna cristata*) принадлежи към подсем. *Гъскови* (*Anserinae*) от разр. *Гъскови* (*Anseriformes*). Той е най-рядката птица в Азия, а може би и една от най-редките в света. В „Червената книга“ на Фишър, Саймън и Винсент за нея е казано, че качулатият ангъч е една от най-тайнствените птици в света. В последния момент тя твърде навреме „излитнала“ от списъка на изчезналите видове, съставен от Комисията по редките и изчезващите видове, и при това успяла да попадне на страниците на „Червената книга“.

Крилатият ангъч е красива патица с контрастно оперение и характерна черна „качулка“ на главата.

Тази птица е описана за първи път през 1750 г. от японските орнитолози, като е наречена *чозен-оши*, или *корейска мандаринова патица*. В книгата, в която била описана, се съобщава, че през периода 1716–1736 г. тя била внасяна в Япония от Корея. През 1803 г. отново се споменавало за качулатия ангъч в японската биологична енциклопедия.

От качулатия ангъч до наши дни са се запазили в различни музеи няколко кожи. Освен това тази птица била изобразявана на старинни китайски картини и гоблени.

Към средата на миналото столетие качулатият ангъч дотолкова намалял, че от 1877 до 1964 г., т.е. за един период от близо 90 години, били убити само 4 екземпляра от този вид. Първият край Владивосток през 1877 г., а останалите три в Корея през 1913 (според други източници 1914 г.), 1916 и 1924 г. Според съобщението на японския зоолог Ясукичи Курода през 1943 г. в Чушинхокудо — Корея, било наблюдавано ято от шест птици, три от които били убити, но за съжаление не били запазени.

След това в продължение на двадесет години качулатият ангъч бил смятан за напълно изчезнал от повечето зоолози. Но ето че на 16.V.1964 г. В. Лабзюк и Ю. Назаров наблюдавали от недалечно разстояние на малко уединено скалист островче на архипелага Римски-Корсаков, който се намира югозападно от Владивосток. Те се намирали сред малко ято диви патици. По-късно, на 10 юни същата година, на о-в Большой Пелис от същия архипелаг двойка качулати ангъчи били наблюдавани в малко езеро. Мъжкият се намирал в пълно брачно оперение. На 18 февруари 1967 г. качулати ангъчи били отново наблюдавани на територията на Съветския съюз, поради което

специалистите смятат, че тази птица трябва да се търси именно в далекоизточните райони на СССР.

Разбира се, няма съмнение, че качулатият ангъч е обречен на изчезване, но трябва да се каже, че човекът няма дял в това.

Освен споменатите нелетящи гълъби на о-в Мавриций изчезнал и друг един вид — **гълъбът на Майер** (*Nasoenas mayeri*). Тази птица с бяло оперение, характерно с лекия си розов оттенък и тъмни крила, била унищожена от хората заради вкусното ѝ месо. Последните екземпляри от нея доживели в Лондонския зоопарк до началото на нашето столетие — до 1907 г.

Много по-късно тази птица „възкръснала“ — тя била открита отново на о-в Мавриций.

Белоклюният кълвач „възкръсна“ едва през 1966 г.

Белоклюният кълвач (*Camperphilus principalis*), наречен още **слоновоклюн кълвач**, принадлежи към сем. *Кълвачеви* (Picidae) от разр. *Кълвачи* (Piciformes).

Белоклюният кълвач е доста едра птица — дължината ѝ е повече от 0,5 м. Основният цвят на оперението е наситеночерен. От тила надолу странично на шията минават две широки бели ивици, които на гърба се сливат. Крилото, общо взето, е бяло. На главата си птицата има голяма красива качулка от дълги пера, която у мъжкия е яркочервена, а у женската има черен цвят. Очите са яркожълти и блестящи, краката са оловносиви, а клюнът има цвят на слонова кост, откъдето идва и името на птицата.

В миналото белоклюният кълвач бил широко разпространен в югоизточните области на Северна Америка и обитавал предимно гъстите крайбрежни гори, наводнявани по време на пълноводие. Срещал се и в Куба. През 1942 г. американският зоолог Джеймз Тенър написал доклад за историята на северноамериканския белоклюн кълвач за дружеството „Одюбон“, в който разгледал въпроса изчерпателно. По данните на Тенър белоклюният кълвач бил разпространен в миналото в разливите на Мисисипи, обрасли с гъсти гори; на север от сливането на Мисисипи с р. Охайо; в гористите разливи на другите главни реки в щатите Мисисипи, Алабама, Джорджия и Южна Каролина; в блатата на Флорида, също обрасли някога с гори.

Белоклюният кълвач живее на двойки. Размножителният период започва през март и птиците правят гнездата си в дупки на живи дървета, и то в най-затънтените кътчета на гората. Дупката дълбаят обикновено двамата родители. Женската снася обикновено 5–7 чисто бели яйца.

Белоклюният кълвач се храни с насекоми и техните личинки, а в края на лятото и през есента яде плодове на храсти и дървета.

Хората често унищожават белоклюния кълвач заради красивата му глава с червена качулка и клюна му с цвят на слонова кост, които препарират и пазят за спомен като ловни трофеи. Разбира се, не това е станало причина за изстребването на красивата и интересна птица. Главното е друго. Причина за нейната гибел станал пак човекът, само че косвено. Като унищожавал блатата и изсичал горите, той лишавал птиците от естествената им среда на живот.

Към 50-те години от нашето столетие белоклюният кълвач изчезнал почти напълно от територията на САЩ. В продължение на 10–15 години не бил виждан нито един кълвач. И американските

орнитолози побързали да впишат белоклюния кълвач в траурния поменик на изчезналите през историческо време птици.

Но през 1966 г. той отново „възкръснал“! През декември 1966 г. Джон Денис открил няколко двойки в Биг-Фикит — голямо блато, обрасло с борове и кипариси на територията на Източен Тексас. Сега се полагат големи грижи за опазване на тази крайно рядка птица.

Пещерната сова (*Speotyto cunicularia*), наречена още **подземна** или **джуджевидна сова**, принадлежи към сем. *Нормални сови* (*Strigidae*) от разр. *Сови* (*Strigiformes*). Тя достига на дължина колкото нашата кукумявка — общата дължина на тялото ѝ е около 20 см. Оперението ѝ е сиво, капковидно, изпъстрено с бели петна.

Обитава равнините и планинските райони, като в Андите се изкачва до 4000 м. Обикновено се придържа към откритите местности. Гнезди в естествени дупки или в такива, изровени от други животни. Някои автори пишат, че в миналото били наблюдавани случаи, когато пещерната сова се заселвала в една и съща подземна дупка с ливадно куче, язовец, дори със силно отровната гърмяща змия. Брем също допуска, че това е било възможно. Според по-нови наблюдения обаче случаи на подобно „съжителство“ не са установени. Знае се, че в същност пещерната сова се заселва в изоставените леговища на различни ровеци бозайници, където снася яйцата си и отглежда малките си.

Женската снася от 6 до 9, а понякога и 11 яйца, които се мътят и от двамата родители.

Пещерната сова е предимно нощна птица. През деня тя прекарва с часове на открито край входа на подземното си жилище, на дърветата или по селските стобори, тъй като почти не се бои от хората. Привечер, след като над степта се разнесе нейният вик, напомнящ своеобразни флейтови звуци, тя тръгва на лов. Храни се предимно с дребни гризачи, с различни насекоми, с жаби и дори със змии. Почти цялото ѝ меню се състои от вредни за селското стопанство животни.

В миналото индианците преследвали пещерната сова заради свързаното с нея поверие, че била „сестра на злия дух“. Белите ловци пък са я изстребвали заради „зловещия ѝ вид“.

Пещерната сова се охранява от американските фермери, на които тя е верен помощник

През последните десетилетия числеността на пещерната сова непрекъснато намалява на континента. По настояване на зоолозите и на фермерите, които я смятат за свой добър помощник, тя вече е поставена под закрилата на закона.

В резултат на аклиматизацията на мангустата на Уестиндийските острови за борба със змиите още в края на миналото столетие пещерните сови са изчезнали на някои от островите — Антигуа, Мари-Галанте, Невис и Ките.

На континента и някои острови все още са запазени 16 географски форми, но две от островните са измрели.

Пещерната сова от Гуаделупа (*Speotyto cunicularia guadeloupensis*), която е изчезнала в края на миналото столетие. Тя е била малко по-тъмна и малко по-едра от останалите подвидове — дължината на крилата ѝ била 156–164 мм.

Обитавала е остров Мари-Галант и някои други Уестиндийски острови. От нея са запазени препарирани екземпляри в Ню Йорк, Вашингтон, Чикаго, Лондон, Кембридж и Поант-а-Питър (Гуаделупа). Всички те са били уловени от Л'Ерминие в началото на XIX в.

Пещерната сова амаура (*Speotyto cunicularia amaaura*), която също имала по-тъмна окраска, била малко по-дребна от предходната.

Тя се срещала на островите Антигуа, Невис, Сент Кристофър от уестиндийската група острови. Смята се, че тя също е била изтребена от мангустата в края на XIX в.

От нея са запазени екземпляри в музеите на Ню Йорк, Вашингтон, Чикаго и Лондон.

Пуерториканският син гълъб (*Columba inornata wetmorea*) е подвид на кубинския син гълъб, който бил открит да гнезди в блатото Сапата, както и в засушливите саванни области.

Това е едър гълъб, който има дължина 35–40 см. Общото му оперение е от светлосиво до светлокафяво. Човката му и краката му са червени.

Среща се на Пуерто Рико, един от най-големите Антилски острови на Уестиндийския архипелаг. Не съществуват точни сведения за неговата численост, нито за района на гнездене. Не е добре позната и неговата биология и екология.

Последните екземпляри от него са колекционирани през 1912 г., а е наблюдаван в живата природа през ноември 1927 г. на възвишенията близо до Аняско. През 1927 г. Цетмор го обявил за рядък вид. По-късно бил сметнат за напълно изчезнал.

Изчезването на пуерториканския син гълъб се дължи на преследването му от ловците за месото и перата, както и на почти пълното унищожаване на горите на острова.

Птицата била открита по-късно от Н. Леополд.

Пуерториканският козодой (*Caprimulgis noctitherus*) принадлежи към сем. *Козодои* (*Caprimulgidae*) от разр. *Козодои* (*Caprimulgiformes*). Това е втората птица от о-в Пуерто Рико, която на два пъти била смятана за изчезнала, а след това отново „възкръсвала“. За нея Фишър, Саймън и Винсент пишат в своята „Червена книга“ следното:

„Нито една рядка птица не може да се похвали с толкова необикновена биография, както този козодой, ако е правилно да наричаме биография стечението на обстоятелствата, благодарение на които сме узнали за тази птица. Никоя освен нея не е била отначало открита в изкопаемо състояние, след това намерена жива, веднага сметната за умряла и най-сетне отново открита с помощта на магнитофона.“

Откриването на пуерториканския козодой е свързано с орнитолога Александър Уетмор. Преди 60 години той открил в пещерите Катедрала и Клара на Пуерто Рико субфосилни костни останки, между които имало такива от непозната птица. Той нарекъл през 1919 г. тази птица *Setochalcis noctitherus*, т.е. вид жалобен козодой, като я сметнал за измряла. Наскоро след това той идентифицирал скелета на намерения от него вид с препарираната птица, която през 1889 г. била уловена в Байамон — Пуерто Рико. Веднага се наложил изводът, че тази птица може все още да съществува на острова. И наистина Уетмор успял да открие жива птица, последният екземпляр от която наблюдавал на 23 декември 1911 г.

Оттогава всички специалисти смятали пуерториканския козодой за изчезнал, тъй като в продължение на много десетилетия никой не бил виждал тази птица.

Но през март 1961 г. на зоолога Георг Райнар от Корнуелския университет щастието се усмихнало. Като записвал нощем на магнитофон звуците, издавани от жалобния козодой в района Байамон и Рио Педрас в Пуерто Рико, той открил звуци, които не били идентични с тези на жалобния козодой. След това в продължение на девет месеца изследвал посочените райони и успял да открие малко ято птици от вида на пуерториканския козодой.

Така тази птица на два пъти била смятана за изчезнала и наново „възкръсвала“.

Голямата земна чинка (*Geospiza magnirostris*) принадлежи към род *Земни чинки* (*Geospiza*), наречени още Дарвинови чинки, от сем. *Чинкови* (*Fringillidae*), разр. *Врабчови* (*Passeriformes*). Всички те са открити за науката от великия английски натуралист Чарлз Дарвин през 1832 г. по време на неговото пътешествие около света с кораба „Бигъл“.

Дарвиновите чинки достигат на дължина от 10 до 20 см. Всички те имат сиво-кафеникава окраска — и мъжките, и женските екземпляри, като само понякога мъжкият може да бъде черен. Различават се помежду си по формата на клюна, която у различните видове може да бъде различна в зависимост от характера на храненето.

Голямата земна чинка е ендемит за едно от островчетата на архипелага — о-в Чатъм. Тази интересна птица с голям и твърд клюн отдавна се смяташе за напълно изчезнала и от нея е останал един-

единствен препариран екземпляр, който се пази в Лондонския природонаучен музей.

Неотдавна обаче тя отново бе открита на Галапагоските острови.

Атрихорнисът (*Atrichornis clamosus*), наречен още храстова птица, принадлежи към сем. *Храстови птици* (*Atrichornithidae*) от разр. *Врабчови* (*Passeriformes*).

Голямата земна чинка е открита отново неотдавна на Галапагоските острови

Атрихорнисът е дребна пойна птичка, която достига дължина до 20 см. Окраската ѝ на гърба е кафеникава, гърдите ѝ също са кафеникави, а гърлото е бяло. Крилата са къси, а опашката е дълга. Води наземен начин на живот и е твърде подвижна — крилата ѝ са слаби, поради което не е добър летец, но бързо бяга. Гнезди по дърветата, като мъти яйцата си през ранното австралийско лято, т.е. през септември — декември.

Тази дребна красива птичка е ендемит за Австралия. Обитава безлюдните райони на Западна и Югозападна Австралия.

Атрихорнисът е станал жертва на пренесените от европейските заселници в Австралия кучета и котки, както и на нарушаването на естествените условия в районите на нейното местообитание.

Последният екземпляр от тази красива крилата обитателка на Австралия бил виден през 1889 г. Повече от седемдесет години зоолозите я смятали за напълно изчезнала, докато през 1961 г. тя била

наново открита по склоновете на планината Маунт Гарднър, близо до гр. Олбани, разположен на залива Кинг Джордж по югозападното крайбрежие на континента.

През последните години са наблюдавани само десетина двойки от тази птица, и то изключително в границите на Националния парк Ламингтън. Така че априхорнисът с пълно основание може да се смята за една от най-редките птици в света. Тя е вписана в „Червената книга“ на МСЗП като вид, заплашен от изчезване.

Западното мускато шаварче (*Dasyornis brachypterus longirostris*) принадлежи към подсем. *Австралийски шаварчета* (Malurinae), сем. *Дроздови* (Turdidae) от разр. *Врабчови* (Passeriformes).

Това доста едро шаварче, което достига дължина около 15 см, се среща в Австралия в два отдалечени и напълно изолирани един от друг района в западната и източната част на континента.

Западният подвид на шаварчето, който ни интересува тук като „възкръснал“ вид, живее в тръстиките и дребните храсталаци на крайбрежните блата, но голяма част от времето си прекарва на земята.

Западно мустакато шаварче

Историята на това шаварче е твърде интересна. То било открито от Джон Джилбърт през 1839 г., а получило името си през 1840 г. от

Джон Гоулд. Оттогава западното шаварче нито веднъж не е било наблюдавано в района, където било открито, а именно в района на река Суон около гр. Перт по западното крайбрежие на континента. По-късно, през периода 1868–1880 г., няколко птици били уловени в пролива на Крал Георг. След това (цели 65 години) западното шаварче изчезнало. През 1945 г. западното мустакато шаварче отново „възкръснало“. К. Бълер намерил една птица в залива Ту-Пипл близо до гр. Олбани. Сега отново престанали да пристигат каквито и да било вести за нея, докато през април 1960 г. Меес и Форд я открили отново в района Ту-Пипл. През следващите две години много австралийски орнитолози открили много от тези птици в същия район.

Сега тази птица все пак е твърде рядка и е вписана в „Червената книга“ на МСЗП.

Храстовидното новозеландско орехче (*Xenicus longipes stokesii*) принадлежи към сем. *Новозеландски орехчета* (*Xenicidae*) от разр. *Врабчови* (*Passeriformes*). В миналото живеело в южните райони на Северния Новозеландски остров, а се срещало и на Южния. Обитавало ниските храсталаци и горските райони. То било дребна птица — дължината на крилата му достигала до 53–55 мм.

Гнездото си прави в хралупите на повалените от бурята дървета, между корените на дърветата и дори в дупките на буревестниците. Предполага се, че снася само две яйца. Храната си търси главно по земята, но и по стъблата на дърветата.

В главата за изчезналите животни на Нова Зеландия писахме за друг вид храстовидно новозеландско орехче *Xenicus lyalli*, което се е срещало на о-в Стивънс и е изчезнало напълно, ставайки жертва на котката на фаропазача на острова.

Разглежданият подвид новозеландско орехче бил описан въз основа на два екземпляра, уловени през 1850 г. в планините на Римутак. В продължение на около 100 години — чак до 1949 г., повечето специалисти в Нова Зеландия смятали тази красива пойна птичка за напълно изчезнала. На 13 юни 1949 г. обаче зоологът А. Едгар имал случай да я наблюдава във влажните гори близо до езерото Виакареити, а други са я видели в четири различни района на Северния остров.

Сега се знае, че този подвид на храстовидното новозеландско орехче действително е „възкръснал“. Все пак то е много рядко и е

вписано в „Червената книга“ на Международния съюз за защита на природата и природните ресурси.

Ръждивоглавата червеношийка (*Erithacus ruficeps*) спада към сем. *Дроздови* (Turdidae) от разр. *Врабчови* (Passeriformes).

Тази птичка била уловена за пръв път през 1905 г. от японски колекционери в централната западна китайска провинция Шънси. Трите уловени екземпляра били изпратени в музея Хартфорд шайр, където през 1907 г. били описани от орнитолога Хартър. В продължение на 58 години никой повече не хващал и не виждал тази птичка. И естествено тя била сметната за изчезнала.

На 15 март 1963 г. обаче тя наново „възкръснала“. През този ден орнитологът доктор Елиът Маклюр, който живеел и работел в Малайзия, опънал мрежата си против комари на платото на върха на планината Бринчан на височина 2200 м над морското равнище. Голяма била изненадата на учения, когато привечер намерил в мрежата уловена непозната за него птичка, която приличала на дрозд. През нощта той я прибрал в кафез, а на другия ден я фотографирал. Цветният диапозитив бил много сполучлив и бил поместен в сп. „Малайан Нейчър Джърнал“.

Маклюр изпратил описанието на птицата заедно с цветната снимка на най-известните орнитолози на Англия и Америка. Един от тях познал птицата по описанието, а цветната снимка била съпоставена с трите препарирани птици, които вече се намирили в Американския музей по естествена история в Ню Йорк.

Нямало съмнение, че птицата била същата.

Фишър, Саймън и Винсент, които описват тази история в книгата си „Червената книга“, изказват надеждата, че сега специалистите ще се заинтересуват повече и ще разкрият загадката на ръждивоглавата червеношийка.

Цветарката от остров Кауаи (*Hemignathus lucidus*), наречена още **накупуу**, е една „възкръснала“ птица от Хаваите. За цветарката от остров Оаху, изчезнала през втората половина на миналото столетие, вече разказахме.

Цветарката от Кауаи е третият подвид накупуу, която се среща на Хавайския архипелаг. Тя имала жълта окраска с бяло коремче. На дължина достигала до 16 см и повече.

Храстовидното новозеландско орехче бе отново открито

Този подвид бил описан от Уилсън през 1887 г. През 1891 г. Мунро уловил екземпляр от нея. През 1898 г. той решил, че трябва да я причисли към редките и дори измрелите видове, но отново я наблюдавал на височина 1300 м край изворите на р. Ханапепе на о-в Кауаи. На следната година той пак имал случай да я наблюдава. След това тя вече била причислена към изчезналите птици, тъй като цели 60 години никой не я бил виждал.

Но ето че и тя „възкръснала“ като много други видове. През 1960 г. била наново видяна от Ричардсън и Боулс. През 1961 г. били забелязани две птици, през 1964 — три, а на следната година — една.

Сега цветарката от о-в Кауаи е вписана в „Червената книга“ на МСЗП.

ЖИВОТНИ, ИЗЧЕЗНАЛИ ОТ ФАУНАТА НА БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ ИСТОРИЧЕСКО ВРЕМЕ

Трудно е да се възстанови пълният списък на животните, дори само на бозайниците и птиците — обект на лов за нашия космат прадед, пък и на ловеца от ранната историческа епоха. Сведенията за състава и историческото развитие на нашата фауна през далечното и по-близкото историческо минало са твърде оскъдни. Още незадоволителни са данните за изчезналите през историческо време животни. За тяхното някогашно съществуване съдим преди всичко от фосилни и субфосилни останки от времето на палеолита и неолита, от скални рисунки на историческия ни прадед, от останки на диви животни, служили за храна на човека от предисторическия и по-късните периоди, които откриваме в пещери, некрополи и селищни могили. За тях ни дават основание за догадки и тълкуване също и изображения върху монети, оброчни плочки, вази, съдини и други културно-исторически паметници, както и някои наименования на селища и други географски обекти. Важни сведения за ловната и изобщо за дивечовата фауна на нашите земи в древността черпим от древни митове, легенди и творения на народния епос, както и от много творения на старогръцки, римски и византийски историци, хронисти, учени и писатели. Между тях би могло да се споменат имената на Омир и Пиндар, на Аристотел — най-великия учен на античния период, на Херодот — „бащата на историята“, на Ксенофонт, Плиний Стари, Клавдий Елиан, Публий Овидий, Марк Варон, Вергилий и много други.

Съвкупността от всички тези данни на археологията, фолклористиката, топонимията, литературата и зоологията ни дава възможност да установим, че някога, дори до съвсем неотдавнашно историческо минало, по нашите земи са живели интересни видове бозайници, които впоследствие изчезнали безвъзвратно от фауната ни. Някои от тях, а именно турът и тарпанът, са изчезнали завинаги не само от пределите на нашата страна, но и изобщо от лицето на Земята.

Други, каквито са зубърът, безоаровият козел (козирог), бобърът били изстребени на Балканския полуостров, но са се запазили и до днес в някои европейски страни, макар и в съвсем ограничен ареал и нищожни популации. Лъвът пък изобщо е унищожен в Европа.

Историята на тези животни, изчезнали от фауната на България през историческо време, е колкото печална, толкова и поучителна. Тя за сетен път ни подсказва, че разрушенията, които човек нанася на природата, понякога могат да бъдат непоправими.

И така нашата ловно-дивечова фауна е обедняла през историческо време със следните видове животни, главно бозайници.

Лъв (*Felis leo spelaeus*). Най-старите писмени сведения за лъва, живял по нашите земи, както вече се каза, датират отпреди около 2500 години, т.е. от V в. пр.н.е. Разгледахме писмените и епиграфските източници. Разбира се, няма никакви основания да се оспорва тяхната достоверност. Все пак друго щеше да бъде, ако те бяха подкрепени от вещественни доказателства. А до съвсем неотдавна такива не бяха намерени у нас...

Но ето че на известния наш учен проф. Стефан Иванов от Ветеринарно-медицинския факултет, ревностен изследовател на фосилни и субфосилни останки в недрата на нашата страна, и на неговия колега д-р В. Василев им „провървяло“. При изследването на остеологичния материал, намерен при археологичното проучване на селищната могила и некропол при с. Голямо Делчево — Варненско, през 1968–1969 г. те попаднали на уникална находка. Между огромното количество най-разнообразен костен материал от ранния енеолит те открили един първи шиен прешлен от пещерен лъв. Тази находка, първа и единствена засега в България, потвърждава най-достоверно литературните сведения, че по нашите земи в миналото са живели лъвовете.

Този барелеф на лъвица е открит по нашите земи

Предполага се, че лъвът е изчезнал от южните райони на Балканския полуостров някъде към прехода между старата и новата ера на летоброенето. Основание за това предположение ни дава обстоятелството, че по това време вече римските императори купували за цирковите забавления в прославената си столица лъвовете от Африка и Мала Азия, но не и от Гърция и земите на траките. Освен това Дион Хризостом определено съобщава, че по време на римското господство над тракийските племена лъвовете били вече изчезнали от техните земи.

Освен за лъвовете елинските писатели и историци говорят, че из горите на планинска Тракия, на Пинд и другаде имало и **пантери (леопарди)**, което може да се приеме за напълно достоверно, тъй като пантерата се е запазила и до наши дни в Кавказ. За цяла Европа обаче, включително и за Балканския полуостров, пантерата е вече напълно изчезнал вид.

Тур (*Bos taurus primigenius*). Живял е по нашите земи, както през палеолита, мезолита и енеолита, така и до късно историческо време. Много са данните, по които съдим за това. Така например много останки от тур са намерени в дилuviалните пластове на пещерата „Бачо Киро“ при Дряновския манастир, в пещерата Темната дупка край Карлуково, в Магурата край с. Рабиша, Белоградчишко. Останки от тур са намерени и при разкопките на селищната могила Ясатепе в квартал „Университетски“ в Пловдив, извършени през периода 1950–1958 г. Отделни кости, рога и челюсти от тур са намерени при разкопките на историческите селища Плиска, Мадара, Преслав и

другаде. Останки от тур бяха открити и при неотдавнашните разкопки на тракийския град Севтополис при с. Копринка, Казанлъшко.

От монографията на проф. Петър Петков за разпространението на тура в България се вижда, че последният е обитавал през историческо време областите, населявани от следните тракийски племена: траките от днешна Южна Тракия, одриси (Одринско и чак до р. Искър), гети (Добруджа и част от днешна Румъния), пеони (южно от Скопие до Битоля) и дардани (по горното течение на реките Вардар и Морава).

За съществуването на „диви бикове“ в Тракия и по-точно по поречието на Средна Струма пише римският писател и учен Марк Варон, живял през I в. пр.н.е. Според Херодот около 450 години пр.н.е. в непроходимите планини в южната част на Балканския полуостров между реките Аксий и Нестос е имало турове. Той съобщава също, че тракийските князе ходели на лов за турове и зубри, а пеонските и гетските князе обичали да пият на гощавките медовина в посребрени или позлатени рогове на тур.

От научната публикация на проф. Стефан Иванов „Храната от животински произход на обитателите на южната порта в Преслав“ научваме, че турът бил обект на лов чак до втората половина на XVI в. Нашият учен имал рядкото щастие да намери едновременно, т.е. при едни и същи разкопки на едно и също място, кости от пуйка и тур. Като изхожда от обстоятелството, че пуйката произлиза от Америка и е пренесена от испанците в Европа през първата половина на XVI в., той заключава: „Този факт убедително ни показва, че турът, за който досега имаме сигурни данни, че е съществувал в Преславската околност в началото на XIII в. и е продължавал да живее по нашите места до идването и разпространението на пуйката, т.е. вероятно в края на XVI в.“

Косвено доказателство за съществуването на тура в нашата страна до късно историческо време ни дава и топонимията. Много наименования на географски обекти и селища, някои от които са се запазили и до наши дни, говорят за това, че турът е изобилствувал по тези места. Такива са например: селото на писателя Чудомир — Турия, Казанлъшко; с. Туряковци, местността Турица, Турийска река и други. Кой от нас подозира, че коренът на чисто българската дума „*втурвам се*“ произлиза от тур и означава стремително връхлитане (като тур).

Турът е живял по нашите земи до XVI в.

Зубърът (*Bison bonasus*), наречен още **европейски бизон**, е друго забележително животно, живяло по нашите земи. Фосилни и субфосилни останки от него в България наистина не са открити, но няма никакво съмнение, че той се е срещал по нашите земи в недалечното историческо минало. В старобългарската литература има описания на зубъра под името *зомбър*, а по-късно и като *зъбър*. Освен това за него съобщава и историкът Павзаний (II в.), който видял в Рим някакви „диви бикове“, напълно обрасли с гъста козина, а особено по гърдите и подбрадието. Тези бикове били докарани в Рим от земите на траките. Херодот също споменава за съществуването на зубри в Тракия и Македония. Според други сведения през римско време зубърът се срещал в долините на Струма и Вардар, в планините Орбел (Пирин планина) и Месапион (планина в Македония — Звигор и Малешево). Преследван заради месото и кожата, зубърът е изчезнал в нашите земи по всяка вероятност през късното средновековие.

Зубри от Воденската гора — Разградско. Те по нищо не отстъпват на беловежските си събратя, от които произхождат

Сега у нас във Воденската гора — Разградско, има повече от 80 зубъра, приплоди на подарените от полското правителство четири зубъра.

Тарпанът (*Equus caballus gmelini*), на който се спряхме по-подробно в първата глава на книгата, е живял по нашите земи както през дилuviално, така и през алувиално време. Дилuviални останки от див кон са намерени в много пещери у нас: Темната дупка край с. Карлуково, Магурата при с. Рабиша, Белоградчишко, и другаде. За това, че дивият кон е живял през историческо време по нашите земи, свидетелствуват останките, намерени в пещерата Попин пчелин при с. Беляковец, Търновско. Трябва да се каже обаче, че е възможно тези останки да са от домашен кон, който бил отглеждан от траките — първите коневъди по нашите земи. Но не бива да се забравя и това, че някои съветски специалисти са на мнение, че тарпанът се е срещал в Добруджа през историческо време.

Безоаровият козел (*Capra aegagrus*), наречен още **безоаров кози́рог**, навярно също е влизал в състава на нашата дивечова фауна

през историческо време. За съжаление този въпрос все още не може да се смята за напълно изяснен. За това, че той бил често „гост“ на трапезата на нашия палеолитен прадед, свидетелствуват намерените останки от него в много наши пещери. Изглежда обаче, че той е изчезнал много рано от нашите планини, защото дори и в най-древните писмени източници за фауната на нашата страна не се споменава нищо за него. Знае се обаче, че още по времето на древните гърци и римляните и чак до наши дни безоаровият козел населявал почти всички гръцки острови в Егейско море. Има сведения и за това, че се е срещал до късно историческо време из планините на Гърция и Албания.

Интересен за нас е фактът, че през 1916 г. група български войници, изпратени на лов за диви свине в планината Пърнар даг (Кушница планина, продължение на Пирин в Гръцка Тракия), убили един грамаден безоаров козел, чиито рога и кожа се пазят и до днес в сбирките на Националния природонаучен музей в София. Великолепните рога на този екземпляр достигат на дължина 105 см и тежат над 3,2 кг. Предполага се, че това е бил един от козирозите, пренесени от гръцките острови и разселени за реаклиматизиране в планините на Гърция преди това, а може би и да е бил един от последните „кореняци“ по тези места.

Средиземноморският безоаров козиерог — егагър, днес обитава в диво състояние каменистите била и върхове на о-в Крит, Цикладските, Спорадските и други егейски острови, а се среща и в Мала Азия. Той е прекрасен обект за аклиматизиране и задивечаване на Стара планина, Родопите и Пирин. В Софийската зоологическа градина преди години той се беше размножил добре, което показва, че на свобода ще се развива и размножава още по-добре.

Еленът-лопатар (*Dama dama*) също трябва да се причисли към ценния ловен дивеч, обитавал нашите земи и изчезнал през историческо време от състава на нашата фауна.

Първоначалната родина на това красиво животно е Средиземноморската област, включително и Северна Африка. За него споменава още Аристотел, който го нарича *прокс*. Платон също говори за елена-лопатар, само че под друго наименование — *латицерос*. В миналото еленът-лопатар е живял в южната половина на Балканския п-в, включително и в България, но по-късно е бил напълно изтребен.

Доказателство за това, че се е срещал в нашата страна, е находката от фрагменти от рога и кости на елен-лопатар, открити от нашия археолог проф. Рафаил Попов при разкопки на римска крепост край Айтос. Косвено доказателство са и двата сервизни ритона (чаши), украсени с глави на елени-лопатари от Панагюрското златно съкровище, открито през 1949 г. край Панагюрище. Предполага се, че то датира от началото на III в., че е било изработено от елински майстор (някъде към Троя) и е принадлежало на древен тракийски княз.

Безоаровият козел е изчезнал от нашите земи

Реаклиматизирането на елена-лопатар — този ценен обект на ловната ни фауна, започва едва в началото на нашето столетие най-напред в ловния развъдник Кричим, Пловдивско. По-късно той бива разселен на много места в страната: в Странджа, на Витоша, в лонгозната гора край Ямбол, в едродивечовото стопанство „Воден“, Разградско, край Бургас и другаде. И навсякъде се развива много добре.

Еленът-лопатар е реаклиматизиран отново у нас

Бобърът (*Castor fiber*) — най-едрият гризач от европейската дивечова фауна, също се е срещал в миналото у нас. На дължина той достига до 128 см заедно с опашката, а на тегло — от 11 до 30 кг. Окраската на космената му покривка варира от светло— до тъмнокафява. По външен вид прилича донякъде на гигантски воден плъх. Тялото му е масивно, като задната част е по-висока от предната, шията му е къса и дебела, очите му са малки, ушните раковини също са малки и при плаване и гмуркане под водата се закриват от ушни отвори. Предните му крайници са по-къси от задните и петопръстните им лапи са снабдени със значително голяма плавателна ципа, докато задните са съединени до ноктите с широка кожеста плавателна ципа. Сплеснатата му гръбно-коремна опашка, която достига на дължина до 25 см, на ширина до 15 см и има форма на овално закръглена лопата, е покрита с едри рогови люспи и е лишена от косми. Изобщо животното е приспособено напълно към воден начин на живот.

Около половите органи на бобъра се намира мускулна жлеза, която отделя специален секрет — боброва струя, свързана с размножаването.

Бобърът е горско животно и обитава предимно малки плитководни рекички с високи брегове, обрасли с иглолистни и

широколистни гори и тревиста растителност.

Живее поединично, но най-често образува семейства, които се състоят от двамата родители и малките от последните две поколения.

Бобърът е крайно интересно животно, особено що се отнася до начина му на живот и своеобразното му строително изкуство. С помощта на здравите си като длето резци той прегризва не само клонките на дърветата и храстите, но и цели дървета с дебелина на стъблото от 10 до 30 см, а понякога и до 1 м в диаметър. Храни се с корени, крайбрежна растителност и с листата и младите клонки на повалените от него дървета и храсти, от които прави и запаси за зимата. Води предимно нощен начин на живот, но е активен и сутрин, и привечер. Прекрасно плува и се гмурка под водата, където може да остане дълго време.

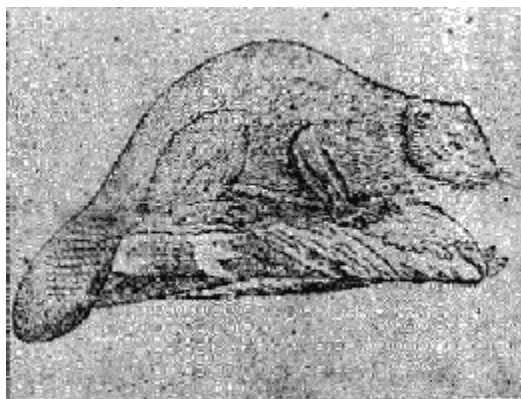
След продължителна бременност от 105 до 107 дни ражда 3–5 малки веднъж през годината, които след 1–2 дни могат да плуват, а след 20 дни могат да водят вече самостоятелен начин на живот.

В недалечното историческо минало бобърът е бил широко разпространен в Европа, Азия и Северна Америка, главно в областите между 33 и 68° северна ширина. Той бил преследван навсякъде заради вкусното му месо и ценната кожа, както и за „бобровата струя“ (кастореум), която в миналото намирала широко приложение в медицината, а днес се използва в парфюмерията.

Усиленото и безогледното преследване на това извънредно ценно ловно-промишлено животно, както и бързото обезлесяване и обезводняване на районите, където то е обитавало в миналото, станали причина за неговото почти пълно изчезване в Европа, Азия и Америка.

У нас бобърът бил широко разпространен дори до недалечното историческо минало. Данните за това са изобилни. Още в най-старите български литературни източници, като „Шестоднев“, „Манасиева хроника“ и „Физиолог“, се споменава за *бебъра* (бебр или бъбър), чието вкусно месо се наричало *бъбровина*. Запазени са писмени сведения, от които се вижда, че през XVII в. дубровнишки търговци изнасяли покрай другите стоки и боброви кожи от България. За широкото разпространение на бобъра в България говорят и множеството наименования на местности, реки и селища, като например Бебровска река, Беброво, Биберинци, Бебреж и други подобни.

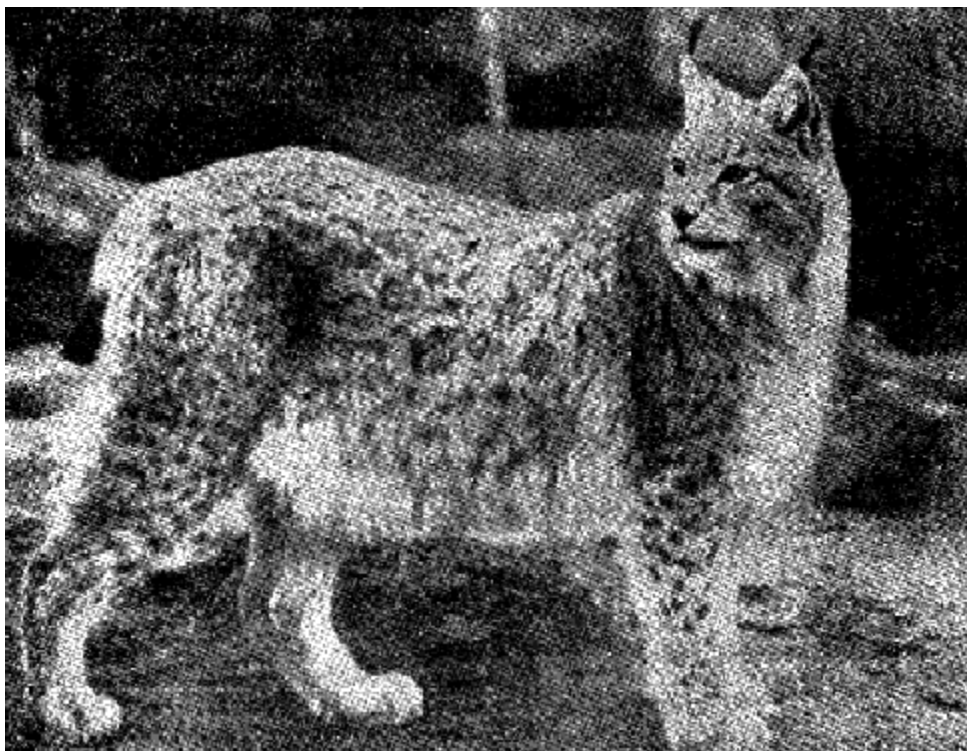
В нашата страна все още има запазени подходящи биотопи за реаклиматизирането на бобъра. Той може да бъде заселен успешно в запазените широколистни гори край Камчия, Резовска река, Ропотамо, в долните заселени течения на Янтра и Струма и на още някои реки, вливащи се в Дунав и Марица. Така съставът на ловната фауна ще се обогати с още един ценен представител.

Бобърът от „Рибния буквар“ на д-р Петър Берон

Рисът (*Felis lynx*) е единствения едър хищник от сем. *Котки*, който неотдавна е бил разпространен из масивните гори в нашата страна.

Макар и по-дребен от другите представители на семейството (лъва, тигър, леопард и др.), все пак той е едро животно, което достига на дължина до 110–130 см, а на височина до 60 см. Тялото му е силно и красиво. Характерна негова особеност са „четчиците“ на върха на ушите, както и „брадата“ („бакенбардите“) му. Отличава се от другите видове „котки“ по късата си опашка и сравнително дългите крака. Окраската му е твърде изменчива — от жълтобелезникава до ръждивочервена. Върху този фон на гърба и краката са разпръснати отделни кръгли петна и продълговати по-тъмни ивици, които обаче може и да липсват.

Рисът е живял в България и през нашето столетие

Обитава предимно масивните високостъблени гори с гъст подлес. Добре се катери по дърветата, а може и да плува. Активен е през нощта, като денем прекарва в леговището си из най-недостъпните гъсталаци, а вечер излиза на лов. Храни се обикновено с дребни бозайници и птици, но често напада и по-едра плячка — елени, сърни, диви кози, млади диви свине и др. Води заседнал живот, но при недостиг на храна извършва далечни странствувания.

Слухът и зрението на риса са отлично развити, но обонянието му, както повечето котки е слабо.

След около 65 дни бременност женската ражда от 2 до 4 малки, които бозаят до три месеца и живеят с майка си до следващия размножителен период. Продължителността на живота на риса е около 11 години.

В миналото рисът е бил широко разпространен по всички континенти, с изключение на Австралия. Все пак трябва да се каже, че той е предимно „северна котка“, тъй като най-много се среща из гористите и планински райони на Северна Америка, Северна Азия и Северна Европа.

Този красив хищник винаги е бил преследван главно заради кожата му, която се цени високо в кожухарската промишленост. Макар и да се смята, че промишленото значение на риса никога не е било голямо, тъй като той винаги е бил рядко животно, все пак, както съобщава Брем, към края на миналото столетие на европейския пазар са били продавани само от Русия и Норвегия годишно около 25 000 рисови кожи.

В резултат на това почти навсякъде рисът е намалял извънредно много. В повечето страни на Европа той е вече напълно изтребен. Така например до XV в. рисът е населявал почти всички гъсти гори на Германия, а днес вече не се среща там. Смята се, че последният рис бил убит в Германия през 1846 г. Днес това красиво животно се среща само в южната част на Балканския п-в, в Карпатите, Пиренеите, Северна Америка и Азия. Най-много е разпространен в Сибир.

В миналото рисът е обитавал почти всички гори и планини в нашата страна. За неговото някогашно широко разпространение у нас свидетелствуват редица факти. Така например Рафаил Попов открил субфосилни останки от рис при разкопки край с. Саламаново — Преславско. Още Ксенофонт (440–350 г. пр.н.е.) споменава в съчиненията си за съществуването на рисове в България. От „Български дневник“ на Иречек (1880 г.) научаваме, че по течението на р. Камчия имало в миналото селище, което се наричало Рисово.

Адам Чайковски, по произход поляк, офицер на турска служба през миналото столетие, известен под името Садък паша, като пише в тогавашното руско ловно списание за дивеча в нашата страна, съобщава между другото и следното: „Рисовете в тази планина (Родопите — б.а.) не представляват рядкост. Рисове се срещат още и в околностите на Разград, а дори и в дребните храсти на Добруджа.“

Във връзка с изчезването на риса у нас редакторът на някогашното сп. „Природа“ — Г. К. Христович, отличен познавач на нашата ловна фауна, в бр. 4 и 5 от 1900 г. пише следното: „Според в. «Вестник» запасният войник Минчо Петков от с. Твърдица е убил срещу Коледа в Твърдишкия балкан един рис. От 1887 до 1900 г., доколкото ни е известно, са убити всичко четири риса в България. Един по клека на Демир капия през 1887 г., втори — в гъстите гори на с. Петрич (Панагюрско) през 1889 г., който е препариран и се пази в зоологическата сбирка на Висшето училище, трети — в девствените

борови гори на Сюткя (Пещерско) и четвърти — в Твърдишкия балкан. Значи — заключава Христович — рисове има по Рила, Средна гора, Родопите и Стара планина и по всичките гори на княжеството, само че навсякъде са рядкост.“ Ще допълним, че рисове е имало дори и край София. Зоологът Н. Боев е открил източници, в които се съобщава, че през 1899 г. рисове са били забелязани на две места в Лозенската планина по Урвич и над Германския манастир. В Приказ (заповед) № 166 от 1.XI.1895 г. на софийския управител се казвало, че през зимата вълци и рисове нападали много дивеч в Софийски окръг.

В статията си „Рисове в Македония“ („Природа“ на БАН, 1941 г., кн. 3) акад. Иван Буреш (1885–1980) дава следните сведения за последните убити рисове в различни планини в нашата страна: „Днес вече можем да кажем — пише той, — че последният рис в Средна гора е бил убит през 1898 г., в Родопите — през 1891 г., в Твърдишкия балкан (Стара планина) — през 1900 г., а в Рила планина — през 1905 г. Някои предполагат, че последният рис в Странджа планина (Елховско) е убит през 1930 г.

Сега можем да смятаме, че рисът е напълно изчезнал в нашата страна. По устни сведения на инженер-лесовъда Сава Стоименов от София през лятото на 1952 г. той видял в Странджа в дъбовата гора в землището на с. Заберново — Бургаско, на около 30 км от турската граница рис. Ако приемем, че Стоименов не се е заблудил, а това е малко вероятно, трябва да допуснем, че този рис е преминал на наша територия от Турция, където все още се срещат рисове. Кинооператорът Минчо Минчев ме уверяваше, че през 50-те години на нашето столетие видял в Добруджа двама ловци да носят убит от тях рис. Има и други сведения от този род, но зоолозите са на мнение, че рисовете са изчезнали в нашата страна.“

Освен изброените ловни бозайници се предполага, че през недалечното историческо минало от състава на нашата фауна е изчезнал и тетревът, птица от сем. Тетревоци (Tetraonidae).

Тетревът (*Lyrurus tetrix*) е един от най-красивите представители не само на семейството, а изобщо на пернатия дивеч. За неговата гиздава осанка спомагат много черната му окраска със синкав металически блясък, лировидната му опашка и червеният гребен на главата. Това се подсилва още и от характерните черти „вежди“ — месести ивици над очите. Женските са много по-скромно оперени —

червено-кафяви с по-тъмни или охристи напречни ивици. Мъжките са едри колкото кокошка и тежат до 1 200–1 600 г, докато женските са по-дребни и достигат на тегло около 1 кг. Изобщо при тях половият диморфизъм е рязко подчертан.

Тетревът не е прелетна, а постоянна птица. Най-характерните за нея местообитания са смесените или иглолистните гори, редуващи се с обширни поляни и сечища. Предпочита малките брезови горички, а избягва непрекъснатите масивни гори.

Основната храна на тетрева е растителна, но се храни и с бръмбари и други безгръбначни, с мравки и техните „яйца“. През лятото храната му е по-разнообразна — листа, плодчета и семена на различни растения, насекоми и гъсеници, а през зимата се състои главно от пъпки, реси и летораста на брезата, реси на елшата и плодове на хвойната.

Размножителният период започва с характерни токувания и брачни борби на мъжките в края на март и началото на април. Най-късно до средата на май женската снася от 5 до 12 яйца недалеч от токовищата, мътенето на които продължава 21–22 дни.

През есента и зимата тетревите се събират на големи ята, които понякога наброяват до стотина птици.

В миналото тетревът е бил широко разпространен в цяла Европа, с изключение на Испания и Гърция. Той обитава горската и лесостепната зона от Шотландия и Пиренеите до Далечния Изток. Както съобщава В. Н. Шнитников, някога тетревът е бил една от главните ловно-промишлени птици на Русия. Той бил изнасян не само на вътрешния пазар, но и в чужбина.

Съществуват данни за това, че тетревът се е срещал у нас през втората половина на миналото столетие. Така например Рокстрох съобщава (1874 г.), че е бил твърде многоброен в Рила. Има сведения и за това, че по време на строежа на железопътната линия Русе — Варна, пак през втората половина на миналото столетие, той е бил толкова обикновен по тези места, че инженерите редовно ходели на лов за тетреви.

Нашият известен орнитолог П. Патев обаче е на мнение, че у нас никога не е имало тетреви. Той смята, че Рокстрох е взел рилските глухари за тетреви, а за втория случай допуска, че се е отнасяло не за тетреви, а за дропли, които и досега се срещат по тези места. На

същото мнение е и акад. Ив. Буреш. Орнитологът Ник. Босв обаче смята, че у нас е имало тетреви. В „Атлас на ловните и промишлените птици и бозайници на СССР“, издание на Академията на науките на Съветския съюз, намираме следното авторитетно мнение по този въпрос: „В Европа освен в СССР тетревът гнезди до Шотландия и Пиренеите, в Алпите, на места в Югославия и България. До миналото столетие тетревът се е въдил в Добруджа...“

Макар и днес да се смята, че южната граница на разпространение на тетрева не минава отсам Карпатите, все пак, като се има пред вид, че той и до днес се среща в някои райони в Черна гора и Босна и че в миналото е обитавал много места в Румъния, мнението, че го е имало у нас, придобива известна правдоподобност.

Смята се, че днес тетревът не се среща никъде в България.

Тъй като тетревът отдавна е известен като перспективен ловнопромишлен вид, още в края на миналото и началото на нашето столетие са правени опити той да бъде реаклиматизиран у нас, но всички те са се оказали безуспешни. Така например пуснатите веднъж няколко тетрева на Витоша били поголовно избити и още на първия пазарен ден изнесени на софийския пазар за продан. Все пак, като се има пред вид, че у нас съществуват отлични условия за аклиматизирането на тази едра птица с вкусно месо, а още повече при наличието на дивечови стопанства и резервати, би трябвало незабавно да се пристъпи към нейното развъждане.

И така историята на изчезването на няколкото представителя на ловно-дивечовата фауна в нашата страна през историческо време е колкото печална, толкова и поучителна. Въпреки съществуването на специален закон за защита на природата, който е поставил под закрила голям брой видове полезен и вреден дивеч, независимо от усилията на горскостопанските власти и ентусиазираните природозащитници в нашата страна браконьерството все още се шири безнаказано. Много ценни и забележителни животни от българската фауна се намират под заплахата да изчезнат напълно, да бъдат вписани в мемориалния поменик, който бе изреден тук.

Ето защо никой от нас не трябва да забравя нито за миг надвисналата над българската природа, над нашия животински свят опасност. Нашите потомци няма да ни простят, ако им оставим в наследство една опустошена, една загиваща природа.

Дълг е на всеки българин да направи всичко според силите и възможностите си, за да се запази, да се увеличи и разнообрази дивечовото богатство на родината ни. А това е преди всичко дълг на ловно-стопанските дейатели, на ловците.

МЕЖДУНАРОДНИЯТ СЪЮЗ ЗА ЗАЩИТА НА ПРИРОДАТА И ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ И НЕГОВАТА „ЧЕРВЕНА КНИГА“

Природата е неизчерпаем източник на блага. Но нерационалното използване на почвата от човека, изстребването на дивеча и на останалия животински свят водят до нарушаване на равновесието в природата, до гибелни последици за самия човек и за народното стопанство.

Заплахата, надвиснала над животинския и растителния свят, събра преди 33 години ентузиастите-природозащитници от цял свят, които положиха основите на Международния съюз за защита на природата и природните ресурси. Учредителното му събрание се състоя на 5 октомври 1948 г. във Фонтенебло край Париж. Сега в него членуват 35 държави, 291 национални организации за защита на природата от много страни, както и 18 международни асоциации. Съветският съюз, една от страните, които полага големи грижи за защита на природата, е представен с две национални организации — главното управление за охрана на природата, резерватите и ловното стопанство при Министерството на селското стопанство и Всеруското дружество за охрана на природата. България също членува в Международния съюз за защита на природата, чието седалище се намира в живописното градче Морж на Женевското езеро в Швейцария. Сега президент на този международен съюз е известният холандски радетел на природната защита Д. Кюнел, а един от вицепрезидентите е видният съветски зоолог проф. А. Г. Банников.

Животинският и растителният свят, въздухът, който дишаме, водата, която пием, подземните богатства, енергийните източници, плодородните полета, горите, „зеленото злато“ на планетата — това е основата, върху която се гради не само благополучието, но изобщо животът на хората. Отнасяме ли се безстопанствено към природата, унищожаваме ли я, ние подготвяме собствената си гибел. Пазим ли я,

стопанисваме ли грижливо нейните богатства, значи се борим за съществуването на човека, за неговото благоденствие.

Международният съюз осъществява редица интернационални мероприятия по защита на природата. Той ратува за създаването на повече национални паркове и резервати във всички страни, във всички кътчета на Земята, където все още има девствена природа. Това са последните убежища за застрашените от изчезване животински и растителни видове. Съюзът разработва редица международни конвенции за ограничаване на търговията с редки животни и с изделия, изработени от техните кожи, рога и пера. Отдавна е сключена и се поддържа конвенцията между заинтересованите страни, с която абсолютно се забранява преследването и избиването на гренландския и други видове китове, застрашени от изчезване. Разработват се редица мерки за опазване на тюлените, морските лъвове и други видове редки морски бозайници, както на морските костенурки. По инициативата на Международния съюз за опазване на природата и природните богатства СССР, САЩ, Норвегия и Дания подписаха съглашение за спасяването на оцелелите бели мечки в района на Арктика.

През последните години Международният съюз за защита на природата и природните ресурси отделя особено внимание на проблемите, свързани с опазването на околната среда и на природните екосистеми. Подготвя цялостни програми и проекти за преобразяване на природата на екологична основа, работи и за усъвършенствуване основите на природозащитното законодателство.

Една от най-големите заслуги на Международния съюз за защита на природата и природите ресурси е издаването на монументалния труд „Червената книга“. Обезпокоено от изчезването на близо 250 вида животни в света и от това, че в наши дни са застрашени да изчезнат още голям брой птици и бозайници, ръководството на съюза съвместно с ЮНЕСКО и Световния фонд за защита на дивата природа предприе активни действия за издирване и съставяне списък на изчезващите и редките видове животни на планетата. Повече от две десетилетия тези международни организации проучваха фауната на планетата, за да изготвят списък на редките и изчезващите животни и да разработят мероприятия за тяхното опазване. Благодарение на усилията на голям брой учени от цял свят през последните години бе уточнен списъкът на най-редките и застрашени от изчезване животни на всички континенти

и отделни страни. По-късно този списък бе оформен в едно своеобразно многотомно издание със заглавие „**Червена книга**“.

В „Червената книга“ са включени над 600 видове и подвидове животни — редки и изчезващи. В нея се разглеждат накратко някои биологични особености на отделните видове животни, дават се сведения за предишния и сегашния ареал на вида, както и за броя на животните, които се намират в различните зоопаркове в света, като се сочат взетите и предполагаемите мерки за опазването на вида в различните страни, където той се среща.

Впрочем какво трябва да се разбира под **рядко** или **изчезващо животно**? Преди всичко тук се отнасят видовете, чийто ареал непрекъснато се стеснява, а числеността на популациите им катастрофално намалява. Разбира се, има животни, които винаги и изобщо са били редки, т.е. разпространението им всякога е било ограничено и броят им извънредно малък или поне малко от тях са наблюдавани, убивани или залавяни живи от хората още от най-дълбока древност. Такова животно е например рибата латимерия — „най-голямото зоологическо откритие на XX в.“. От тази риба са били уловени досега само петнадесетина екземпляра, и то все по източното африканско крайбрежие. Измежду рибите акулата ринодон също е извънредно рядко животно — от нея досега са убити само няколко екземпляра. Южноамериканската анаконда, най-голямата измежду всички познати змии, също е едно от редките животни в света. Въпреки няколко специални експедиции, организирани за лов на анаконди, малко зоопаркове или природонаучни музеи могат да се похвалят с това, че притежават жива змия или музейен експонат от анаконда. Много бозайници и птици също се срещат извънредно рядко. Такива са например южноамериканският сънливец и гигантският мравоед — животни, наблюдавани съвсем рядко в природата. Никой зоопарк в света не може да се похвали, че е държал зад телените мрежи на своите волиери например кокилоногата врана гборконди. Едва преди няколко години специална експедиция успя да донесе а Европа малки от тази птица.

Нас обаче ни интересуват тук ония редки животни, някои видове от които днес са останали толкова малко, че живите екземпляри от тях, както се казва, се броят на пръсти. Такива са например китайската мечка голяма панда, новозеландските киви и хатерия, тасманийският

дявол, африканският слон-джудже Адо, либерийският хипопотам-джудже и много други. В миналото някои от тези животни са били разпространени широко и само благодарение влиянието на човека и изстребването им от него сега са почти на изчезване. Ще се спрем тук именно на животните, и то само на бозайниците, осъдени да станат „изкопаеми на утрешния ден“, ако културното човечество не предприеме енергични мерки за тяхната защита, за опазването им от измиране.

В същност МСОП и ЮНЕСКО не само бият тревога, не само апелират към световната общественост и правителствата на отделните държави за опазване на животинския и растителния свят на планетата. Те са изработили цяла програма във връзка с охраната на живата природа и по-специално на редките и изчезващите видове животни. За тази цел МСОП прибъгва до своите организации-членки от различните страни, както и до научните учреждения и специалистите.

Но кои са тези видове животни, по-точно бозайници, поставени под заплахата да станат „изкопаеми на утрешния ден“, ако хората не положат всички усилия за тяхното спасяване?

Историята на американския бизон, завършила благополучно със спасяването на вида след десетилетните усилия на специалистите и най-строгите охранителни мерки, не е безпрецедентна. Американските учени и ентусиазираните природозащитници, подкрепяни от прогресивната общественост, продължават борбата за запазването на такива интересни и ценни бозайници като сивата мечка гризли, най-едрият и най-свиреп хищник на Северна Америка, койота (прериен вълк), северноамериканския благороден елен — вапити, тундровия северен елен, горския северен елен — карибу, ендемичния род вилороги антилопи, лоса, бобъра, червената катерица и др.

Поради това, че Южна Америка е сравнително слабо населена, особено в планинските райони и по поречието на великата река Амазонка, и главно поради доскорошната изостаналост в икономическото развитие на повечето от страните, първичните ландшафти са се запазили на много места в девствения си вид и фауната на континента е малко пострадала. Измежду бозайниците на по-усилено преследване от страна на местното население и белите заселници са били подложени само ограничен брой видове, от които на първо място трябва да се споменат високоспециализираните безгърби

камили на Южна Америка — хуанакото и викунята (вигон). Особено е пострадала чинчилата — това красиво животинче с ценна кожа. До откриването на Новия свят по високите склонове на Андите, на сегашната територия на Боливия, Перу, Чили и Аржентина, чинчилата се срещала в милиони екземпляри. Индианците високо ценели кожата на това животно, но макар и да го преследвали, не могли да окажат пагубно влияние върху неговата численост. Испанските конквистадори първи донесли в Европа обработени кожи от чинчила, където те получили най-висока оценка. В резултат на голямото им търсене и скъпо заплащане скоро започнало хищническото изстребване на чинчилата. Всяка година в Европа били донасяни стотици хиляди и милиони кожи, докато в края на XIX в. чинчилата била фактически напълно изстребена. Сега това ценно животно се е запазило на свобода само в някои северни области на Аржентина и в областта Сахама в Боливия, и то в съвсем минимални количества. Навсякъде другаде то е напълно изчезнало. Успокоително все пак е това, че днес в някои страни, включително и у нас, чинчилата се отглежда и развъжда в специални звероферми.

Африка безспорно е най-богатият континент във фаунистично отношение. Тук са се запазили и до днес преките потомци на миоцено-плиоценовата фауна, населявали преди стотици хиляди години огромни пространства на сушата, включително и част от Европа. Просторните саванни полета на Африка, непроходимите ѝ гори, склоновете на планините, долините, реките и езерата ѝ просто са гъмжели от дивеч само допреди едно столетие. Днес фауната на континента е значително обедняла, а много ценни видове са напълно изчезнали. Виновен е пак белият нашественик.

„С нашето появяване континентите бързо обедняват!“ — възкликва Хемингуей в книгата си „Зелените хълмове на Африка“. Белите заселници, дошли в Африка със своето модерно огнестрелно оръжие, избивали безразборно и хищнически дивеча заради месото и кожата, както и за ловните трофеи. Жертва на това безпощадно изстребване, както вече видяхме, станали такива ценни видове животни като берберския лъв от Атласките земи, най-красивия и най-едрия представител на лъвовете, капския лъв, квагата, зебрата на Бърчел, синята конска антилопа, червената газела и много други бозайници и птици, които завинаги изчезнали от лицето на Земята. Този процес на

хищническо изстребване продължава и до наши дни, и то вече не само от страна на колонизаторите. Местното население, което страда от недостиг на белтъчна храна, също въоръжено с модерно оръжие и с помощта на капани и примки, безконтролно преследва и избива дивеча. В резултат на това много видове, особено по-едри животни, се намират на границата на пълното им изчезване. Разбира се, все още много животни се преследват само заради ценните трофеи.

Особено обезпокоителна е съдбата на двата вида горили — крайбрежната и планинската. Те са извънредно много намалели и навсякъде са поставени под абсолютната закрила на закона.

Слонът също е намалял навсякъде в Африка, но все пак не може да се каже, че е застрашен от унищожаване. Слонът-джудже Адо обаче наистина се намира пред пълно измиране.

Също извънредно рядък е и водният слон-джудже, който е по-дребен от слона Адо и се отличава с привързаността си към водоемите.

Черният двурог носорог също е вече рядко животно в Африка, но още по-рядък от него е суданският бял носорог, или белият носорог на Котон. Преди десетина години числеността на белите носорози в Судан възлизала на по-малко от 2000, което наложило той да бъде вписан в „Червената книга“.

В миналото хипопотамът бил най-обикновено и много често срещано животно в Африка. Наред с това от най-дълбока древност до днес той бил едно от най-преследваните животни. Туземното население го избивало не само заради щетите, които нанасял на посевите, но главно за месото му, което се отличава с високите си вкусови качества. Освен това кожата на „речния кон“, която е дебела до 3 см, служи на туземците за направата на здрави щитове. Високо се ценят и кучешките зъби на хипопотама, които достигат на дължина средно 60–80 см, а понякога и повече от метър. Специално за изработката на украшения те се ценят наравно със слоновата кост, тъй като са по-твърди от нея, а по-лесно се обработват. Освен от местното население хипопотамът бил преследван безогледно и от белите колонизатори заради кожата и зъбите му.

В резултат на безпощадното му преследване числеността на водния гигант намаляла извънредно много. Той бил изстребен най-напред по долното течение на р. Нил, а днес е напълно изчезнал от цялата територия на Египет. Останали са незначителен брой животни

само около Хартум. Не се среща и в Нубия. За да се запази хипопотамът от пълно унищожение, на много места в Конго, Нигерия и някои други страни са създадени специални резервати, където избиването му е напълно забранено.

Още по-рядък и на изчезване е либерийският хипопотам-джудже, който днес се среща само в Либерия и Нигерия, където е поставен под абсолютна закрила.

Нубийското диво магаре и сомалийското диво магаре — в миналото широко разпространени в Африка, днес са извънредно намалели и са заплашени от пълно изчезване. В наши дни от първия вид се срещат само ограничен брой дегенерирани стада, и то главно в Сахара.

Обезпокоителна за зоолозите и природозащитниците е и участта на окапи, тази своеобразна горска жирафа. Окапи се среща главно в екваториалната джунгла на Конго, при което ареалът му обхваща пространство от около 1000 км дължина и 220 км ширина. А животно с такъв ограничен район на разпространение е осъдено на измиране, ако не се вземат строги мерки за неговата защита. Това се отнася толкова повече за окапи, като се има пред вид, че неговата численост по течението на р. Семлики, главния район на разпространението му, възлиза едва на 3000 животни.

Редки са станали и много видове зебри, особено планинската зебра, както и някои антилопи, като например блатната антилопа ситатунга, представена с два подвида — ситатунга Замбези и западноафриканска ситатунга. Пъстрата антилопа от рода бонтбок днес се е запазила само в някои национални паркове. До поставянето ѝ под абсолютна закрила числеността ѝ била по-малка от 100 екземпляра, но през 1962 г. тя нараснала на 600. Белочелата антилопа бубал от същия род до неотдавна също била почти на изчезване, но благодарение на строгите охранителни мерки, числеността ѝ надхвърлила 2000 екземпляра.

Съдбата на животинския свят на Африка и днес вълнува не само зоолозите, но и цялото културно човечество. Радостно е, че независимите африкански държави започват да полагат все по-големи грижи за опазването на природните богатства. Акт на мъдрост и държавническа далновидност е например специалният манифест, подписан от премиер-министъра на Танзания Ж. К. Ниерере във връзка

със състоялата се през 1961 г. в Аруша Международна конференция по охрана на природата. В него се казва: „Запазването на нашия див животински свят е дело от огромна важност за всички народи на Африка... Като вземаме под покровителство наши диви животни, ние тържествено заявяваме, че ще направим всичко, което е в наша власт, за да бъдат в състояние правнуците на нашите деца да използват богато и ценно наследство.“

В Азия положението също е тревожно!

В същност въпреки изключителната пренаселеност на някои страни на континента, особено в известни райони на Китай и Индия, както и на о-в Ява, голяма част от фауната на Азия и на Малайския архипелаг се е запазила в сравнително добро състояние. Това се обяснява преди всичко с обстоятелството, че в много страни на Азия селското стопанство е съвсем слабо развито. В Индия например едва 30 процента от територията на страната е заета със селскостопански култури. От друга страна, джунглата, която покрива значителни райони в южната част на Азия и островите на Малайския архипелаг, осигурява надеждно укритие за голям брой животни. Не е без значение и това, че сред много от азиатските народи, главно по религиозни съображения, съществува известен култ към проявленията на живота във всичките му форми, вследствие на което част от дивечовата фауна, както и други представители на животинския свят на много места изобщо не се преследват, в резултат на което числеността на популациите не се влияе от човека, т.е. запазва се в нормалното си положение.

И все пак като последица от безконтролното ловуване от страна на местните ловци и главно от страна на доскорошните бели колонизатори на някои места — особено в Индия и Индонезия, числеността на много видове животни катастрофално е намаляла. Стигнало се е дори дотам, че някои от тези видове вече се намират на границата на пълното им изчезване.

Така например азиатският лъв може да бъде включен в списъка на най-редките животни не само в Азия, но и изобщо в света. Към началото на миналото столетие индийският лъв обитавал по-голямата част от територията на Индия. Към 1880 г. лъвовете останали само в гората Джир (Джир Форест) на п-ов Катхиавар, и то само двадесетина екземпляра. Направени били опити тези лъвове да бъдат поставени под закрила, но те излезли безуспешни. Едва през 1913 г. по решителното

настояване на главния лесовъд на Индия Джхунгарха били взети мерки за пълната охрана на няколкото оцелели лъва в Джир Форест. Благодарение на тази мярка през 1969 г. в гората Джир имало вече 177 лъва.

Освен индийските лъвове се предполага, че е възможно в джунглата на Индия да са се запазили и до днес малък брой африкански лъвове, пуснати на свобода през 1920 г. в Гвалиора (Мадхия Бхарат) от известния махараджа-натуралист Мадхо Рао Синхия.

За тигрите на Азия вече говорихме. Както знаем, и те са вече много редки и са поставени под абсолютна защита.

Гепардът, най-бързото четириногло животно в света, е едно от най-редките животни в Азия. Дотолкова е рядък, че някои автори го смятат за напълно изчезнал. По-често се среща в Африка.

Голямата панда, наречена още бамбукова или пъстра мечка, е едно от най-редките животни не само на азиатската бозайна фауна, но и изобщо в света. До недалечното историческо минало голямата панда се срещала в много провинции и области на Китай: Бейчуан, Венчуан, Сонгиан, Гуан, Тианкуан и другаде. Безпощадното ѝ избиване от местните ловци заради красивата кожа станало причина ареалът ѝ да се ограничи само в западната част на провинция Шицзоан и източните части на бившата провинция Сиканг. Предполага се, че броят на бамбуковите мечки преди двацетина години е бил не повече от 50, което ще рече, че животното се намира на границата на пълното му изчезване. Сега в КНР убиването и ловът на бамбукови мечки е абсолютно забранен.

Както навсякъде, така и в Азия особено много е пострадала копитната бозайна фауна.

Индийският панцерен носорог, който някога се е срещал във всички области на древната Индийска империя, днес се смята за едно от най-редките животни на Азия. През последните десетилетия неговият ареал непрекъснато се разкъсва и популациите му бързо оредяват. Една от причините за това е усвояването на гористите райони и превръщането им в културни площи. Но главната причина за бързото изстребване на носорозите в Индия и Индокитай е свързана със старинното поверие, че стритият на прах рог на носорога притежава голяма лечебна сила. И до днес в Далечния Изток, особено в Китай,

препаратът, приготвен от този прах, се продава в аптеките между другото и като чудодейно средство за подмладяване и засилване на половата потентност.

Броят на индийските носорози днес е по-малък от 1500 екземпляра.

Още по-рядък е суматренският двурог носорог, който в миналото е бил широко разпространен в Асам, Бирма, Тайланд, Виетнам, п-ов Малака и на островите Суматра и Калимантан. В наши дни се е запазил само на отделни места в границите на предишния си ареал и числеността му не надминава повече от 200 екземпляра.

Но един от най-редките копитни бозайници в света е малкият, или явански еднорог носорог. Сега той може да се види само в резервата „Уджонг Кулов“, където през 1975 г. по сведения на пратеника на МСОП Ли Талбот е имало само 40 животни. Предполага се, че отделни екземпляри все още се срещат в джунглата на Бирма.

От малайския гаур, наречен още бик на джунглата, са останали само няколко десетки екземпляра. Бикът на Сувел, бантенгът и якът също са вече редки животни в Азия.

Дивата двугърба камила е вече на изчезване. Само в известна част на Заалтайска Гоби в границите на Монголската народна република понастоящем се срещат известен брой животни. Запазени са малки стада и в някои северни райони на Китайската народна република. В МНР е издаден специален указ, според който ловът на камили е абсолютно забранен. В Китай те също са поставени под пълна закрила.

Положението с коня на Пржевалски е съвсем обезпокоително. Според анкетни данни от 1964 г. в пограничните райони на МНР и КНР е запазено само още едно-единствено стадо от 12–15 животни. За щастие броят на животните във фермите-резервати и в зоопарковете възлиза по данни отпреди няколко години на повече от 150.

Куланът, този своеобразен представител на конете и с известни магарешки белези, също отдавна е вписан в списъка на редките животни.

Но може би най-рядката антилопа в света е бялата антилопа орикс, наречена още арабска антилопа. Това животно е най-дребното и най-малочисленото от трите вида антилопи орикс. От нея се срещат на свобода само няколкостотин животни. В миналото тя била

разпространена на голяма част по Арабския полуостров, а днес се среща само в един район на Оман на един участък, дълъг 400 км и широк около 150 км. За щастие няколко антилопи орикс са аклиматизирани и с успех се отглеждат и размножават в Америка. През 1962 г. ловна експедиция, ръководена от А. Гримууд, успяла да улови в Арабската пустиня три живи арабски антилопи и да ги достави в Кения. Може би само благодарение на тази разумна мярка бялата антилопа орикс ще може да се запази напълно от изчезване.

Масовото заселване на Австралия от европейците също оказало своето крайно неблагоприятно влияние върху специфичната, високо специализирана местна фауна. То се изразява, от една страна, в прякото интензивно изстребване на много от животните за месото и кожата им, а, от друга, в усилената земеделска и скотовъдна дейност, чрез която се отнемат огромни пространства от пасищните площи на тревопасните животни и се стеснява техният ареал. Конкуренцията със стихийно размножилия се заек-подземник, който унищожавал останалата част от естествените пасища, също оказала своето влияние за изтикването на по-слабо конкурентните марсупиални тревопасни. Немалък дял за унищожаването на местната континентална фауна се пада и на пренесените от заселниците хищни бозайници: лисици (за борба срещу зайците) и домашни кучета и котки, част от които впоследствие подивели. И едните, и другите станали същинска напасть за торбестите бозайници, особено за по-дребните видове.

Тасманийският, или торбест дявол, в миналото е бил широко разпространен из цяла Австралия, но преследван главно заради щетите, които нанасял на домашните птици и овцете, отдавна вече е изстребен напълно на континента. Сега се среща само на о-в Тасмания, но и там е вече извънредно рядък, поради което е поставен под абсолютна закрила.

Значително са пострадали и тревопасните торбести бозайници на Австралия — преди всичко различните видове кенгура, както и дребните видове — валаби. Намалели са много и коалата (торбеста мечка), бандикутите (торбести язовци), торбестите плъхове и много други.

Европа е един от най-рано заселените континенти и в резултат на това неговата природа е пострадала извънредно много. Изсичането на горите, унищожаването на блатата, усвояването на целинните земи за

селското стопанство са все дейности, които са влияели гибелно върху природата, за изстребването на много видове животни и растения.

От хищните бозайници видяхме, че е изстребен напълно европейският лъв, а са намалели извънредно много вълкът, мечката, рисът и др. Пострадали са много и европейските копитни бозайници, такива като зубъра, алпийския козиорог, дивата коза и др. Повече или по-малко е намалял и броят на редица представители на европейската орнитофауна. Особено редки са едрите дневни и нощни грабливи птици, както и много представители на ловната фауна.

В наши дни сериозна опасност е надвиснала и върху много видове морски бозайници. Повечето от китовете са вече почти напълно изстребени и понастоящем ловът им е ограничен с най-строги международни конвенции, които установяват режима на сезонния лов. Някои видове, например бискайският кит, са абсолютно забранени за лов.

„Червената книга“ на Международния съюз за защита на природата и природните богатства подтикна някои страни да започнат да водят „Червена книга“ за своята фауна, в която вписват промените в ареала и числеността на популациите на редките видове в собствената си страна. Това винаги ще държи специалистите нащрек и ще се окаже от голяма полза, когато се определят мерките за защита на видовете животни и растения, които доказват тенденция към намаляване. Съветският съюз е една от първите страни, започнали да подготвят издаването на своя собствена „Червена книга“.

През 1974 г. със заповед на Министерството на селското стопанство на СССР бе учредена „Червена книга на СССР“. Централната лаборатория по опазване на природата при същото министерство започна да разпраща специални анкетни листове във всички райони на страната и да събира материали за създаването на тази книга. На 1 януари 1975 г. в нейните списъци на редките и намиращите се под заплаха от изчезване видове животни са включени 62 видове и подвидове бозайници и 63 видове и подвидове птици. Сведенията за животните, намерили място в книгата, са съгласувани и с министерските съвети на всички съюзни републики.

Тук е нужно да се каже, че „оригиналите“ на „Червената книга“ на МСЗП и на СССР в същност не са книги. Те имат „оперативен“ характер, т.е. отделните листове са подвижни и в зависимост от

новопостъпилите данни за дадено животно или растение, по-точно за неговата численост и за ареала му, могат да бъдат изваждани или пък прибавяни нови — за други видове, които дотогава не са били вписвани. И още нещо: сведенията за видовете, които са особено застрашени от изчезване, се печатат на червена хартия, а тези за останалите редки видове — на обикновена, бяла.

„Червената книга на СССР“ бе издадена през 1978 г. Председател на главната редакционна колегия е А. М. Бородин — началник на Главното управление по опазване на природата, резерватите, горското и ловното стопанство при Министерството на селското стопанство на СССР, кандидат на селскостопанските науки; заместник-председатели са проф. А. Г. Банников (отговорен редактор) и Е. Е. Сироечковски, член-кореспондент на ВАСХНИЛ. Останалите членове на редакционната колегия са изтъкнати учени на СССР, предимно академици и професори, по специалност зоолози и ботаници.

"Червената книга" на СССР

Книгата съдържа 460 страници и е разделена на 4 части — бозайници, птици, земноводни и влечуги, растения. Животните и растенията, разгледани по класове, съответно по семейства, са обособени в две групи — намиращи се под заплаха от изчезване и редки видове. В книгата са дадени сведения за 25 видове, заплашени от

изчезване, и 37 видове редки бозайници; от птиците 26 видове и подвидове, застрашени от изчезване, и 37 редки; от земноводните в книгата са разгледани 8 видове, а от влечугите — 21 видове. Близо две трети от книгата са посветени на растенията. Тук са разгледани като редки и изчезващи 444 видове и подвидове растения от флората на СССР, които се нуждаят от специални мерки за опазване.

В книгата са дадени сведения за отделните видове животни и растения: към кой разред принадлежи разглежданият вид, границите на неговото разпространение на територията на Съветския съюз, местообитанието му и съвременното състояние на вида и числеността му в природата. Дадени са и кратки сведения за размножаването на животното, конкурентите, враговете и болестите, които го нападат, както и причините за изменението на числеността на вида, взетите мерки за опазването му, както и необходимите мерки за възстановяването му. На края на всяка статия за даден вид животно или растение са упоменати и източниците на информация, т.е. имената на изследователите и годините на техните изследвания или публикации.

В предговора към книгата е казано: „През последните десетилетия мисълта за нуждата от опазване на цялото видово многообразие на животните и растенията получи всеобщо признание... Проблемът за опазване на животните и растенията стана особено актуален днес, в епохата на научно-техническия прогрес, който даде в ръцете на хората мощни лостове за въздействие върху природата. В СССР на този проблем се обръща голямо внимание...“

В нашата страна също компетентен колектив от автори и редактори работи върху създаването на „Червена книга на България“.

Искам да завърша книгата си с Всемирната харта за охрана на дивите животни, която зове всички честни и съзнателни хора на планетата:

„Любовта и уважението към живите същества — се казва в нея, — трябва винаги да произтичат от любовта и уважението изобщо като най-висши качества и стремежи, присъщи на човека. Всички онези, които разбират необходимостта от запазването на дивата фауна на Земята

— били те приятели на животните, натуралисти, учени, спортисти или просто хора с добра воля, — ще трябва да положат максимални усилия, за да работят заедно, ръководени от добри намерения. Само ако обединим усилията си, ние ще можем и сме длъжни да спасим дивата фауна на света.

Разединени ли сме, ще загубим това безценно наследство завинаги.“

Издание:

Николай Йовчев Николов

По следите на изчезналите животни

Рецензенти: проф. д-р Георги Марков, ст. н. с. Стефан Дончев

Редактор Костадинка Владева

Художник: Лили Радева

Художествен редактор: Таня Николова

Технически редактор: Венета Кирилова

Коректор: Желязка Вълкова

Дадена за набор на 24.X.1981 г.

Подписана за печат на 1.III.1982 г.

Излязла от печат м. март 1982 г.

Печатни коли 9,50

Издателска коли 11,09

Условно издателска коли 12,75

Формат 16/70/90

Издателски № 24852

Литературна група III-4

Тираж 20 197

Цена 1,19 лв.

Код 02/95327 43312/2540-51-82

Издателство „Наука и изкуство“, София, 1982

Печатница „Георги Димитров“, клон 1 — София

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.